

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FORSVARSFORLIGET 1922

En undersøgelse af de politiske
partiers stilling til forsvarssagen
i årene 1918–22.

Michael Bune

DET KONGELIGE GARNISONSBIBLIOTEK
1979

Det kongelige Garnisonsbibliotek (KGB) har hermed den glæde at udgive cand. mag. Michael Bunes afhandling "Forsvarsforliget 1922" i forbindelse med kandidatstudiet på Københavns Universitet.

Tidspunktet for udsendelse af denne afhandling er ikke afpasset tidsmæssigt situationsbestemt, men visse af de problemer, der i dag er til drøftelse omkring et muligt forsvarsforlig for 1981, kan genfindes i de omstændigheder, hvorunder 1922 ordningen blev til.

Der er utvivlsomt en vis historisk lære at uddrage, såvel for de politiske som og ikke mindst for de militære aktører i de igangværende forhandlinger. En gennemlæsning af afhandlingens sammenfatning og konklusion vil formentlig give selv travle "beslutningstagere" incitament til at læse afhandlingen i sin helhed og overveje den omstændighed, at de selv med tiden bliver genstand for en lignende afhandling.

H. KROON

Forord

Nærværende afhandling er blevet til i årene 1973-74 som en hovedopgave, speciale, på Københavns Universitet. I de deraf følgende tids- og omfangsmæssige rammer ligger årsagen til fremstillingens relativt snævre sigte.

Hensigten med bogen er dobbelt. Udgangspunktet er hærordningen af 1922 - de rammer for Forsvarets styrke og de militærpolitiske/strategiske overvejelser, som forsvarslovene var udtryk for. Da 1922-ordningen på en række væsentlige punkter afviger fra den foregående ordning, har jeg lagt særlig vægt på at redegøre for de faktorer, der lå til grund herfor.

Som det andet hovedpunkt i afhandlinger har jeg fulgt hærlovenes vej gennem det parlamentariske system fra de første skridt i Folketinget gennem kommissionsforhandlinger og udvalg, gennem partiernes interne drøftelser til lovenes endelige vedtagelse i Landstinget. Referater af de politiske partiers interne drøftelser og deres forbindelse til sagkundskaben, repræsenteret ved ledende officerer, giver indblik i det politiske spil i kuliserne og giver mulighed for en vurdering af forholdet mellem de militært saglige og de almenpolitiske overvejelser i lovenes endelige udformning.

Forsvaret er jævnlige til politisk debat. Derfor foreligger der et ganske stort materiale, hvilket igen er en medvirkende årsag til en ganske omfattende forskningsmæssig interesse for forsvarspolitiske problemer. Da nærværende afhandling blev udarbejdet, fandtes der imidlertid ingen systematisk undersøgelse af 1922-ordningens tilblivelse, hvorfor jeg næsten udelukkende har måttet basere bogen på egne kildestudier. Dette savn er nu i betydelig grad afhjulpet. Mens jeg har koncentreret denne bogs politiske afsnit om Venstre og Det konservative Folkeparti, har Finn Kjerulff Hansen i en artikel i Historisk Tidsskrift bd. 79 (hæfte 1 1979) redegjort for Det radikale Venstres holdning med særligt henblik på P. Munchs personlige betydning.

En grundig redegørelse for forsvarsordningens tilblivelse findes hos Knud Larsen: Forsvar og Folkeforbund. Århus 1976. I denne glimrende bog, der indbragte forfatteren den filosofiske doktorgrad ved Københavns Universitet, giver Knud Larsen en grundig analyse af de faktorer, der lå til grund for 1922-ordningen. I bogen belyses særligt standpunktsdannelsen i Venstre og i Det konservative Folkeparti, de ydre konjunkturer og den militære og maritime sagkundskabs meningsdannelse og indflydelse.

For mange gode råd og kyndig vejledning under arbejdet med mit speciale er jeg lektor Knud Larsen megen tak skyldig. Ligeledes vil jeg gerne takke Det kongelige Garnisonsbibliotek for beredvilligt at ville publicere mit manuskript.

Frederiksberg, september 1979.

Michael Bune.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

INDLEDNING	1
ANVENDT MATERIALE	6
KOMMISSIONENS NEDSÆTTELSE OG ARBEJDE	9
DET RADIKALE VENSTRES INDSTILLING	14
KRITIK AF DET RADIKALE VENSTRES INDSTILLING	23
DET KONSERVATIVE FOLKEPARTIS INDSTILLING	33
SOCIALDEMOKRATIETS BETÆNKNING	39
VENSTRES MINDRETALSINDSTILLING	48
KRITIK AF VENSTRES OG KONSERVATIVES FORSLAG	51
DE KOMMANDERENDE GENERALERS FORSLAG	63
GENERALSTABSCHEFENS FORSLAG	71
DET KONSERVATIVE FORSLAGS TILBLIVELSE	80
VENSTRES FORSLAGS TILBLIVELSE	92
FOLKETINGETS FORHANDLINGER	102
LANDSTINGETS FORHANDLINGER	130
SAMMENFATNING - KONKLUSION	132
BILAG	143
LITTERATUR	145

INDLEDNING.

Målet for dette speciale er at redegøre for Danmarks sikkerhedspolitik i årene umiddelbart efter 1. Verdenskrig, eller nærmere betegnet 1918-22. I 1922 vedtoges en ny hærlov, som på afgørende punkter brød med hidtidig praksis. Det er denne lovs tilblivelse, jeg har interesseret mig for, med hovedvægten lagt på de politiske partiers stillingtagen. Dette indebærer, i det omfang det har været muligt, en undersøgelse af beslutningsprocessen inden for de enkelte partier, en kritisk gennemgang af partiernes motivering for deres stillingtagen og en redegørelse for den målsætning, partierne opstillede for dansk forsvar, og de midler de ønskede at anvende hertil.

Et speciale om dansk sikkerhedspolitik bør vel indledes med et kort overblik over de seneste århundredes danske udenrigspolitik. Hertil har jeg udvalgt to citater: "Det første afgørende årstal var altså 1720, da den stærkt aggressive og ekspansive udenrigspolitik blev opgivet til fordel for en neutralitetspolitisk praksis; det næste er året 1814, da den alliancefri neutralitetspolitik blev indledet, og endelig 1949, da Danmark så sin interesse i at være med i en stor, mange lande omfattende alliance. I 1807 brød den gamle neutralitetspolitik sammen, og i 1940 kom den alliancefri svagt forsvarede neutralitetspolitik til kort"¹⁾, "Since the 18th. century, the major problem has been Germany's, Great Britain's and Russia's changing interest in the area. Each of these Powers

1) Troels Fink: Fem foredrag ... p. 11.

either tried to prevent other Powers from controlling the Sound and the Belts and using Danish territory as a base for aggressive policies or attempted to use it themselves for the same purpose".¹⁾

Indholdet af selve begrebet sikkerhedspolitik fortjener vel også en nærmere afklaring. Til det brug har jeg hos Niels Andren fundet en rammende definition: "National sikkerhedspolitik er den sammenfattende betegnelse på de politiske aktiviteter, som en stat udøver i forsøg på at kunne virkeliggøre sine målsætninger i situationer, hvor den stilles over for trusler fra andre aktører i det internationale system".²⁾ Det i citatet nævnte "politiske aktiviteter" er et ganske omfattende begreb, der for størstedelen består af udenrigs- og forsvarspolitik. I dette speciale er hovedvægten lagt på forsvarspolitikken, og udenrigspolitikken kun behandlet, hvor den havde direkte indvirkning på fastlæggelsen af forsvarspolitikken. Helt at skille disse to begreber lader sig næppe gøre.

For at et lands forsvarspolitik kan blive mest effektiv, kræves det, at forsvaret indrettes således, at det, under hensyntagen til landets geografisk-strategiske situation, giver den størst mulige sikkerhed for bevarelsen af den nationale selvstændighed, uden at de hermed forbundne udgifter bliver en utålelig belastning, da en sådan situation ville betyde en alvorlig svækkelse af landets modstandsevne som helhed. Den "rigtige" forsvarsordning er således blevet til efter en omhyggelig vurdering af et lands strategiske og politisk-økonomiske forhold.

For den her behandlede forsvarsordning var den 1. Verdenskrigs gang og følger af altoverskyggende betydning. Danmark var ganske vist ikke direkte involveret i krigen, men - især hen mod slutningen - var krigenes følgevirkninger mærkbare også her. Den uindskrænkede ubådskrig havde vanskeliggjort Danmarks udenrigshandel med deraf følgende vanskeligheder med valutasituationen og importen af nød-

1) Sven Henningsen: Foreign Policies ... p. 93.

2) Danmarks sikkerhedspolitik, Danmarks radio. 1970, p.8.

vendige råstoffer til industrien, et forhold, der automatisk medførte voldsomme prisstigninger. Regeringen Zahle gjorde, hvad der var muligt, for at holde prisniveauet nogenlunde stabilt, men mod Krigens slutning og i årene kort efter var det en umulig opgave. Det kan således nævnes, at detailpristallet i juli 1918 var 182, mens det i januar 1920 var steget til 242.¹⁾ De fejlagtige stærkt optimistiske spekulationer i markedssituationen efter Krigens ophør bidrog også i høj grad til forværring af den økonomiske situation.²⁾ Ser man på finanslovene fra de år, vil man også i den stærkt forøgede udgift på så at sige alle poster finde den vanskelige økonomiske situation afspejlet.³⁾ At Danmarks økonomi vanskeligt tålte overflødige udgifter synes således at være uomtvisteligt.

Noget vanskeligere er det at vurdere betydningen af Danmarks geografisk-strategiske situation, da dette begreb giver større mulighed for en subjektiv vurdering. To hovedpunkter aftegner sig dog klart: Danmark befinder sig i et område, hvor interessemodsatninger kolliderer, og lader sig i kraft af sin landskabsmæssige struktur vanskeligt forsvare. Professor Sven Henningsen skriver således: "Any power who either wants to penetrate into the Baltic og break through to the North Sea and the Atlantic must, in one way or another, win control over the Danish waters",⁴⁾ og "Since the many islands are unprotected by nature and since Denmark is very small, the country is, from a strategic point of view, vulnerable and difficult to defend, particularly against modern weapons".⁵⁾

Da forsvarskommissionen af 1902 afgav sin betænkning, indeholdt den bl.a. et lovforslag, udarbejdet af de militære tilforordnede, der indledes med en analyse af Dan-

1) Schultz Danmarkshistorie p. 135.

2) se nærmere om Danmarks økonomiske situation i årene efter 1. Verdenskrig, ibid. p. 127-41.

3) Finanslovene findes i Rigsdagstidendes tillæg C.

4) Foreign Policies ... p. 90.

5) Ibid.

marks daværende strategiske situation.¹⁾ Heraf fremgår det, at adgangsvejene til Østersøen kan være af stor vigtighed under en europæisk konflikt. Denne vigtighed skyldes oprettelsen af det tyske rige i 1871, dets flådeoprustning og odelæggelsen af den russiske flåde i 1904. Bælternes - det vil især sige Storebælts - betydning for Østersømagterne ligger i, at det her er muligt at forhindre en fjendtlig flåde i at trænge ind i Østersøen, og, hvis det er sket, at afskære eller vanskeliggøre denne flådes forbindelse med sin base. Vestmagternes interesse er derimod den at søge at holde Bælterne åbne og eventuelt på dansk territorium at sikre sig en fast basis til operationer i Østersøen. En landgang i Jylland af vestmagttropper ville iøvrigt være en alvorlig trussel mod den relativt svage tyske modfront med den vigtige Kielerkanal. Før 1. Verdenskrig regnedes København for at være "det afgørende Punkt", fordi her var koncentreret landets regering, centraladministrationen, vigtige militære og civile fabrikker og ca. halvdelen af Sjællands værnepligtige. Hærens øverste ledelse mente derfor, at "med Hovedstadens Fald er Danmarks Modstand brudt".²⁾

Med udgangen af 1. Verdenskrig ændrede situationen sig betydeligt, idet England ved Versaillesfreden sikrede sig absolut maritim overlegenhed i Østersøen, samtidig med at Frankrig ved den tyske hær nedrustning ikke længere havde behov for støtte fra engelske tropper, der nu kunne anvendes andetsteds. Da faren for et tysk angreb over havet på Danmark således var formindsket, var den stærkt øget i Jylland dels af grænserevisionen og dels af, at Danmark havde

1) Samlet Plan angaaende Organisation af Landets Forsvar med detailleret Forslag til Ordning af Hæren og til Anlæg af Befæstninger fra Forsvarskommissionens Tilforordnede af Hæren (Generallejtnant A.A.B.Kühnel og Oberstløjtnant M.N.Nørreso) i Betænkning afgiven af Forsvarskommissionen af 1902 til Regering og Rigsdag.

2) Ibid. p. 489.

tilsluttet sig Folkeforbundet, der i Tyskland opfattedes som en sammenslutning af de sejrende magter.¹⁾ Mens Danmarks medlemskab af Folkeforbundet således måske snarere foregede end formindskede faren for, at landet skulle blive involveret i et nyt europæisk opgør, var mulighederne for at få hjælp i en vanskelig situation øget betydeligt.

På denne baggrund skulle regeringen Neergaard, der i det parlamentarisk så urolige år 1920 afløste regeringen Zahle, så træffe en beslutning om, hvordan forsvaret bedst kunne indrettes. Om denne beslutning og de øvrige politiske partiers stilling hertil og til forsvarspolitikken som sådan handler dette speciale.

1) Foredrag af kommandør Wenck i Søløjtnantselskabet 1/3 1921.
Militærkommissionens bilag 277.

ANVENDT MATERIALE.

Materialet kan deles i trykte og utrykte kilder, erindringer, fremstillinger og tidskriftartikler. Af utrykt materiale har jeg med venlig tilladelse haft adgang til referaterne fra møder i partierne Venstre og det konservative Folkeparti. Disse findes på Rigsarkivet, for Venstres vedkommende i form af fotokopier, og fra det konservative Folkeparti findes de originale protokoller. For begge partier gælder det, at deres referater er meget udførlige og nogenlunde let læselige (håndskrift). Disse kilder vil i noterne være betegnet som henholdsvis V.mødereferat og K.mødereferat. I forsvarsministeriets arkiv findes en række pakker med meget forskelligt materiale, ordnet efter indhold. Her har jeg især anvendt det materiale, der belyser det radikale forslag. I hærens arkiv ligger referaterne af møderne i Militærkommissionen, dens Betænkning og den afgivne Beretning samt de bilag, kommissionen tilvejebragte. Mødereferaterne, Betænkning, Beretningen og en del af bilagene er udgivet i bogform. Når der i noterne tales om: Mødereferat, Betænkning eller Beretning, er det dette materiale, der henvises til.

Blandt det trykte materiale må også Rigsdagstidende nævnes som en hovedkilde til, hvad politikerne mente om det behandlede emne. En del af dens kildeværdi ligger i, at politikerne ingen mulighed havde for at få rettet i teksten, bortset fra deciderede fortalelser. Imod den kilde kan det indvendes, at debatterne i Rigsdagen mange gange er mere facade end realitet, men jeg mener dog, at man kan give Karup Pedersen ret i, at "Det kan ikke ude-

lukkes - og måske endda anses for sandsynligt - at mange af de mest afgørende beslutninger er blevet truffet "for lukkede døre". Men for så vidt som det ikke er disse enkelte beslutningers detaljer, men den begrundelse, hvormed man ønsker at forklare disse beslutninger, og den sammenhæng, hvori man ønsker, at disse beslutninger skal ses, der er genstand for opmærksomheden, må man formode, at begge dele fremlægges i de organer, inden for hvis rammer disse beslutninger formelt skulle accepteres.¹⁾

En anden indvending mod denne kilde i almindelighed er, at det oftest kun er ordførerens mening, der bliver fremført, altså gruppens flertals, mens et eventuelt mindretal sjældent kommer til orde. Dette synes dog ikke at være tilfældet i denne sammenhæng. Det skal til slut tilføjes, at der i tillægsbind findes lovforslag, udvalgsbetænkninger og lignende kildemateriale.

Af erindringer foreligger kun P.Munchs, der er nedskrevet i perioden 1941-48. For sådanne værker gælder det, at man må være opmærksom på, at forfatteren vil være tilbøjelig til at forsvare sine meninger og handlinger og i det hele taget se sin egen ^e parson i et fordelagtigt lys. For nærværende værk gælder det, at det dels er nedskrevet efter Munchs hukommelse og dels efter dagbogsoptegnelser. Netop for afsnittene om Militærkommissionens virke er der tale om erindringer, hvad der naturligvis forringer værdien en del. Fremstillingen forekommer dog ret neutral og næsten uden personlige vurderinger, og jeg ser ingen grund til at være uenig med Karup Pedersen, når han skriver, at "Kritisk udnyttet og med fuld opmærksomhed omkring de problemer, der knytter sig til affattelsestidspunktet og P.Munchs daværende situation, mener jeg, at man kan karakterisere hans erindringer som en meget værdifuld kilde til forståelse af de politiske problemer og begivenheder, som han aktivt havde deltaget i".²⁾

Egentlige fremstillinger har kun været mig til sparsom nytte. Værd at fremhæve er Ole Karup Pedersens disputats: Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling

1) O. Karup Pedersen: Munch ... p. 56 f.

2) Ibid. p. 50.

i international politik, Den beskæftiger sig naturligt nok mere med Munch som udenrigsminister end som forsvarsminister. Disse to begreber lader sig nu nok næppe skille ad, og selv om Munch kun er en enkelt politiker blandt mange, er det almindelig anerkendt, at han var eneafgørende for sit partis stilling til udenrigs- og forsvarspolitik. Om forsvarspolitik i Danmark for denne periode findes ingen egentlig litteratur, hvorfor jeg har set mig henvist til Ørviks bog om norsk sikkerhedspolitik. Det viser sig da også, at diskussionen herom i Norge på en række punkter var parallel med den danske. I de forskellige parti-historier og i Troels Finks værker har jeg desuden hentet en del baggrundsviden.

Af tidskriftartikler har især Munch skrevet en række, der delvis berører emnet, især om Danmarks forhold til Folkeforbundet og til neutralitetspolitik, og i "Militært Tidsskrift" findes artikler om andre landes hærvesen og om den vedtagne militærordning, men om selve spørgsmålet om ordningens vedtagelse er der så at sige intet. Iøvrigt henvises til litteraturlisten ved slutningen af opgaven.

KOMMISSIONENS NEDSÆTTELSE OG ARBEJDE.

Regeringspartiet, det radikale Venstre, gik straks efter Våbenstilstanden i gang med forberedelserne til en nyordning af Danmarks forsvar. Der var i partiet ingen tvivl om, at ordningen af 1909 havde spillet fallit og snarere havde været en belastning end en støtte i de vanskelige perioder under Verdenskrigen. Allerede d.22. november fik Folketinget forelagt et forslag om nedsættelse af en kommission af folketingsmedlemmer, der, bistået af sagkyndige, skulle vurdere, hvad Danmark havde behov for af militærvæsen i de kommende år.¹⁾

Lovforslaget blev fra alle sider i hvert fald delvis positivt modtaget. Første taler var Venstres I.C.Christensen, der nok mente, at ændringer i 1909-ordningen var ønskelige, men mente, at det ville være klogere at afvente Fredsslutning og en afklaring af forholdene mellem staterne, idet han mente, at det endelige resultat skulle indrettes efter de omkringliggende landes ordninger. Som en tilføjelse til lovforslaget foreslog han, at Folketinget skulle pålægge kommissionen at lave en undersøgelse over, hvordan den hidtidige ordning havde virket. Dette kunne kommissionen gå i gang med straks og vente med forslagene til en nyordning, indtil den internationale situation blev mere afklaret.

Derefter fik Laust Rasmussen, den socialdemokratiske ordfører, ordet. Også han fandt det rimeligt som grundlag for en nyordning at undersøge, hvordan den hidtidige ordning havde virket under de vanskelige krigsår. Som en tilføjelse til lovforslaget anbefalede han, at antallet

1) Rt., Ft. 1918-19 I, sp. 1823.

af tilforordnede udvidedes fra 4 til 6, og at de to ekstra skulle repræsentere underofficererne.

Den radikale Slengeriks tale kan tolkes som et frieri til Venstre med den udtrykte glæde over, at Venstre synes enig i, at forsvaret skal ændres; han udtrykker desuden håbet om en "frugtbar Forhandling". Han er positiv over for udvidelsen af antallet af tilforordnede, og bruger ca. halvdelen af sin taletid til at udtrykke sin glæde over, at den tavshedspligt, der var palagt medlemmerne af Forsvarskommissionen af 1902, ikke er blevet optaget i det nye forslag, idet han ikke mener, "at vi er saa frygtelige, at Folk vilde blive saa forfærdelig bange for os, selv om de fik at vide, hvorledes vort militærvæsen er indrettet".¹⁾

For det konservative Folkeparti talte Parkov, der helt tilsluttede sig Venstres synspunkter med hensyn til at afvente Fredsslutningen og begivenhedernes udvikling iøvrigt. Over for den nævnte udvidelse af antallet af tilforordnede var han ligeledes positiv. Parkov kom herefter ind på spørgsmålet om kommissionens sammensætning. Lovforslaget gik ud på, at Rigsdagen skulle vælge 16 medlemmer, mens regeringen skulle udpege en formand og en næstformand. Han fandt denne fremgangsmåde uforenelig med det parlamentariske princip og foreslog, at Rigsdagen skulle vælge hele kommissionen, der så selv kunne vælge sin formand.

Forsvarsministeren, P.Munch, udtrykte sin glæde over den udtalte enighed om, at 1909-ordningen ikke længere var anvendelig. Han var positiv over for tanken om at udvide antallet af tilforordnede og villig til at indføje en bestemmelse om, at kommissionen skulle undersøge, hvorledes den hidtidige ordning havde virket, selv om han ikke mente, at en ny ordning overhovedet kunne planlægges uden en sådan forudgående undersøgelse. At foje det konservative Folkeparti i dets ønsker vedrørende kommissionens sammensætning kunne der derimod ikke blive tale om.

1) Rt., Ft. 1918-19 I p. 2244 f.

Munch anså det for at være i strid med hidtidig praksis og umuliggjort af forholdet mellem Folketing og Lands-
ting. Munch tog herefter fat på et spørgsmål, som skul-
le blive gjort til genstand for mange og lange diskussio-
ner i kommissionen, idet han gik imod I.C.Christensens
ord om, at 1909-ordningen havde været nødvendig, og Par-
kovs om, at ordningen havde holdt os ude af Krigen, ved
at sige, at det, den radikale regering dengang foreslog,
ville have været tilstrækkeligt, og at Munch som forsvars-
minister under Krigen kun havde handlet, som han gjorde,
for at være loyal over for den bestående ordening og de
partier, der gennemførte den.¹⁾

Debatten om kommissionens nedsættelse afsporede her-
efter fuldstændig og udviklede sig til en foregribelse af
kommissionens arbejde med diskussion af emner som mandska-
bets tilvejebringelse²⁾ og kritik af forsvarsministerens
embedsførelse under Krigen, herunder fremsættelse af på-
stande om, at de ekstraordinære udgifter kunne have været
anvendt bedre.³⁾

Sagen gik til sidst i udvalg, hvor man enedes om at ud-
vide antallet af tilforordnede til ialt 6. Fra radikal si-
de var man villig til at gå med til den af Venstre og Kon-
servative foreslåede undersøgelse af, hvordan 1909-ord-
ningen havde virket under Krigen. Efter I.C.Christensens
oprindelige forslag lød det snarere som en undersøgelse
af Munchs embedsførelse, hvad han ikke kunne acceptere.
Kun med noget besvær blev kommissoriet udformet på en til-
fredsstillende måde.⁴⁾ Selv om Munch var uenig med Parkov
i hans syn på den måde, hvorpå kommissionen burde sammen-
sættes, strakte de Radikale sig så vidt, at der ikke skul-
le udpeges en næstformand, men Rigsdagen skulle vælge 17
medlemmer. Regeringen forbeholdt sig stadig ret til at
udpege formanden. Mandatfordelingen i Tingene gav oppo-
sitionen 9 pladser, mens regeringspartierne fik 8 plus
formanden. Et flertal kunne således ikke umiddelbart etab-

1) Rt., Ft. 1918-19 I, sp. 2258 f.

2) Ibid. sp. 2266, I.C.Christensen.

3) Ibid. sp. 2283. Axel Møller.

4) Munch IV, p. 12 f.

leres. Som det fremgår af nedenstående skema, ville det have været Venstre, der havde måttet afgive en plads til næstformanden, hvis kommissionen var blevet nedsat efter det oprindelige forslag.

	1	2	3	4
Konservative Folkeparti	40	3	13	20
Venstre	72	6	12	14
Radikale Venstre	45	4	11	15
Socialdemokraterne	54	4	13	18

1. Antal mandater i Rigsdagen.
2. Antal pladser i Militærkommissionen.
3. Antal mandater divideres med antal pladser.
4. Antal mandater divideret med antal pladser i tilfælde af, at partiet havde fået en plads mindre.

Venstre får således sine pladser "billigst" og er derfor nærmest til at afgive en plads. Kommissoriets endelige udformning og en liste over kommissionens sammensætning med en redegørelse for de ændringer, der skete i de tre år, kommissionens arbejde stod på, findes som indledning til Betænkningen.

Det første møde holdtes d. 9/4 1919, hvor man enedes om arbejdsgangen. I begyndelsen beskæftigede kommissionen sig næsten udelukkende med udfærdigelsen af Beretningen, for så senere, når de udenrigspolitiske forhold (Folkeforbundet etc.) var blevet mere afklaret, at koncentrere sig om udformningen af forslag til den fremtidige ordning. Efter at kommissionen i ca. et års tid havde gennemgået begivenhederne omkring d. 5. august 1914, indsamlet materiale om Lütken-samtalerne og 1909-ordningens virke i almindelighed, forelagde de Radikale d. 14/5 1920 en skitse til partiets syn på forsvarsproblematiken. Færdigarbejdet blev den dog først d. 25/8 1921. Da havde Social-

demokraterne allerede forelagt deres forslag (8/6 1921), mens Venstres først forelå d. 27/1 1922. Det konservative Folkeparti lod herefter ikke lang tid hengå, og d. 17/2 var dets forslag parat. I en generaldebat blev forslagene gennemgået samlet. De var ved deres fremkomst blevet gennemgået i detaljer enkeltvis. Denne store debat danner afslutningen på kommissionens arbejde med den kommende ordning, og d. 3/5 1922 kunne Betænkningen afgives. På grund af uerighed partierne imellem om opfattelsen af 1909-ordningen trak det længere ud med afgivelsen af Beretningen, så den først forelå, efter at behandlingen af lovfor-slaget var indledt i Folketinget, nemlig d. 15/5 1922.

DET RADIKALE VENSTRES INDSTILLING.

I den radikale mindretalsbetænkning er grundsynet, at den kommende hærordning skal være et afgørende og utvetydigt skridt mod den almindelige nedrustning, hvis gennemførelse er Folkeforbundets hovedopgave. Partiet mener, at en ligelig og ubetinget fredspolitik er den eneste mulige for Danmark, og som konsekvens heraf foreslås Danmarks forsvar kun indrettet til at løse neutralitets- og folkeforbundsopgaver. Danmark måtte ikke i kraft af militær styrke kunne blive et redskab for en magtgruppe inden for Folkeforbundet. Dette forbund har en central placering i det Radikale Venstres visioner om Europa i perioden efter 1. Verdenskrig. Man anså det for at være af stor betydning, at Forbundet var åbent for alle¹⁾, og i den Mellemløse Domstol så man (ligesom udenrigsminister H. Scavenius) "Danmarks eneste Værn mod Uvilkaarlighed og Overgreb"²⁾.

Trods den store vægt, partiet lagde på Folkeforbundet, var det dog ikke, således som det fra flere sider hævdedes, blindt for dets mangler. F.eks. indså man, at det lå i Forbundets karakter, at man ikke med sikkerhed kunne forvente militær hjælp herfra.

I den radikale opfattelse af Danmarks strategiske og sikkerhedspolitiske situation opereres der med kun to muligheder for krænkelser af Danmarks neutralitet: Enten vil-

1) Nordisk interparlamentarisk møde i Kristiania august 1920.

2) Betænkning p. 349.

le en stormagt med overvældende styrke foretage et storangreb, eller også ville mindre, uorganiserede bander trænge ind over grænsen eller eventuelt komme ad søvejen. Nogen mellemtank mente man ikke var mulig. Den tanke, at en stormagt havde sine tropper bundet på flere fronter, og med en begrænset, men regulær, hærstyrke søgte at sikre sig en fordel ved besiddelsen af Danmark, anså de radikale således for helt uden forbindelse med virkeligheden.

Af mulige fjender blandt stormagterne kunne kun Tyskland (evt. i forbindelse med Rusland) komme på tale. Når de øvrige udelukkes som potentielle angribere, skyldes dette ikke en vurdering af disses eventuelle fordele ved besiddelse af dansk territorium, men snarere en følelsesmæssig tillid til disse landes venskab. Tyskland anerkendes ganske vist som et land med motiver til at påbegynde en væbnet konflikt, men under henvisning til Tysklands nuværende militære afmægt og den øvrige magtfordeling i Europa, afvistes Tyskland som en mulig trussel; og skulle dette forhold ændre sig, ville Danmark ikke - uanset forberedelserne - kunne skaffe sig et effektivt værn, end ikke et, der kunne føre et henholdende forsvar i håb om, at hjælp ville nå frem i tide. De mindre, uorganiserede styrker, der også kunne være tale om (her tænkes i sær på bolchevikiske bander i det urolige Slesvig-Holsten) skulle politiet, eventuelt med støtte fra hæren eller flåden, let kunne neutralisere. For Danmarks militær kunne der således ikke komme til at foreligge krigsmæssige opgaver.

En væsentlig svaghed ved folkeforbundspagten var, at den tvungne voldgift ikke var gennemført i fuldt omfang, således at krige mellem forbundets medlemmer stadig kunne forekomme. Under sådanne konflikter var der almindelig enighed om, at man måtte indtage en neutral holdning med de i Folkeretten og Haagerkonventionerne nedfældede retligheder og pligter. Af særlig vigtighed blandt disse var V konventions 5. artikel, der pålægger en neutral magt ikke at tåle, at krigsførende benytter neutralt om-

råde ¹⁾. Stridsspørgsmålet i debatten om denne artikel var tolkningen af ordet "tåle". For de radikale rummede denne paragraf ingen forpligtelse til at imødegå et større angreb og ej heller til at holde så store styrker, at en angriber ikke opmuntredes til at søge sig en let vundet fordel. At bestemmelsen i andre lande ses som en pligt til at have et effektivt værn betragtes som en overfortolkning. ²⁾ Til brug for den kommission, som skulle udarbejde den tidligere hærordning (af 1909) afgav professor Deuntzer et responsum gående ud på, at formel protest eller skinforsvar ville være et klart neutralitetsbrud, ³⁾ og udenrigsministeren, grev Raben-Levetzau, erklærede, at et land ikke, ved at erklære sig neutralt, kunne undgå militære byrder. ⁴⁾ I den konservative betænkning citeres to udenlandske folkeretskyndige for udtalelser, der klart påbyder anvendelsen af militær magt. ⁵⁾

Alligevel taler det radikale forslag kun om at holde opsyn med grænsen, kysterne og søterritoriet. Om en gentagelse af den minespærring, der ved Verdenskrigens udbrud på tysk foranledning blev udlagt i Storebælt, vil der ikke blive tale, med den begrundelse at mindre skibe, som kan gå gennem Øresund og Lillebælt, nu efter nedrustningen af den tyske flåde vil være denne jævnbyrdige. Danmark udgør iøvrigt ikke - efter P. Munchs mening - "Nøglen til Østersøen", således som det ellers almindeligvis anerkendes, fordi en genoprustet tysk flåde let vil kunne forhindre en flåde i udefra at trænge ind i Østersøen, da passagerne er smalle, og der umiddelbart syd herfor er rigeligt med opmarch- og manøvreringsrum. ⁶⁾

1) Se den danske tekst i tillæg til Kommissionsbetænkningen p. 777.

2) Kommissionsbetænkningen p. 352.

3) La Cour p. 43.

4) Ibid. p. 44.

5) Kommissionsbetænkningen p. 148.

6) P. Munch i Revue général de droit internat. public 3. sér. I, 1927 p. 598-618.

Tilbage står så spørgsmålet om militære forpligtelser over for Folkeforbundet. Her fremhæves især artikel 8, der påbyder den størst mulige afrustning under hensyntagen til den nationale sikkerhed.¹⁾ Der er således fastlagt en maximumsgrænse, omend vanskeligt definerbar; og hvis man ikke mener, at artiklen går ud fra, at et land ikke udsætter sin nationale sikkerhed for unødigt fare, angives ingen minimumsgrænse. Af betydelig vigtighed er også artikel 16, der siger, at "Folkeforbundsraadet er pligtigt til at stille Forslag om, med hvilke virksomme land-, sø- og luftmilitære Styrker Forbundsmedlemmerne hver for sig skal bidrage til Tilvejebringelsen af de Militærstyrker, der skal anvendes ...".²⁾ Når rådet kun kan stille forslag, er således intet land forpligtet til at yde noget bidrag; det anerkendes dog, at artiklen klart forudsætter, at en vis militær styrke er til stede. Til støtte for disse synspunkter fremdrages svenske og norske paralleller.³⁾ Disse tilslutter sig imidlertid kun i meget ringe grad, idet det fra svensk side udtales, at "varje stat antages till en viss grad sörja för sin egen säkerhet och vara i stånd att medverka vid militära sanktioner"⁴⁾, Og i Norge går man ud fra, at begrebet "neutralitet" er afskaffet og dermed pligten til at forsvare denne⁵⁾. Opretholder man, som i Danmark, neutralitetsprincippet, foreligger således også en forsvarspligt.

Så vidt de af de radikale udvalgte nordiske synspunkter. Også andre lande drages frem, således Schweiz, der får sin hidtidige neutralitet bekræftet og fritages for at deltage i militære aktioner. At der for Schweiz' vedkommende er

1) Se artiklens danske tekst i tillæget til Kommissionsbetænkningen p. 793.

2) Ibid. p. 797.

3) Kommissionsbetænkningen p. 354 f.

4) Kommissionsbetænkningen p. 354.

5) Ibid. p. 355.

tale om en særstilling fremhæves imidlertid i den radikale fremstilling. Læseren tvinges således til den konklusion, at dette er noget specielt for Schweiz. Tilfældet Luxemborg fremdrages også som et væsentligt bidrag til bekræftelsen af det radikale standpunkt. Luxemborg, som havde haft en permanent neutralitet, ansøgte om en særstilling i lighed med Schweiz under henvisning til de særlige vanskeligheder, der for dette land var forbundet med at forsvare sig selv og deltage i forbundsaktioner (indbyggerantal 231.000). Fra Forbundets side blev det gjort klart, at Luxemborg ikke var forpligtet hertil, og landet trak sin ansøgning om særstilling tilbage. Ifald alle øvrige medlemmer også var fritaget for disse forpligtelser, havde Luxemborg altså specielt søgt om noget, som var alles umiddelbare ret.

Som svar på den radikale argumentation er flere ledende udenlandske statsmænds udtalelser blevet draget frem:¹⁾

Lloyd George: "Vi kan kun hjælpe en Nation, som kæmper for sit Land."

Viviani: "En fælles Overenskomst om Rustningernes Indskrænkning bør give enhver Stat Raadighed over en tilstrækkelig Militærstyrke ... til Forsvar af dets Territorium ..."

Hj. Branting: "... at hver Nation, som vil leve, også skal vise sin Vilje til Livet".

Ingen af disse udtalelser indeholder imidlertid, efter radikal opfattelse, nogen forpligtelse til ikke at indskrænke militærets størrelse til under den af Folkeforbundet fastsatte maximumsgrænse. Eksempelvis er modargumentet mod Brantings udtalelse, at "en Nation kan ogsaa vise sin Vilje til Livet paa en anden Vis end ved sit Militærvæsen".²⁾ Hvorledes dette skal ske, uddybes ikke.³⁾

1) Kommissionsbetænkningen p. 358 f.

2) Ibid. p. 359.

3) Munch har andetsteds givet udtryk for den tanke, at selv om staten Danmark ophørte med at eksistere, ville folket i kraft af sin kultur leve videre. Det ny Aarhundrede, 2. årg. 2. bd. 1905 p. 55.

Det radikale trumfkort i denne argumentation er en udtalelse af Sir Robert Cecil, som er en af Pagtens hovedforfattere, og som må formodes at vide præcist, hvordan det er meningen, de enkelte artikler skal tolkes. Som svar på et fra norsk side fremsat spørgsmål siger han: "... Det har ganske sikkert ikke været tilsigtet at pålægge noget medlem av Forbundet en forpligtelse til at opretholde en militær styrke".¹⁾ Så vidt, så godt! Imidlertid uddyber han sin udtalelse til stor skade for den radikale tolkning, idet han gør det klart, at det, han mener, er, at intet land er forpligtet til at have en militær styrke specielt til brug for forbundsaktioner.²⁾ Tanken om at nedruste til under den nationale sikkerheds krav er tilsyneladende slet ikke faldet ham ind.

Som yderligere støtte for teorien om, at Folkeforbundet ikke kan pålægge noget land at opretholde militærstyrker, fremføres, at Rådet i intet tilfælde har fastlagt maximumsgrænser over det ansøgte niveau, men i flere tilfælde lagt grænser lavere (ex. Letland).

Selv om Danmark ikke er forpligtet hertil, mener man i det radikale parti, at der kan forekomme opgaver, som Danmark vil være villig til at stille styrker til rådighed til. Således nævnes det, at der kunne have været tale om at bidrage med en ganske lille styrke ved besættelsen af Vilna-området i forbindelse med den påtænkte afstemning. I denne forbindelse kunne der kun være blevet tale om rent politimæssige opgaver. Til deltagelse i opgaver af militær karakter spores ingen villighed, uanset hvilken vigtighed disse måtte have for Danmark. Det må her være på sin plads at fremdrage en paragraf i Folkeforbundspagten, som ellers ikke omtales meget i debatten mellem partierne, nemlig artikel 11, der siger, at "Krig eller Krigstrussel ... angaar hele Forbundet" og længere

1) Kommissionsbetænkningen p. 356.

2) Ibid. p. 356 f.

henne "Dette skal tage ethvert Skridt, som kan anses for hensigtsmæssigt og virkningsfuldt til at sikre Freden ..." ¹⁾ Hvorledes dette kan forenes med et afslag på en anmodning fra Rådet om at stille tropper til rådighed vil det være vanskeligt at forklare.

Af de her fremførte grunde anses det således for overflødigt at indrette dansk militær på at løse forsvarsopgaver. Kun opsynet i forbindelse med neutralitetens opretholdelse og de nævnte forbundsopgaver forhindrer total afrustning, men ikke et langt skridt henimod denne tilstand. De opgaver, der kunne forekomme, skulle efter radikal opfattelse kunne løses af en styrke på i alt 30.000 mand, fordelt på 18 batailloner fodfolk, 2 rytteriregimenter og 2 artilleriafdelinger, alt med tilhørende støtte-tropper (ingeniører, arbejdssoldater o.l.). Denne styrke skulle fordeles ligeligt på begge sider af Storebælt. Da mandskabet ikke længere havde behov for en feltmæssig uddannelse, blev tjenestetiden foreslået til 4 måneder for fodfolket, 6 for artilleriet og 8 for rytteriets vedkommende. Foruden militære kundskaber skulle soldaterne i denne periode også bibringes visse almene og faglige kundskaber.

Partiet foreslår værnepligtens afskaffelse med den begrundelse, at den længe ikke har været almindelig og nu ved styrkens reduktion ikke længere vil være nødvendig. Hermed skulle militærtjenesten miste sin afskrækkende karakter, hvilket formål en ændring af befalingsmandskorpset og tjenestereglementet også skulle tjene. Hæren skulle stadig gerne være et repræsentativt udsnit af befolkningen, hvilket skulle opnås ved, at alle, som sessionen kendte tjenestedygtige, deltog i en lodtrækning, og af de laveste numre udtoges så så mange, der var behov for, dog med den væsentlige tilføjelse, at enhver havde ret til at sige nej til at gøre militærtjeneste. Af en almindelig årgang kunne man regne med ca. 20.000 tjenestedygtige, og

1) Kommissionsbetænkningen p. 794.

i alt til hær og flåde skulle der bruges 4.000. I reel indkomst skulle soldaterne stilles lige med en almindelig arbejder. Opstod der mangel på mandskab, hvad systemet ikke gav nogen garanti imod, måtte betingelserne gøres bedre; desuden antydes den tanke, at man kunne lade pladser stå åbne.¹⁾ Den hidtidige underofficersgruppe skulle erstattes af officianter med mulighed for at avancere til kaptajnsniveau. En nyskabelse i det radikale forslag var oprettelsen af et kontrolråd, bestående af 15 af Rigsdagen valgte medlemmer, bistået af 4 militære tilforordnede uden stemmeret. Dette råds kompetence fastslås ikke nærmere, men det skulle, af hensyn til "Mandskabets behandling" have en vis indflydelse på de af forsvarsministeriet udformede anordninger og reglementer. Ekstraordinære indkaldelser skulle kunne finde sted, men kun efter vedtagelse af en særlig lov herom. I tilfælde af, at Rigsdagen ikke var samlet, kunne det ske ved foreløbige love.

Den radikale indstilling slutter med et krav om, at vælgerne høres, enten ved nyvalg til Folketinget eller hellere i form af en folkeafstemning. Dette krav begrundes med, at partierne ikke ved valget i 1920 havde gjort deres stilling i forsvarsspørgsmalet klart. Imidlertid indeholdt både det radikales og venstres valgoplæg en redegørelse for partiets stilling,²⁾ og for de socialdemokratiske vælgere kan det næppe komme som nogen overraskelse, at partiet går ind for afrustning, da det aldrig har givet udtryk for andet. Blandt de konservative kunne der nok være nogle, der var utilfredse med partiets stillingtagen, men da disse snarere må formodes at ønske forsvaret styrket, vil de næppe søge andre partier. Et rimeligt krav kan det radikale ønske således ikke siges at være.

1) Kommissionsbetænkningen p. 363.

2) Mødereferat 534. Betænkning p. 372.

se også Bille, Lars: Samling af danske partiprogrammer.

KRITIK AF DET RADIKALE VENSTRES FORSLAG.

Det radikale Venstres hærlovsforslag hviler på en af P. Munch personligt udarbejdet grundplan, ud fra hvilken oberst Moltke, delvis i samarbejde med generalstaben, udarbejdede et forslag i lovforslags form.¹⁾ Denne grundplan angav nogle ret snævre rammer, inden for hvilke forslaget skulle udarbejdes, idet der årligt højst måtte være 34.000, der gjorde tjeneste, og tjenestetiden skulle indskrænkes til 4 måneder, og udgifterne måtte ikke være mere end $4 \frac{3}{4}$ mill. (beregnet efter "gamle" priser). For Moltke var dette en utaknemmelig opgave, dels fordi han anså de angivne rammer for alt for snævre, og dels fordi han så et misforhold mellem pris og mængde; han mente således, at der inden for den givne økonomiske ramme kunne have været udarbejdet et langt bedre forslag, hvis ikke der nødvendigvis skulle være 15.000 mand ved mobilisering i hver af landsdelene.²⁾ Disse grundlæggende indvendinger medførte, at Moltke i sine indledende bemærkninger til forslagets behandling fralagde sig ethvert ansvar for forslaget som sådant. Hans indledende bemærkninger lod ikke nogen i tvivl om, hvad hans personlige mening var: "Jeg kan ... ikke sige, at Forslaget på noget Punkt er forsvarligt, militært set".³⁾ og "desuden strider hele Sættelsen ... mod ethvert moderne Princip om, hvorledes en Styrke, der skal kunne tage en Kamp op, skal være organiseret".

1) Mødereferat p. 534.

2) Ibid. p. 715.

3) Ibid. p. 535.

Her berøres et af kærneproblemerne i det radikale forslag og i hele forslagsdebatten som sådan: hvad er formålet med den hærstyrke, der foreslås? Grundplanen for det radikale forslag gav ingen redegørelse for, hvilke opgaver man forestillede sig, at den danske hær kunne komme til at stå overfor. Som indledning til kommissionens behandling af det radikale forslag efterlyser Moltke en klar definition af, hvad det foreslåede militærapparat skal kunne bruges til. Dette spørgsmål lader sig naturligvis vanskeligt besvare, og Munch mener da heller ikke, at det er muligt at opstille en definition,¹⁾ hvorfor kommissionen må lade sig nøje med, hvad Munch tidligere har sagt om denne problematik, nemlig at forsvaret skulle bruges til "at tilvejebringe de fornødne Midler til at foretage den Bevogtning under mulige Begivenheder af krigerisk Karakter, som der praktisk vil være Brug for ved vore Grænser, ved vore Havnebyer og i vore Farvande" og videre "at tilfredsstille den almindelige Forudsætning, som Forbundspagten og hele Folkeforbundstanken indeholder, at der i de forskellige Lande dog almindeligvis findes et vist Militærvæsen, som muliggør, at man i visse Tilfælde, når Folkeforbundet kommer til at gribe ind over for andre Magter, kan yde et vist Bidrag hertil".²⁾ Foruden disse Munchske tanker gav en anden radikal repræsentant, Slengerik, udtryk for den opfattelse, at det var usandsynligt, at der for Danmarks hær ville forekomme større opgaver end under Verdenskrigen.³⁾

De sagkyndiges krav til de radikale om en formulering af en målsætning for forsvaret må siges i høj grad at være berettiget, så meget mere som de radikale ikke syntes at være i stand til at give en sådan. Det endelige forslag taler i § 1 om varetagelse af neutralitets- og folkeforbundsopgaver, grænsebevogtning og tilsyn med søterri-

1) Mødereferat p. 540.

2) Ibid. p. 407.

3) Ibid. p. 538.

toriet, men når partiet ikke mente, at de enkelte forbundsmedlemmer kunne pålægges krigspligt, og heller ikke at Folkeforbundspagten eller tidligere konventioner pålagde noget land at forsvare sin neutralitet til det yderste, er det svært at se, hvilke mulige opgaver, som kun kunne udføres af militæret, d.v.s. ved direkte anvendelse af magt, og ikke klares af politiet, som hovedsageligt virker ved sin trussel om anvendelse af magt. Socialdemokratiet mente ikke, at Danmark havde mulighed for at løse opgaver, der lå uden for politiets område; det må de radikale jo nødvendigvis have ment, da de ellers ville have tilsluttet sig det socialdemokratiske forslag, men hvad de tænkte sig, kom aldrig frem. Det radikale lovforslag synes kun beregnet på den situation, at Danmark holdtes neutralt under en krig mellem fremmede magter og ikke under nogen omstændigheder ville lade sig drage ind i denne, altså en slags permanent neutralitet som Schweiz'. Det kan ikke have været tanken for det radikale parti, at Danmarks forsvar skulle sættes ind mod et egentlig militært angreb, end ikke et der var en rimelig chance for at modstå. Et sådant angreb ville kunne blive mødt med PROTEST. Det, at Danmark ikke skulle forsvares, var ikke nogen ny tanke i partiet. Da spørgsmålet om minøudlægningen ved 1. Verdenskrigs begyndelse blev drøftet på et møde mellem partiførerne d. 5. august, udtalte Munch, at en tysk minøudlægning i danske farvande ville medføre, at tyske tropper blev stationeret på dansk territorium, og erklærede, at han kunne gå ind for, at regeringen ikke skulle foretage sig andet end at protestere.¹⁾ Den 2. august havde den tyske gesandt i Danmark, grev Rantzau, henvendt sig til Scavenius for at få Danmarks stilling klarlagt. I det svar, han fik, stod der til sidst: "Dänemark wird sich in keinem Falle die Gegner Deutschlands anschliessen".²⁾ Dette må efter sin ord-

1) Mødereferat p. 36.

2) Ibid. p. 26 f.

lyd også gælde i tilfælde af alvorlig krænkel­se af den danske neutralitet, endog egentligt angreb. For Munch var målet fred for enhver pris,¹⁾ og selv om Danmark skulle forsvinde som nationalstat ved fjendtlig besættelse, ville det nok være en stor ulykke, men ikke den største, idet folket i kraft af sin kultur ville bestå som en enhed.²⁾ At mindet om en tapper omend tabt kamp (ex. Dybbøl) skulle styrke det nationale sammenhold i svære tider, var for Munch en urimelig tanke.

Går man ud fra den nævnte radikale målsætning, har man på forhånd afskrevet den opgave, som hidtil har været hærens fornemmeste og egentlige: at FORSVARE LANDET, og værene ville heller ikke længere kunne være en støtte for den siddende regering til at opretholde ro og orden.³⁾ Til disse to indvendinger fra den tilforordnede oberst Dahl, svarer Munch, at hæren ikke skulle indrettes med henblik på at kunne anvendes til opretholdelse af den indre ro og orden, og at et militært forsvar af Danmarks sydgrænse ville være uden værdi;⁴⁾ end ikke en hær, der kunne sikre landet mod friskarers indfald sydfra, mente Munch, at Danmark evnede at opretholde.⁵⁾ Det vil her være på sin plads at fremhæve, at de militære tilforordnede ikke ønskede at deltage i en diskussion om, hvad målsætningen for Danmarks forsvar skulle være, idet de helt klart erkendte, at deres opgave kun var ud fra de givne mål at redegøre for, hvilke midler der krævedes.⁶⁾

I tilfælde af fuld mobilisering skulle hæren, som nævnt, bestå af 30.000 mand, der skulle deles i to nogenlunde lige store styrker - én på hver side af Storebælt.

1) Rt., Ft. 1918-19 I, sp. 2252.

2) Det ny Aarhundrede, 2.aarg. 2.bd. 1905 p. 55.

3) Mødereferat 544 f.

4) Ibid. 546.

5) Ibid. 549.

6) Ibid. 539.

Dette tal var valgt, fordi 1909-ordningen placerede ca. 15.000 mand i Jylland/Fyn, og der ikke under krigen var forekommet situationer, som denne styrke ikke havde været tilstrækkelig stor til at klare. Herimod rettede de militære tilforordnede to alvorlige indvendinger; nemlig for det første, at der havde været helt op til 46.000 mand til rådighed, bl.a. fordi den daværende forsvarsminister (Munch) havde ladet listerne over 17.-20. årgang bevare,¹⁾ og den styrke, som faktisk blev anvendt, androg 27.000 mand²⁾ og var alligevel slet ikke tilstrækkelig til at bevogte grænsen på betryggende måde.³⁾ Ved den nye grænse er den strækning, der skal holdes under observation, omtrent 100 km lang, nemlig fra sydspidsen af Broager til vestkysten af Slesvig ved Højer. Heraf er ca. 30 km langs Flensborg Fjord, resten er landegrænse. Til rådighed er der maksimalt 15.000 mand, hvorfra der i første omgang går 3.000, som er non-kombatanter (forsynings- og arbejdstropper). Af de 12.000 resterende kan højst 4.000 være på vagt af gangen. Overvågningstjeneste er stærkt belastende og kan næppe bestrides mere end 8 timer i døgnet. På en strækning af 100 kilometerslængde bliver der således 1 mand pr. 25 meter. Når man tager hensyn til nødvendigheden af at danne tyngde ved grænseovergange, jernbaner o.l., er det langt fra tilstrækkeligt til at gennemføre en bevogtningstjeneste, der sikrer, at grænsen ikke ubemærket kan overskrides. Hertil kommer så, at hele resten af Jylland/Fyn i givet fald ville være blotlagt. Der er således ingen mulighed for, at den foreslåede styrke kan opfylde sin tilsigtede funktion. Munch gav i denne forbindelse udtryk for den tanke, at det radikale lovfor-
slag gav mulighed for, i tilfælde af en længere vagtholds-

1) Møderef. 658 f.

2) Beretning p. 27.

3) Møderef. 546.

periode, at gå til en forøget uddannelse af mandskab.¹⁾ Hvilke paragraffer, der åbner denne mulighed, står ikke helt klart, og i hvert fald vil rammerne for denne forøgede styrke i første omgang slet ikke være til stede og kun kunne skaffes over en længere periode, hvorfor nytten af denne "sikkerhedsventil" nærmer sig nul.

Fra den samlede styrkes størrelse gik debatten over til størrelsen af den årlige indkaldelse. For at nå de ønskede 30.000 mand med kun 3.000 indkaldte om året mente Moltke det nødvendigt, grundet naturlig afgang, at disponere over helt op til 16. årgang,²⁾ og netop over for disse styrkers kampdygtighed havde det radikale mindretal i 1902-kommissionen taget forbehold.³⁾ I samme betænkning havde de radikale iøvrigt foreslået den årlige indkaldelse til 6.000 mand. Munch mener ikke, at hærens dekrementberegninger holder stik, og henviser til, at der ved indkaldelsen af sikringsstyrkerne i 1914 mødte flere end beregnet.⁴⁾ Nogen ret havde han heri, idet den samlede styrke, der mødte, blev på ca. 53.000 mand, altså 7.000 mere end forventet.⁵⁾ At disponere over 16. årgang var således ikke nødvendigt, men nok over 15..

Under gennemgang af § 11 (lovforslagets § 15) gør Pürschel fra det Konservative Folkeparti opmærksom på, at ordene "kan antages" (om de 3.000 mand) åbner mulighed for, at færre eller sågar ingen antages, og Kragh fra Venstre henviser til, at de 3.000 mand betegnes "den fornødne styrke".⁶⁾

At fastsætte en minimumsgrænse uden at anvise, med hvilke midler man kan sikre sig, at grænsen ikke overskrides, mener Munch ikke ville være rimeligt.⁷⁾ Munch lover iøvrigt at ændre tekstens ordlyd til "antages der

1) Møderef. p. 661.

2) Ibid. p. 537 f.

3) 1902 betænkning. p. 391 ff.

4) Møderef. 538.

5) Beretning p. 28.

6) Møderef. p. 662 og 720.

7) Ibid. p. 662.

årligt",¹⁾ hvilket dog ikke sker.²⁾ Forskellen herpå og på en angivelse af en fast minimumsgrænse ville da også være vanskelig at få øje på. Af denne og flere andre diskussioner under møderne i kommissionen kan man gøre den interessante iagttagelse, at det radikale forslag ikke, som de øvrige forslag, er udtryk for, hvad der som minimum er nødvendigt i forhold til den givne opgave, men derimod en angivelse af, hvor langt det radikale parti vil gå med hensyn til udgifter og personlige byrder.³⁾ Når de radikale strækker sig så vidt, skyldes det ønsket om, at deres forslag skulle være acceptabelt for Venstre, for at dette parti ikke skulle se sig henvist til at søge forlig med det Konservative Folkeparti.⁴⁾

Mandskabets uddannelse var det næste væsentlige punkt, der blev sat under debat. I forhold til opgaven måtte de påtænkte 4 måneder vel siges at være tilstrækkeligt, forudsat at mandskabet, således som det ved ethvert militarsystem er nødvendigt, med jævne mellemrum fik det indlærte genopfrisket. Moltke er betænkelig ved at acceptere genindkaldelser kun hvert andet år og understreger nødvendigheden af især befalingsmandskorpsets træning i troppeføring.⁵⁾ Imidlertid kom det radikale forslag ikke til at rumme mere end to genindkaldelser for menige og fire for de øvrige.⁶⁾ Begrundelsen for at gå imod de sagkyndiges ønsker var, at det ville blive for dyrt og for besværligt for den enkelte med hyppigere genindkaldelser.⁷⁾

Soldaternes bevæbning var ligeledes genstand for nogen overvejelse. Moltke redegjorde indledningsvis kort for, hvordan den under Verdenskrigen udviklede infanteritaktik nødvendiggjorde et samspil mellem tunge maskingeværer, re-

1) Møderef. p. 663.

2) Betænkning p. 376.

3) Møderef. p. 719, 721.

4) Ibid. 1290.

5) Ibid. 669, 714.

6) Betænkning 378, 381.

7) Møderef. 715.

kylgeværer og almindelige håndvåben, og mente, at en hærstyrke af radikal størrelse havde behov for, ud over de ca. 400 rekylgeværer, hæren rådede over, at anskaffe ca. 1400.¹⁾ Tunge maskingeværer mente Munch, der ikke kunne blive tale om at anvende, og hvad rekylgeværene angik, måtte hæren klare sig med dem, den havde. Begrundelsen herfor? - udelukkende økonomiske hensyn.²⁾

Næste debatpunkt var befalingsmandskorpset. For at bringe udgifterne ned blev en lang række opgaver overført fra faste befalingsmænd til "værnepligtige" befalingsmænd (som også var frivillige). Der kunne til uddannelse til befalingsmand årligt udtages 8% af styrken, mens den hidtidige procent var 13.³⁾ For at kunne klare sig med denne reducerede mængde måtte man antage civilt personale i nogen udstrækning. Den opnåede besparelse ville således være til at overse. I lovforslaget var der også sparet på anden vis, idet man havde undladt at besætte en række funktioner, som under krigsforhold ville være uundværlige, f.eks. var der slet ikke opstillet rammer for trainet,⁴⁾ som bl.a. forsyner enheder med forplejning og ammunition, hvorfor sævnet af disse enheder hurtigt ville blive føleligt. Blandt de mindre indvendinger, der blev rejst mod forslaget, skal en enkelt eksempelvis fremdrages, fordi den i høj grad er illustrerende for hele forslagets niveau: Når de til ingeniørtjeneste indkaldte 80 mand, således som det var tanken, blev delt i to kompagnier, var ingen af dem tilstrækkeligt store til at opfylde sikkerhedsbestemmelserne i forbindelse med brobygning,⁵⁾ som er en ikke uvæsentlig del af ingeniørkorpsets funktion.

Som en sidste væsentlig indvending mod det radikale nedrustningsforslag blev en meget skarp kritik af budgetoverslaget fremført fra de tilforordnedes side. Det radikale budget er tydeligvis gjort så lavt som overhovedet muligt.

1) Møderef. p. 676.

2) Ibid.

3) Ibid. p. 714.

4) Ibid. p. 726 f.

5) Ibid. p. 730.

Der er tale om et kunstigt lavt budget, og der er så væsentlige indvendinger at gøre mod beregningsmåden, at budgettet må siges at være misvisende. At det er gjort bevidst lader sig ikke dokumentere, men nogen anden rimelig forklaring gives næppe. En absolut uomgængelig betingelse for, at der kan skaffes tilstrækkeligt med frivilligt mandskab, er, at disse ikke lider et økonomisk tab herved. Dette erkendes også helt klart fra radikal side, idet man foreslår, at det menige mandskab får en efterløn på 5 kr. pr. dag,¹⁾ hvorved dets indkomst, når man medregner kost og logi, kommer til at svare til en almindelig arbejders. I lovforslaget er dette beløb imidlertid dalet til 4 kr. pr. dag, mens man stadig fastholder, at beløbet skal svare til en gennemsnitsarbejders indkomst.²⁾ Her må erindres om, at hvis der ikke melder sig tilstrækkeligt mange, må betingelserne gøres bedre.³⁾ Denne efterløn er iøvrigt ikke medregnet i det egentlige budget, fordi Munch mente, at selv om værnepligten blev bevaret, var mandskabet berettiget til at modtage en passende ydelse, for at de, der skulle gøre tjeneste, ikke blev stillet ringere end dem, der blev fritaget.⁴⁾ Efter Moltkes mening ville det meget hurtigt vise sig, at det ville blive nødvendigt at yde en godtgørelse til det hjemsendte mandskab, som stadig var mobilisabelt, som en compensation for det besvær, det er at være til rådighed ved mobilisering, pligten til at melde flytning, pligten til at møde til genindkaldelse etc.⁵⁾ Et sådant rådighedsvederlag mener Munch ikke, det er nødvendigt at yde; tværtimod gentager han en påstand om, at tilstrækkeligt mange vil være villige til at bære det nødvendige besvær uden at kræve noget til gengæld.⁶⁾ Som compensation foreslår Munch, at man kan pålægge dem, der ikke ønsker at gøre militærtjeneste, en værneskat, som kan dække en eventuel forøgelse af budgettet.⁷⁾ Hvis

1) Møderef. p. 536.

2) Betænkning p. 363.

3) Ibid.

4) Møderef. p. 994.

5) Ibid. p. 536.

6) Ibid.

7) Ibid.

en sådan skulle være tilstrækkelig stor til at have indflydelse på budgettet, ville hele frivillighedsprincippet imidlertid blive sat over styr, fordi mange ikke ville kunne præstere den krævede ydelse. På flere andre punkter er budgetberegningen kritisabel; således er udgifterne til Centralbestyrelsen uden kommentarer halveret, og til understøttelser er der afsat mindre end en fjerdedel af, hvad der hidtil har været nødvendigt.¹⁾ At Topografisk Afdelings udgifter er overflyttet til andre ministeriers budget er også kun vildledende. Det er ligeledes i høj grad kritisabelt, at budgettet for marinen slet ikke rummer nogen nybygningskonto, uden hvilken det vil være umuligt at opretholde det hidtidige niveau. Det viser sig af Munchs svar, at denne forsvarsordning kun skulle gælde i forholdsvis kort tid, i hvert fald så kort, at inden nybygninger til flåden blev nødvendige, ville det være muligt at nedsætte hele militærbudgettet tilsvarende.²⁾

1) Møderef. p. 988.

2) Ibid. p. 715 ff.

DET_KONSERVATIVE_FOLKEPARTIS_INDSTILLING.

For det Konservative Folkeparti var det en helt klar nødvendighed for et land som Danmark at have et forsvarsvæsen. Det skulle tjene et dobbelt formål: at imødegå neutralitetskrænkelser og at imødegå angreb på statens selvstændighed og uafhængighed.¹⁾ Dette standpunkt er identisk med Højres stilling i 1902-kommissionen og det fastholdes, fordi der ikke er indtruffet ændringer i verdenssituationen, der taler for en forandring. Således har ingen nation afrustet siden 1914, og Folkeforbundspagtens løfter om begrænsning af rustningerne er kun i meget ringe grad fulgt, hvad partiet finder er i høj grad beklageligt.²⁾ Tysklands og Østrigs nedrustning er jo påbudt af sejrherrene og kan således ikke være et udtryk for, hvad man i disse lande finder forsvarligt. Den svenske statsminister Hjalmar Branting, der er socialdemokrat og tilhænger af afrustning, citeres for en udtalelse om, at tiden hertil endnu ikke er moden.³⁾ Også fra Norge hentes der støtte for det konservative synspunkt, idet den norske forsvarskommissions flertal advarer mod at "tillægge krigstrætheden ... nogen afgjørende betydning som fredsfaktor ..." og siger, at "Heller ikke den organiserede arbejderklasse kan gi nogen fredsgaranti".⁴⁾ Af samme kommissions 11 medlemmer kunne kun 3 gå ind for fuldstændig afrustning.⁵⁾

1) Betænkning p. 145.

2) Ibid.

3) Ibid. p. 146.

4) Ibid.

5) Ørvik p. 57.

Ligesom i Norge advarer i Danmark de konservative mod at tillægge Socialdemokratiets ord om den internationale arbejderklasses værdi som fredsbevarende faktor nogen værdi og minder om, at den internationale socialdemokratiske kongres i Stuttgart i 1907 pålagde "de arbejdende Klasser og deres parlamentariske Repræsentanter ... at opbyde alle Midler, som de anser for at være anvendelige og mest virksomme til at forhindre Krigens Udbrud".¹⁾ Som eksempel på dette værns værdi anføres Belgien. Fra de socialdemokratiske tanker vendes opmærksomheden mod de radikales, og det fastslås, at de radikale ikke, under krigens vanskelige forhold, har turdet handle ud fra deres egne teorier.²⁾ Imidlertid forholder det sig langt snarere således, at Munch og dermed resten af den radikale regering godt turde, men ikke fandt det ønskeligt af indrepolitiske årsager.³⁾ For de radikale var det af afgørende betydning, at Haager-konventionerne kun taler om opsynspligt, og intet siger om, hvorledes man skal forholde sig i tilfælde af krænkelser af neutraliteten. De konservative mener derfor, at disse konventioner ikke er udtømmende, og at man ved siden af disse må stille folkerettens almindelige principper⁴⁾ for her at finde anvisninger om, hvad man skal foretage sig, hvis en krænkelse af ens neutralitet finder sted. Som eksempel på, hvor man kan søge oplysning, nævnes Ålandskonventionen, i hvis artikel 7, II det siges, at i tilfælde af pludseligt angreb på Ålandsøerne skal Finland "...tage de nødvendige forholdsregler til at opholde og tilbagekaste angriberen ...".⁵⁾ Med blot en protest kan man måske opholde en angriber, men at "tilbagekaste" ham uden brug af magt er utænkeligt. Flere danske og udenlandske folkeretslærde citeres for udtalelser, der støtter denne tankegang, således f.eks.

1) Betænkning p. 146.

2) Ibid.

3) lukket Rigsdagsmøde 22/10 1915.

4) Betænkning p. 147.

5) Ibid. p. 148.

v. Liszt: "De neutrale Magter maa ikke taale saadanne Handlinger og er berettigede til med Magt at tilbagevise Krænkelser af deres Neutralitet. Dette gælder ogsaa over for Luftfartøjer, de maa og skal afvises ved Beskydning".¹⁾

Den konservative betænkning rejser herefter spørgsmålet om, hvad der ville være sket, hvis Danmark ikke selv havde lagt miner ud ved Verdenskrigens udbrud, hvad enten det havde skyldtes manglende vilje eller manglende evne. Det lader sig naturligvis ikke besvare i detaljer, men det synes at fremgå helt klart af kommissionens Beretning, at tyskerne så ville have gjort det selv,²⁾ og at de på dansk jord ville have opstillet artilleri for at forhindre allierede styrker i at fjerne minespærringen er i hvert fald en nærliggende mulighed.

Som den sidste og mindst væsentlige begrundelse for at opretholde et militærvæsen anføres det, at militæret i givet fald skal kunne assistere politiet i at opretholde den indre ro og orden, og minder om, at den radikale regering, under de såkaldte "grønttorvsspektakler" i oktober 1918, forlagde kornetskolen i Helsingør til København og traf forberedelse til at flytte garnisonen i Roskilde hertil også.³⁾

I klar modsætning til de øvrige i militærkommissionen repræsenterede partier mente det Konservative Folkeparti ikke, at oprettelsen (og Danmarks medlemskab) af Folkeforbundet ville betyde nogen væsentlig ændring af Danmarks sikkerhedspolitiske situation i forhold til før Verdenskrigen.⁴⁾ Efter forbundets bestemmelser var lovlige krige tænkelige, og inden for Forbundet var der stærke modsætningsforhold (England-Frankrig især) og

1) Betænkning p. 148.

2) Beretning p. 23 ff.

3) Møderef. p. 546 ff.

4) Betænkning p. 150.

uden for stod betydelige magter som Tyskland, Rusland og U.S.A. Partiet var dog trods sin skepsis meget villig til at medvirke til en styrkelse af Forbundet, herunder således også til at bære de byrder, som efter partiets opfattelse fulgte med medlemskabets fordele. I forbindelse med forbundsaktioner ville neutralitet være utænkelig, alene forpligtelsen til at tillade Forbundets tropper at passere dansk jord gjorde neutralitet umulig. Det ville også være meget vanskeligt at nægte at stille tropper til rådighed for en forbundsaktion, hvis Folkeforbundet opfordrede hertil.¹⁾ Heri havde P. Munch iøvrigt erklæret sig enig,²⁾ hvad den konservative betænkning pointerer.³⁾

Partiet må af disse grunde tage afstand fra tankerne om afrustning eller en lignende tilstand og henholder sig til Pagtens ord om "... Indskrænkning af de nationale Rustninger til den laveste Grænse, som er forenelig med den nationale Sikkerhed ..."⁴⁾ Imidlertid har Danmark ikke, efter partiets mening, i lange tider ønsket at opretholde mere end et minimum af militærvæsen. Imod tanken om afrustning står også den tankegang, at hvis et område har strategisk vigtighed, hvad de konservative mente, at Danmark havde, vil det i sig selv blive en fare for fredens opretholdelse, hvis det afruster, fordi krigsførende nationer vil foregribe, at andre lande her sikrer sig lette geografiske fordele. Så længe Folkeforbundet ikke kan tilbyde større mål af sikkerhed, må Danmarks forsvar indrettes uden hensyn til muligheden for at få hjælp herfra.⁵⁾ Dette forsvar skal imidlertid, fremhæves det, være af rent defensiv karakter og ikke give Danmark værdi som allieret for en fremmed magt eller magtgruppe.⁶⁾ Herved ville Danmark nemlig udsætte sig for farer af lignende art, som hvis det afrustedes.

1) Betænkning p. 150.

2) Nordisk interparlamentariske Unions 11. møde, Stockholm 1919.

3) Betænkning p. 150.

4) Folkeforbundspagten, art. 8, betænkning p. 793.

5) Betænkning p. 152.

6) Ibid.

Forsvarets fornemmeste opgave skulle være at holde Danmark ude af en eventuel krig, og det var derfor væsentligt, at det indrettedes således, at det hurtigst muligt kunne gribe ind der, hvor en krænkelse af neutraliteten snarest ville forekomme.¹⁾ Den ordning, partiet foreslog, måtte på grund af den uafklarede udenrigspolitiske situation, være af rent midlertidig karakter.²⁾ Hvis en afklaring af situationen senere ville medføre, at landets rustninger kunne indskrænkes yderligere, ville partiet se med glæde herpå; sandsynligt forekom det dog ikke at være, Partiet var dog ikke blind for de faktorer, der talte for en drastisk nedsættelse af militærbudgettet på indeværende tidspunkt: den krigstræthed, der var fremherskende over alt i Europa, og den vanskelige økonomiske situation. Imidlertid forholder det sig jo således, at mens det er meget let at nedbringe hærens og flådens størrelse, vil det være uørligt senere at bringe disse tilbage til tidligere styrke på kort tid. Nybygning af skibe og uddannelse af officerer og befalingsmænd er noget, der tager lang tid, og pludselige større materielanskaffelser er særdeles belastende for et lands økonomi. Der må således kræves fuld sikkerhed for forsvarligheden, før man kan skride til en formindskelse af landets militærvæsen.³⁾

Kun ved anvendelsen af princippet om almindelig værnepligt vil en hærstyrke af tilstrækkelig størrelse med sikkerhed kunne skaffes, og kun herved fås den ønskede kontakt mellem hær og folk, hvorimod en hvervet hær kan være til fare for en sund og rolig udvikling. En hvervet hær, specielt en hær som foreslået af de radikale, blottet for enhver ideel opgave, vil snarest tiltrække elementer af ringere beskaffenhed end ønskeligt.⁴⁾ Det var partiets tanke at udnytte værnepligten fuldt ud, således at de tjenestedygtige, der ikke var plads til i forsvarets øvrige

1) Betænkning p. 152.

2) Ibid.

3) Ibid.

4) Ibid. 152 f.

rammer, skulle anbringes i en såkaldt landstorm. En række faktorer talte til gunst for en sådan ordning:

Værnepligten bliver mere ligelig,
kampsoldater frigøres fra arbejde/vagttjeneste,
ungdommens fysiske og moralske uddannelse bedres,
13.-16. årgang kan friholdes.¹⁾

Udskrivningen skulle foregå således, at i hver landsdel udskrevedes en til befolkningstallet svarende del, og så vidt muligt skulle mandskabet garnisoneres i samme landsdel.²⁾ Foruden at være rimelig og praktisk skulle denne fordeling understrege, at ordningen ikke var vendt mod nogen bestemt magt.³⁾

Partiet gik ind for tjenestetidsnedsættelser de steder, hvor sagkundskaben mente det forsvarligt. For folket gjaldt imidlertid det forhold, at den hidtidige tjenestetid på 5 1/2 måned i forvejen var betænkelig kort, kortere end i mange andre lande, og at den fra anden side foreslåede nedsættelse på 15 dage kun ville være af ringe betydning for den enkelte og for landets økonomi, hvorimod en sådan ville være af stor betydning for afdelingernes uddannelse,⁴⁾ idet det netop i slutningen af tjenestetiden var muligt med fordel at lave øvelser, hvori større troppestyrker deltog, til stor gavn for både menige og især for officerer og befalingsmænd.

1) Betænkning p. 153.

2) Ibid.

3) Ibid.

4) Ibid. p. 153 f.

SOCIALDEMOKRATIETS BETÆNKNING.

Det danske Socialdemokrati så kun én mulighed for en ordning på landets militærvæsen, som kunne virke betryggende snarere end at betyde en fare: omgående og fuldstændig afrustning.¹⁾ Dette forslag er helt identisk med det forslag, partiet fremsatte, da Forsvarskommissionen af 1902 skulle afgive sin betænkning. Partiet lægger stor vægt på at vise, i hvor høj grad partierne bag 1909-ordningen fejlbedømte situationen ved at sammenligne partiernes motiveringer for deres standpunkter i Kommissionbetænkningen med de senere begivenheder. Socialdemokratiets grundlæggende tanke var den, at Danmark ingen mulighed havde for at væge sig mod et overfald fra en stormagt; derfor stod kun én vej åben: principiel og vedvarende neutralitet. Som bevis på, at neutraliteten var ærlig og alvorligt ment, skulle nedlæggelsen af alt forsvarsvæsen tjene. De stridende parter kunne således være sikre på, at Danmark ikke ville blande sig.²⁾ At der i tilfælde af Danmarks afrustning ikke ville være tvivl om dets neutralitet er indlysende, hvis man begrænser sin synsvinkel til det rent militære, men søger et land at vinde militære fordele ved at blokere et andet for f.eks. fødevarer, vil tredielandes eksport af fødevarer til det blokerede land være unneutral, også selv om eksporten er ligelig til de krigsførende lande, hvis det blokerende land ikke selv mang-

1) Betænkning p. 323.

2) Ibid. p. 323 f.

ler fødevarer. Indstillingen fastslår, at et afvæbnet land er uden interesser for en krigsførende stormagt.¹⁾ Hvis besiddelse af landets produktionsapparat (jord, maskiner, arbejdskraft) kan give den ene part en fordel, er påstanden ikke korrekt. Det kan også tænkes, at landet har strategisk betydning i kraft af sin geografiske placering. Efter socialdemokratisk mening har Verdenskrigen ført bevis for gyldigheden af partiets påstande.²⁾

Hvad partierne Højre og Venstre sagde i 1908-betænkningen understreger kun Danmarks forsvarsløshed. I Venstres betænkning hedder det således: "Byen (København) bør absolut sikres mod, at den ved Trussel om Bombardement fra Søen skal kunne tvinges til Underkastelse", og Højre drog, efter en længere redegørelse for Københavns betydning, den konklusion, at "Med Hovedstadens Fald er Danmarks Modstand brudt".³⁾ Ud fra disse betragtninger blev 1909-ordningen gennemført, men ved Verdenskrigens udbrud erklærede de militære øverstbefalende, at Danmark var magtesløst over for et egentligt angreb. General Gørtz erklærede, at Landbefæstninger ikke kunne værgе byen mod sværere skyts end feltskyts,⁴⁾ og admiral Kofoed-Hansen mente, at fra søsiden kunne København bombarderes til Rådhuspladsen.⁵⁾ 1909-ordningen var således uden værdi, da den skulle stå sin prøve. I den af generalstaben udarbejdede forsvarsplan indgår der da heller ikke planer for Københavns forsvar.⁶⁾ Af de her nævnte præmisser drager Socialdemokratiet den konklusion, at det ikke skyldtes Danmarks krigsberedskab, at landet undgik at blive draget ind i krigen.⁷⁾ Tværtimod betød den tvivl, der var i august 1914 om forsvarets rette anvendelse, en fare for landet.⁸⁾

1) Betænkning p. 324.

2) Ibid.

3) Ibid. p. 324 ff.

4) Ibid. p. 326 f.

5) Ibid. p. 326.

6) Ibid. p. 327, 590, se nedenfor p. 74.

7) Ibid. p. 327.

8) Ibid.

Betænkningen vender sig herefter til spørgsmålet om den mineudlægning, der fandt sted i danske farvande ved Verdenskrigens udbrud. Partiet tilslutter sig den almindelige opfattelse, at den tyske forespørgsel om, hvorvidt Danmark ville lægge miner ud,¹⁾ var at opfatte som et krav, og at tyskerne selv ville have mineret, hvis det danske svar havde været negativt.²⁾ Tyskland ville ydermere have betragtet et negativt svar som en fjendtlig handling. Den tyske henvendelse udløste en indrepolitisk krise, idet fire ledende oppositionspolitikere frarådede mineudlægningen.³⁾ Havde Danmark ingen miner haft, ville Tyskland blot have spærret Langelandsbæltet, således som det gjorde det alligevel. For Socialdemokratiet var den tyske forespørgsel først og fremmest at opfatte som en prøve på Danmarks holdning,⁴⁾ og i militær forstand tillagde Tyskland ikke minespærringen større værdi.⁵⁾ Den tyske storadmiral von Tirpitz siger således i sine erindringer: "De svage danske Bæltspærringer vilde uden større Vanskeligheder være blevet rendt over Ende, saafremt Englænderne vilde trænge ind i Østersøen." Rigtigt er det, at en minespærring som den foreliggende ikke er noget værn, da der kan ryddes en passage i løbet af få timer, men da Danmark ved sin neutralitet var forpligtet til at offentliggøre et sådant rydningsforsøg, var der netop tid nok til, at den tyske flåde kunne stå ud fra Kiel og engagere den indtrængende flådestyrke under forhold, der var særdeles gunstige for de tyske skibe, idet disse havde manøvrerum, mens de engelske fulgte en snæver passage. Havde tyskerne udlagt minefelterne, var det en nærliggende mulighed, at de ville land sætte tungt artilleri med tilhørende mandskab på dansk jord, hvorved et eventuelt rydningsforsøg i høj grad ville blive vanskeliggjort, muligvis ville det endog være nød-

1) Betænkning p. 327.

2) Beretning p. 23 ff.

3) Ibid. p. 25.

4) Betænkning p. 328.

5) Ibid.

vendigt med militære operationer på land først. At det skulle være en fordel for Danmark, om det ingen miner havde haft, er således i bedste fald tvivlsomt. (At den engelske flåde ikke så en fordel i at trænge ind i Østersøen, har ingen betydning i denne forbindelse).

1909-ordningen havde skabt det indtryk i befolkningen, at landet nu havde fået et effektivt forsvar, og denne opfattelse i sig selv betød en fare, fordi regeringen i en given situation kunne føle sig tvunget til at anvende den for at undgå et raseri som det, der greb store dele af befolkningen, da general de Meza i 1864 så sig nødsaget til at opgive Dannevirke.¹⁾ I tilfælde af et angreb havde regeringen måttet opgive hovedstaden på samme måde. I 1864 førtes beviset for, hvad falsk tillid til forsvaret kan føre med sig, da regeringen valgte kampen ved Dybbøl og det efterfølgende tab af hele Slesvig, fremfor, på Londonkonferencen, at tage imod det tyske tilbud om at lade en folkeafstemning afgøre, hvor grænsen skulle gå. En sådan afstemning ville efter alt at dømme have lagt grænsen noget syd for Flensborg.²⁾ Krigen 1864 er et typisk eksempel på, at et lille land aldrig kan stå sig over for en stormagt, hvis det står ene. Med Danmarks medlemskab af Folkeforbundet skulle den situation ikke kunne opstå igen, og kampen ved Dybbøl kan nu bruges som argument for, at et lille land har mulighed for at vinde tilstrækkelig tid til, at hjælp kan nå frem. Virker Folkeforbundet ikke efter sin hensigt, og Danmark igen står alene mod en overvældende styrke, er alle partier enige om, at modstand er nytteløs.

Også situationen i 1853, under Krimkrigen, drages frem for at vise, at neutralitet er den eneste mulige politik for Danmark.³⁾ Under denne engelsk-russiske konflikt erklærede Danmark sig neutralt og åbnede alle havne og rede for de krigsførende parter (Christiansø undtaget). De to mili-

1) Betænkning p. 329.

2) Ibid. 329 f.

3) Ibid. p. 330 f.

tære ministre fandt dog anledning til i nogen grad at styrke beredskabet, noget et engelsk pres imidlertid hurtigt fik bragt til ophør. Fra begge parter blev der udtrykt tilfredshed med den danske holdning, selv om den ensidigt var til gavn for England, da den russiske flåde ikke vovede sig ud fra sine baser.¹⁾ Når Rusland ikke protesterede, skyldes det måske, snarere end tilfredshed, at dette land ikke ønskede at øge sine fjenders antal, og i det hele taget er der her tale om en situation, hvor Danmark ingen strategisk betydning havde for nogen af parterne, således som det ville være tilfældet i en engelsk-tysk konflikt i det 20. århundrede.

Socialdemokraterne mener hermed at have bevist, at en holdbar forsvarsordning ikke på nogen måde kan gennemføres i Danmark. Om dette synspunkt var der fuldstændig politisk enighed, men for deraf at slutte, at så er afrustning den mest fornuftige politik, kræves, at man ser bort fra den mulighed, at en af parterne i en krig med en mindre styrke søger at skaffe sig en mindre fordel i Danmark, eller at en eventuel angriber ikke har andre grænser at bekymre sig om end den danske. Verdenskrigens gang og Folkeforbundets oprettelse skulle være tilstrækkeligt til at vise, at den situation kan ikke lades ude af betragtning. Efter den oprindelige Schliffer-plan skulle den tyske højre-fløj passere igennem hollandsk territorium, men for ikke at øge vanskeligheden ved fremrykningen ændrede den tyske generalstab planerne, således at Hollands neutralitet ikke blev krænket.²⁾ At en lignende situation skulle kunne gøre sig gældende for Danmarks vedkommende, kommer Socialdemokraterne overhovedet ikke ind på.

I Venstres forslag så Socialdemokraterne en ordning, som var klart unneutral,³⁾ til trods for at partiet selv hævdede, at neutralitet var den eneste mulige politik.⁴⁾

1) Møderefer. p. 1345.

2) Correlli Barnett: Ansvarets byrde I p. 34, Kbh. 1968.

3) Betænkning p. 332.

4) Ibid. p. 15.

Med de grunde, som Tyskland havde til konflikt med Danmark (det århundred gamle modsætningsforhold, grænserevisionen), måtte en forsvarsordning, der ensidigt var baseret på Tyskland som fjende, nødvendigvis opfattes som en provokation og derved øge faren. Et forsøg på at værne landegrænsen er efter socialdemokratisk mening i lige så høj grad dømt til at mislykkes som i sin tid forsøget på at værne hovedstaden. Heri er Venstre helt enig, og dette partis forslag taler da også kun om at yde førstemandstand.¹⁾ Den eneste mulighed for at sikre grænsen lå i det danske Socialdemokratis aftaler med det tyske.²⁾ Under debatten om 1909-ordningens indførelse blev også den tanke fremsat, at der i den internationale arbejderbevægelse lå noget fredsbevarende; hvor meget det var værd kom frem, da Verdenskrigen brød ud.³⁾

Den socialdemokratiske mindretalsindstilling går derefter over til at redegøre for partiets fortolkning af Folkeforbundspagten. Den tanke, at pagten skulle pålægge medlemslandene at opretholde en vis militærstyrke, afvises, idet partiet mener, at pagtens art. 8, stk. 1 kun lægger et loft over rustningernes størrelse og ikke udtaler sig om, hvor langt ned de enkelte lande kan gå.⁴⁾ Som støtte for partiets tolkning fremhæves det, at artiklens stk. 4 påbyder, at rådets samtykke skal indhentes, før rustningerne igen kan sættes op, mens der ikke står noget om, hvordan man skal forholde sig ved en yderligere reduktion.⁵⁾ Partiets argumentation, som er parallel med det radikale partis,⁶⁾ lider af den skavank, at artiklens første stykke kun taler om nedrustning til et vist punkt; hvad der ligger derunder, taler artiklen slet ikke om, så når man vil lægge noget i artiklen, der ikke står direkte, er man nødvendigvis ude i det rene gætteri. Pagten kunne

1) Betænkning p. 16.

2) Ibid. p. 333.

3) Se nedenfor p. 110.

4) Betænkning p. 333.

5) Ibid. p. 335.

6) Se ovenfor p. 17.

lige så godt have fået den ordlyd ud fra en betragtning om, at ingen lande kunne drømme om at reducere militærvæsenet til et punkt, der lå under, hvad den nationale sikkerhed krævede. Artiklens 4. stykke forudsætter den mulighed, at den internationale situation ændrer sig, således at det er forsvarligt at nedruste yderligere, og ikke at et lands regering pludselig føler trang til at spille hasard med landets selvstændighed.

En anden paragraf, der har været tolket som påbydende et vist militærvæsen, er artikel 16, der i stk. 2 taler om, at Rådet skal stille forslag om, med hvilke virksomme militære kræfter medlemslandene skal bidrage til tilvejebringelsen af en fælles militærstyrke med det formål at håndhæve forbundsforpligtelserne. Det fremhæves, at der kun er tale om, at Rådet kan henstille, men ikke kræve. Neergaard havde i en komitebetænkning skrevet om små landes deltagelse i militære sanktioner, at den "... bør kunne finde Sted i saadanne Former, at de ikke udsattes for den umiddelbare Deltagelse i krigerske Forviklinger ...".¹⁾ Ved forhandlingerne i Paris i marts 1919 blev artiklen gennemdrøftet, og det kom helt klart frem, at nogen juridisk forpligtelse til at deltage ikke forelå.²⁾ Efter partiets mening rummer Folkeforbundspagten altså ingen forpligtelse til at opretholde et militærvæsen.³⁾ Det må jo så også gælde artikel 11, der siger: "Enhver Krig eller Krigstrussel, ..., erklæres herved udtrykkeligt for en Sag, der angaar hele Forbundet, og dette skal tage ethvert Skridt, som kan anses for hensigtsmæssigt og virkningsfuldt til at sikre Freden ...".⁴⁾ Den socialdemokratiske betænkning kommer ikke

1) Rt. 1919-20, tillæg A II, sp. 5397.

2) Munch, Erindringer IV, p. 75 ff.

3) Under den afsluttende debat gav den socialdemokratiske ordfører, L. Rasmussen, imidlertid udtryk for et noget andet syn på de nævnte paragraffer, idet han sagde: "Ja, hvis vi magtede at opfylde disse Forpligtelser, ..., saa var Sagen en anden."

4) Folkeforbundspagt art. 11, Betænkning p. 794.

riet tilforordnede kaptajn Rechnitzer gik stærkt imod den opfattelse, at det tyske krav om mineudlægning egentlig var at opfatte som en prøve på Danmarks stilling, og henviste til, at det var kommet frem, at en forskydning af den tyske flåde gennem Kielerkanalen kunne tage dage og ikke, som man hidtil havde ment, nogle få timer, et faktum der gjorde en spærring af Storebælt til en nødvendighed.¹⁾ I sit svar fremhæver Rasmussen, at Tyskland i løbet af krigen fortrød spærringen og ønskede Storebælt åbnet igen. En gentagelse af det tyske krav skulle således være usandsynlig.²⁾ Imidlertid kan der påpeges visse ændringer i det sømilitære magtforhold, som nok kan siges at gøre en fuldstændig afspærring af Østersøen om muligt endnu mere attraktiv for Tyskland. Venstres I.A.Hansen fandt, at hvis partiet opretholdt bevæbnede skibe og et bevæbnet mandskab på flere tusinde, så kunne forslaget kun i uegentlig forstand betegnes som et afrustningsforslag. Han kom også ind på den særdeles mangelfulde omkostningsberegning, som dog blev mere klar i selve betænkningen, men som stadig var meget svævende.³⁾ Endelig ønskede han konkrete oplysninger om, hvad partiet havde tænkt sig, der skulle ske med de værdier, militæret besad. Den konservative Piper fandt forslaget så uklart formuleret, at det unddrog sig seriøs behandling. Det var iøvrigt hans overbevisning, at forslaget mere var et rekla-klamenummer end alvorligt ment.⁴⁾ Den radikale kritik af forslaget var yderst behersket og indskrænkede sig stort set til, at Munch påpegede, at styrken næppe var tilstrækkelig stor til at varetage vagttjenesten, især ikke hvis denne blev af så lang varighed, at det blev ønskeligt at foretage ombytninger.

1) Møderef. p. 978.

2) Ibid. p. 979 f. Betænkning p. 328 f.

3) Ibid. p. 1275,

4) Ibid. p. 1286.

VENSTRES MINDRETALSINDSTILLING.

For partiet Venstre står det helt klart, at Verdenskrigens resultat medfører store ændringer for Danmarks militærpolitiske situation. Danmarks tilslutning til Folkeforbundet og magtforskydningen i Europa er de væsentlige faktorer, der ligger bag Venstres indstilling. Set fra Venstres side har det danske forsvar 3 hovedopgaver:¹⁾

Opretholdelsen af landets neutralitet.

Deltagelse i forbundsaktioner.

Opretholdelse af indre ro og orden.

Heroverfor står befolkningens ønske om nedskæring af de militære udgifter. Hvor stort det end måtte være, finder Venstre, at tiden ikke er moden til at gå til åben afrustning eller lade sig nøje med et skinforsvar. Formålet med Folkeforbundspagten er ganske vist at skabe muligheder for en almindelig indskrænkning af rustningerne,¹⁾ men den må ikke være større, end at det er foreneligt med hensynene til

den nationale sikkerhed,

Folkeforbundspagten,

andre internationale forpligtelser.

Partiet understreger, at selv om Folkeforbundspagten anviser voldgift som middel til at bilægge internationale stridigheder, har Forbundet ikke mulighed for at gennemtvinge anvendelsen af dette princip, og krige vil således stadig være mulige. Under sådanne krige vil de hidtidige

1) Betænkning p. 15.

2) Folkeforbundspagten, art. 8, stk. 1. Betænkning p. 793.

neutralitetsregler gælde og en neutralitetsbevogtning fortsat være nødvendig. Partiet finder, at begrebet neutralitet medfører, at man demonstrerer sin evne og vilje til at hævde neutraliteten.¹⁾ At nøjes med et skinforsvar eller en formel protest er ikke tilstrækkeligt, og en sådan passivitet kan medføre beskyldning for unneutral holdning, hvorved der er betydelig fare for, at landet indtages i direkte krigsbegivenheder. Det påhviler således Danmark at søge at hindre neutralitetskrænkelser ved at føre et omhyggeligt opsyn, afpasset efter de midler Danmark råder over.²⁾ Vedrørende den rette tolkning af denne artikel henvises der til, at ingen lande under Verdenskrigen har ladet denne bevogtning udføre alene af politi, som ikke på samme måde som militæret med magt kan skride ind over for en neutralitetskrænkelse.

Det var af væsentlig betydning, at fordelene ved et eventuelt angreb på Danmark ikke var større end risikoen, og hertil krævedes en forsvarsstyrke af en vis størrelse. At Danmark skulle kæmpe alene mod en stormagt kunne der ikke blive tale om, men Danmark var forpligtet til at yde en førstemodstand mod et angreb for at vinde tid, så hjælp kunne nå frem fra Folkeforbundet.³⁾ Set fra Folkeforbundets side er det lettere at samle støtte til hjælp for en kæmpende hær end til at begynde operationer i et iøvrigt roligt område. Venstre er ikke i tvivl om, at stormagter, som har mulighed for at gribe ind i en militær konflikt med vægt, vil anse det for en selvfølge, at et angrebet land efter bedste evne forsvarer sig;⁴⁾ i det hele taget anerkender partiet, at medlemskab af Folkeforbundet ikke bare er rettigheder og fordele, men også forpligtelser.

Med sit forslag mener Venstre til fulde at have opfyldt Folkeforbundspagtens artikel 8's ord om størst mu-

1) Betænkning p. 15.

2) XIII Haagerkonvention, artikel 25. Betænkning p. 785.

3) Betænkning p. 16.

4) Partiet henviser i betænkningen p. 16 til udtalelser af ledende statsmænd, se møderefer. p. 1029 ff.

lige indskrænkninger, uden at den nationale sikkerhed bringes i fare. Partiet ser i Pagtens hele udformning, omend der ikke er nævnet noget direkte krav, en pligt for hvert enkelt land til at opretholde en vis militærstyrke, der foruden at varetage den nationale sikkerhed også skal være til rådighed til deltagelse i eventuelle forbundsaktioner. Absolut pligt til at deltage i sådanne aktioner findes ganske vist ikke, men et land ville kun vanskeligt kunne afslå en anmodning fra Forbundsrådet om at stille en troppestyrke til rådighed.¹⁾

På det her skitserede grundlag stillede partiet Venstre forslag om tilvejebringelsen af en krigsstyrke på ca. 60.000 mand, baseret på en årlig udskrivning af 6.700 mand, skaffet ved almindelig værnepligt. Styrken skulle organiseres i 3 divisioner,²⁾ og ud fra en betragtning om, at Folkeforbundet hurtigt ville kunne etablere maritim overlegenhed omkring Sjælland, mens landmilitær indgriben ville kræve mere tidkrævende forberedelser, fraveg man den hidtidige koncentration på Sjælland og lagde de 2 af divisionerne i Jylland/Fyn. Da flåden skulle bevare København som sin base, betød det, at det samlede forsvar nu var nogenlunde jævnt fordelt over hele landet. I forhold til 1909-ordningen rummede den foreslåede ordning så store besparelser, at udgifterne på ingen måde kunne være en overbebyrdelse af samfundet.

1) Bemærk at Schweiz som en undtagelse er fritaget for at deltage i forbundsaktioner.

2) se bilag 1.

KRITIK AF VENSTRES OG KONSERVATIVES FORSLAG.

Efter henstilling fra Militærkommissionen forelagde krigsministeriet de forskellige partiers forslag for de tre øverste militærpersoner, cheferne for de to generalkommandodistrikter og chefen for generalstaben, generalerne Wolff, Lembke og Louis Nielsen. Det radikale forslag havde generalerne allerede tidligere behandlet¹⁾ og havde ikke yderligere kommentarer, og hvad angik det socialdemokratiske forslag fandt de, at en diskussion herom ville være ørkesløs.²⁾ Dette parti havde iøvrigt heller ikke ytret ønske om at høre de militære chefers mening. Venstres og det konservative Folkepartis forslag blev derimod gjort til genstand for en indgående analyse.

Som en grundlæggende opfattelse af Danmarks internationale forpligtelser gik generalerne ud fra, at Folkeforbundspagtens artikel 8, stk. 1 lige så vel som at kræve indskrænkninger indtil et vist punkt også krævede, at dette punkt ikke blev overskredet. Et medlem af Folkeforbundet var altså pligtig til at være i stand til at yde "effektiv førstemandstand"³⁾ et begreb, som det var nok så vanskeligt at definere, men hvis indhold var, at modstanden skulle være af et sådant omfang, at fordelene ved et angreb ikke opvejede risikoen. Tyngdepunktet i Danmarks geografisk-strategiske beliggenhed var Storebælt, der havde en dobbelt betydning, idet dette farvand udgjorde den eneste adgangsvej til Østersøen for store skibe og samti-

1) Betænkning p. 497.

2) Ibid.

3) Ibid. p. 498.

dig delte landet i to hoveddele på en sådan måde, at man ikke kunne påregne under alle omstændigheder at kunne opretholde forbindelse mellem de to landsdele.¹⁾

Partiet Venstres forslag var efter generalernes mening ikke uden positive sider, idet hovedlinierne ikke var forandrede i forhold til tidligere, og partiet havde, belært af Verdenskrigens erfaringer, bragt den forholdsvis dotering af artilleri op på et nogenlunde tilfredsstillende niveau, ligesom fodfolket blev forsynet med et antal aldeles uundværlige maskingeværer. Til trods herfor fandt generalerne det nødvendigt at påpege, at: "Samtidig med disse Forhold frembyder Forslaget ogsaa meget væsentlige og stærkt iøjnefaldende Mangler".²⁾ Den samlede styrke var alt for ringe, og specielt for artilleriet var det en svaghed, at korpsartilleriet, en taktisk reserve på 9 svære batterier, blev fordelt på begge landsdele, således at det muligvis ikke kunne komme til at operere som en enhed.

Efter partiets forslag skulle der på Sjælland være en division med to infanteriregimenter med Livgarden og tilhørende artilleri. På Sjælland kunne to punkter give militære fordele til en angriber, Storebæltskysten og Hovedstaden.³⁾ Betydningen af at besidde herredømmet over Storebælt er allerede omtalt, og besiddelsen af København med dens tyngdepunkt for hele landets åndelige og materielle liv er af indlysende betydning for fortsat krigsførelse i Danmark. Et angreb på Sjælland kan kun ske ad søvejen, og derfor kan Østersøstaternes relative maritime afmagt give nogen beroligelse, men det er værd at erindre sig, at den tyske flåde, selv efter opfyldelsen af Versaillesstraktatens bestemmelser, stadig vil være den danske flåde så overlegen, at denne ikke vil kunne hindre en landgang på Sjælland.⁴⁾ Den i forvejen svage styrke på Sjælland må tredeles: et regiment ved Storebælt, et ved København

1) Betænkning p. 498.

2) Ibid. p. 499.

3) Ibid.

4) Ibid. p. 499 f.

og Livgarden som reserve. Med kun ét regiment til bevogtning af en længere kyststrækning er det indlysende, at et angreb på Vestsjælland ikke vil møde så stor modstand, at risikoen er større end fordelene. Den styrke, der er tildelt forsvaret af Sjælland, er således langt fra tilstrækkelig.

Vest for Storebælt er situationen ganske den samme. Her er tre områder af særlig militær værdi: Landegrænsen, forbindelsen Fredericia-Strib og den fynske Storebæltskyst.¹⁾ Til sikring af dette område er der beregnet 5 infanteriregimenter og 27 batterier. Mindre end 2 regimenter med artilleri kan ikke påtage sig opgaverne ved bæltene, hvorved der til sikring af grænsen fra Højer til munden af Flensborg Fjord kun er 3 fodfolksregimenter og dertil svarende artilleri, en alt for ringe styrke, der yderligere svækkes ved afgivelse af mandskab til en højst nødvendig bevogtning af forsynings- og kommunikationslinier. For Jylland-Fyn er den tildelte styrke således heller ikke tilstrækkelig.²⁾ Forholdene i Jylland vil muligvis endda blive yderligere forværrede, hvis det ikke lykkes at holde Storebælt åbent længe nok til at fuldføre mobiliseringen, da et stort antal soldater, der tilhører jydsk-fynske enheder, så ikke vil kunne komme over fra Sjælland.³⁾

I den foreslåede nedskæring af uddannelsestiden ved fodfolket så generalerne "en iøjnefaldende Mangel ved Forslaget."⁴⁾ De hidtidige 5 1/2 måned havde tidligere kun lige været nok, og Verdenskrigen havde bragt meget nyt med sig, således at der krævedes en hidtil ukendt forståelse og selvstændighed, hvorfor blot en bevarelse af den hidtidige tjenestetid ansås for betænkelig.⁵⁾ I lyset af den indskrænkede tjenestetid fandt de militæ-

1) Betænkning p. 500.

2) Ibid. p. 500 f.

3) Ibid. p. 501.

4) Ibid.

5) Ibid.

re chefer det yderligere beklageligt, at den tid, der var sat af til øvelser med større formationer, var halveret. Den påtænkte overgang til reservebefalingsmænd skulle snarere øge behovet for større øvelser end mindske det.

Generalerne vender sig herefter til den foreslåede udskiftning af hovedparten af de faste befalingsmænd af linien, Denne foranstaltning betegnes som en "ubestridelig og betydelig Svækkelse", men kan dog siges at være retfærdiggjort af de økonomiske hensyn og den solide uddannelse, som det er meningen, reservebefalingsmændene skal have.¹⁾ Den største vanskelighed i forbindelse med denne ændring lå i det forholdsvis ringe udbud af virkelig egnede befalingsmandsemner blandt de værnepligtige. For at komme ud over dette problem foreslog generalerne, at man, når nu alligevel ikke alle tjenestedygtige indkaldtes, i stedet for som hidtil at trække lod foretog en kvalitetsbedømmelse, således at kun de bedst egnede blev udtaget til militærtjeneste.²⁾ En sådan foranstaltning ville hæve hærens kvalitet, og de, der blev udtaget, ville oftest være dem, som samfundet havde givet en god skoleuddannelse, og det var kun rimeligt, at disse måtte yde noget til gengæld. Foruden disse betæneligheder med hensyn til befalingsmændenes kvalitet fandt de militære chefer, at disses antal var langt under, hvad man måtte kræve, i visse tilfælde var der kun tildelt halvdelen af det ønskelige. Det ville således blive nødvendigt at holde dem inde betydeligt længere end de i forslaget fastsatte "30 Dage om Aaret".³⁾

Ved siden af disse højst kritisable punkter havde generalerne en række mindre anker, såsom at trainets mandskab skulle indkaldes i to hold i stedet for i et, at provinsens garnisonssygehuse skulle nedlægges, at Bornholms væbning skulle nedlægges og forplejnings- og forsynings-tjenestens omlægning - altsammen dog ikke noget, som ikke forholdsvis let kunne rettes.

1) Betænkning p. 502.

2) Ibid.

3) Bemærkninger til Venstres forslag.

Betænkning p. 71.

De militære chefer synes i deres grundlæggende indstilling til forslaget at være så imødekommende, som det er dem muligt, deres kritik er så vidt muligt holdt i afdæmpede vendinger og strengt sagligt begrundet, og de synes at have fuld forståelse for nødvendigheden af at spare og indskrænke, men kun indtil et vist minimum. Den endelige dom over forslaget er dog ikke til at tage fejl af: "... skønt ... selve Opbygningen af Organisationen følger de rigtige Linier, er dog de nærmere belyste iøjnespringende Mangler af en saa afgørende Vægt, at Forslaget ikke uden væsentlige Ændringer kan betegnes som brugeligt." 1)

Det konservative Folkepartis forslag faldt i langt bedre jord hos de kommanderende generaler, der i deres indledende betragtninger anfører, at: "Det er ganske øjensynligt, at det konservative Forslag rent talmæssigt set giver Forsvaret ganske anderledes Chancer end Venstres Forslag saavel i Jylland-Fyn som ikke mindst på Sjælland." 2) Der er dog stadig væsentlige mangler; Således er den forholdsvise tildeling af skyts og maskingeværer endnu ringere end i Venstres forslag. I det hele taget har det konservative Folkeparti af økonomiske hensyn forringet hærens kvalitet, hvad det materielle udstyr angår, i en sådan grad, at forslaget som sådant ikke kan betegnes som antageligt. 3)

Fordelene frem for Venstres forslag er ellers store nok. I hver af hovedlandsdelene findes et fuldt organiseret forsvaret under hver sin generalkommando. Af tidligere nævnte årsager er det en betydelig forbedring, at der på Sjælland findes to divisionschefer. 4) Den ligelige troppefordeling medfører også, at man nu undgår den problematiske overflytning af soldater fra en landsdel til en anden under mobilisering. Hver af landsdelene har nu i stedet sit fuldt udbyggede forsvaret og kan om fornødent virke uafhængigt af hinanden. 5)

1) Betænkning p. 504.

2) Ibid. p. 505.

3) Ibid.

4) Se ovenfor p. 52.

5) Betænkning p. 505.

Landstormstanken har generalerne megen roe til, både hvad angår dens samfundsmæssige betydning og den militære. Det, at den almindelige værnepligt kommer til at omfatte alle tjenestedygtige, forventes at ville fjerne noget af utilfredsheden hos de indkaldte, og uddannelsens disciplinerende opdragelse og legemlige udvikling tillægges stor værdi. Hertil kommer så den rent militære, idet landstormen kan varetage en række funktioner bag fronten, således at flest mulige kamptropper står til rådighed. Dette er vel også årsagen til, at generalerne ikke kritiserer antallet af fodfolksenheder, selv om deres egne forslag går betydeligt videre.¹⁾

Ligesom for Venstres forslags vedkommende er tildelingen af såvel faste befalingsmænd som antallet af befalingsmandselever ikke tilstrækkeligt, omend disses uddannelse synes at være god. Til den forøgelse af styrken, som indkaldelsen af landstormen vil være, er rammerne ikke tilstrækkelige.²⁾ Ligesom Venstres forslag reducerer det konservative i betydelig grad den tid, der er til rådighed til øvelser med større formationer, øvelser, der er højst nødvendige for såvel menige som - ikke mindst - befalingsmænd og officerer.

Konklusionen bliver, at nok gør de økonomiske forhold en nedskæring af udgifterne næsten nødvendig, men stadig er en stabilisering af de politiske internationale forhold efter Krigen endnu ikke indtrådt, hvorfor den mest tilrådelige ordning af forsvarets forhold vil være at bevare den hidtidige ordning i det omfang, den har vist sig brugbar, og kun ændre, hvor det er nødvendigt af hensyn til den forrykkede balance. Dette grundsyn findes også i begge de borgerlige partiers forslag, "men efter Venstres forslag vil de personlige og materielle Byrder, der paalægges, ikke bære Frugt, fordi Styrken er altfor ringe. Anderledes stiller det sig med Hensyn til det konservative Forslag; selv om dette ikke giver saa stor og

1) se bilag 1.

2) Betænkning p. 506.

saa veludstyret en Styrke, som vi anser for nødvendig til at kunne værne vor nationale Sikkerhed, er dog dets Fordele i Forhold til Venstres Forslag paa ikke faa og tildels afgørende Punkter betydelige." ¹⁾

Af denne slutbemærkning fra de militære chefer må det siges at fremgå, at afstanden mellem de konservative politikere og generalerne er så ringe, at et forlig, der var acceptabelt for begge parter, uden større vanskeligheder skulle kunne bringes til veje, f.eks. ved at tildele artilleriet et antal lette haubitser. At et sådant forlig ingen mulighed ville have for at blive ophøjet til lov, er så en anden sag, hvad der siger ikke så lidt om politikernes mening om sagkundskaben.

Venstres og det konservative forslag blev naturligvis også gjort til genstand for en indgående behandling i kommissionen. Sammen med det radikale forslag blev de gennemgået paragraf for paragraf. Forskelle og ligheder blev påpeget. Da denne gennemgang gik på forslagene i forhold til grundtanken bag dem, havde ingen af parterne indvendinger af væsentlig betydning. I marts 1922 afsluttede kommissionen størstedelen af sit arbejde med en generaldebat, hvorunder de mere principielle modsætninger blev trukket op. ²⁾ Det radikale forslag er tidligere gennemgået, og noget nyt af betydning fremkom ikke. ³⁾ Venstres I.A.Hansen lagde for med sine bemærkninger til det konservative Folkepartis forslag. Han fandt, at den foreslåede styrke var noget større, end de mulige opgaver kunne kræve det, og som en principiel indvending anførte han, at den reduktion i antallet af indkaldte til egentlig militærtjeneste var så ringe, at det stred mod hensigten i Folkeforbundspagten. ⁴⁾ Principielt kunne Venstre godt gå ind for indførelsen af en landstorm, der var mange gyldige både militære og civile grunde, der talte herfor, men tanken måtte nødvendigvis strande på Folkeforbundspagten's bud om reduktioner i militærvæsenet. Specielt

1) Betænkning p. 507.

2) Kommissionens 108. til 118. møde.

3) se ovenfor p.14 ff.

4) Møderef. p. 1277.

i udlandet, frygtede han, ville man være tilbøjelig til at se væk fra, at landstormens uddannelse var væsentlig forskellig fra de almindelige soldaters og regne dens medlemmer for fuldgyldige soldater.¹⁾ Imod talte også, at det konservative forslag var dyrt nok i forvejen, og han frygtede, at når først planerne skulle omsættes til virkelighed, ville udgifterne blive noget større end beregnet. Til slut vendte han sig mod den foreslåede bevarelse af den 5 1/2 måned lange tjenestetid for fodfolket. Når alle andre våbenarter fik nedsat deres tjenestetid, måtte fodfolket også.²⁾

Den socialdemokratiske Laust Rasmussen havde især hæftet sig ved, at de borgerlige partiers forslag påberåbte sig at være indrettet efter "den laveste Grænse, som er forenelig med den nationale Sikkerhed",³⁾ og påpegede, at efter de militære chefers mening lå disse forslag langt under denne grænse.⁴⁾ Efter hans mening var et forslag af den art en direkte fare, og jo mere omfattende forslaget var, uden at kunne opfylde sit formål, jo større var faren. Forskellen mellem de to forslag så han snarere i den konservative indledning end i den pris/mængdemæssige forskel.⁵⁾ Efter Venstres mening bestod imidlertid ingen ideologisk forskel.⁶⁾ I sin indledning til generaldebatten sagde I.A.Hansen om de konservative: "... i Betragtningen af Forsvarets Formaal og Opgaver er dette Parti, ..., i det væsentlige enigt med os."⁶⁾ Resultatet af en forsvarsordning, der ikke var i stand til at opfylde de forventninger, man fra politisk side stillede til den, kunne efter socialdemokratisk mening kun betegnes som "Ødslen med Menneskeliv".⁷⁾ Landstormforslaget kunne nok minde om det socialdemokratiske standpunkt i 1908-betænkningen,⁸⁾ men

1) Møderefer. p. 1278.

2) Ibid. p. 1279.

3) Folkeforbundspagt, art. 8. Betænkning p. 793.

4) Møderefer. p. 1280.

5) Ibid.

6) Ibid. p. 1277.

7) Ibid. p. 1281.

8) se denne p.

partiet tvivlede stærkt på, at det var muligt at nå alt det, der var planer om, på bare to måneder, når der også skulle gives en vis militær uddannelse.¹⁾ Til sidst tager han fat på spørgsmålet om værnepligt og udtrykker sin undren over, at Venstre, der jo påberåber sig at være et liberalt parti, ikke er interesseret i at gøre et forsøg med den af det radikale Venstre foreslåede frivillige ordning. Denne kritik bringer I.A.Hansen til at minde om, hvor stærkt bladet "Social-Demokraten" har undsagt tanken om en hvervet hær.²⁾ Han kunne også her have nævnt den socialdemokratiske antimilitære propaganda-hetz, der netop i årene efter Verdenskrigen arbejdede sig op til det mest fuldkomne hysteri. På "Danmarks socialdemokratiske Ungdom"s kongres i maj 1920 fremsatte sekretariatet følgende udtalelse: "Til denne Kamp er "Danmarks socialdemokratiske Ungdom" rede og tilsiger sin virksomste Støtte, af al Magt bekæmpende enhver Art af Militarisme og med alle til Raadighed staaende Midler bidragende til at svække Tilliden til og Diciplinen inden for det af det kapitalistiske Samfund opretholdte Militærvæsen".³⁾ Når det er niveauet, kan man næppe undre sig over, at Venstre ikke forventer, at et frivilligt system vil give en hær, der er repræsentativ for landets befolkning.

Piper fra det konservative Folkeparti så ingen uoverensstemmelse, hvad Forsvarets opgave angik, mellem Venstre og konservative.⁴⁾ Den egentlige forskel lå i den forskellige vurdering af den økonomiske situation og i, at de konservative fandt, at der var for stor en risiko ved ikke at have større tropestyrker ved København, end Venstre foreslog.

P. Munch indledte sin deltagelse i generaldebatten med en udførlig redegørelse for det radikale Venstres tolkning af Danmarks nationale og internationale forpligtelser. Disse betragtninger, der er blevet gennemgået udførligt tidligere,⁵⁾ mandede ud i, at en ligelig neutralitetspolitik

1) Møderef. p. 1281.

2) se f.eks. Social-Demokraten 9/8 1921.

3) la Cour p. 131.

4) Møderef. p. 1289.

5) se ovenfor p. 14 ff.

var den eneste mulige kurs for Danmark. Venstres forslag kunne han imidlertid ikke anerkende som hvilende på neutraliteten, fordi det var vendt mod én bestemt nation og byggede på hjælp fra ganske bestemte magter.¹⁾ Iøvrigt fandt han, at et værn over for Tyskland var overflødigt, for enten var Tyskland svagt, og så blev der ikke brug for noget værn, eller også var Tyskland stærkt, og så kunne Danmark alligevel ikke stille noget effektivt op.²⁾ I den radikale sort-hvide opfattelse af tysklandsproblemet synes begrebet marginaloperation ikke at eksistere.

Om alle de fire "militære" forslag mente Munch, at de var præget af halvhed, fordi de ikke nåede de styrkemål, som havde været normen for Verdenskrigens skyttegravsslag. På angrebne sektorer havde man regnet med 5-6 mand pr. løbende meter, mens man på roligere frontafsnit kunne gå ned til 2-3 mand pr. meter. Regner man grænsens længde til 50 km, bliver der i tilfælde af et angreb over en ca. 10.000 m bred front brug for ca. 155.000 mand, og det endda i en befæstet stilling à la Tunestillingen, som det i sin tid havde taget 2 år at bygge.³⁾ Regnestykker som dette blev brugt flere gange under kommissionens arbejde for at vise, at Danmark ikke alene magtede et eksistensforsvar over for et genoprustet Tyskland. Specielt fra radikal og socialdemokratisk side blev det fremført som et sagligt, næsten videnskabeligt, bevis for, at enhver tanke om egentlig modstandskamp var håbløs. Da ingen af de 4 "militære" forslag indeholder noget om forsvarsanlæg overhovedet, men tværtimod indretter sig på at føre et henholdende forsvar under stadig bevægelse, er regnestykket som argument i den løbende debat uden værdi.

Det konservative forslag vil aldrig, mener Munch, kunne opfylde det formål, det selv opstiller; dertil ligger det alt for langt under det af de kommanderende generaler angivne minimum. Selv en styrke på 80.000 mand ved grænsen vil øjeblikkelig blive fejet til side.⁴⁾ Når Venstre og

1) Møderef. p. 1302.

2) Ibid. p. 1303.

3) Rt., Ft. 1921-22 III, sp.

4) Møderef. p. 1303 f.

Konservative sætter lighedstegn mellem neutralitetsopgaver og neutralitetsforsvar, skaber disse partier illusioner i befolkningen, der i påkommende tilfælde kan være særdeles farlige.¹⁾ Især det konservative forslag kritiseres for at være en udvidelse i forhold til 1909-ordningen, hvad der strider mod tanken bag Folkeforbundspagtens art. 8. Også flådeforslaget, som især er Venstres, betegnes som en udvidelse.²⁾

Munch kommer herefter ind på spørgsmålet om efterløninger til soldaterne. Det radikale forslag opererer med en udgift hertil på ca. 3 mill. kr. De tilsvarende tal for Venstre og Konservative vil være henholdsvis 8-9 mill. og 12 mill. kr. Disse beløb må medregnes, fordi, hvad enten staten skal betale, som Munch foreslår, eller beløbet lægges over på de enkelte værnepligtige, så er det en udgift for samfundet. Medregner man disse beløb, selv om der er tale om rent fiktive størrelser, bliver forskellen i partiernes budgetrammer endnu større, og forskellen øges yderligere, når man tager i betragtning, at det radikale forslag frigør visse militære værdier (jord, bygninger), mens de borgerlige partiers forslag belaster samfundet yderligere ved de større forbrug af tjenestedage.³⁾ Dette sidste argument har imidlertid kun værdi i en situation med fuld beskæftigelse, hvad der ikke kan siges at være tilfældet i 1922.

I bevarelsen af den almindelige værnepligt så Munch et stærkt indgreb i den personlige frihed, og specielt var han modstander af systemet med flinkhedsklasser, hvorved nogle blev hjemsendt efter 5 måneder, mens andre skulle være inde i 1 1/2 år.⁴⁾ Munch var ligeledes stærk modstander af Venstres styrkefordeling; han fandt den helt ubegrundet, gik endog så vidt som til at sige, at "... der kan ingenlunde tænkes noget naturligt Grundlag for Neutra-

1) Møderef. p. 1304.

2) Ibid.

3) Ibid. p. 1305.

4) Ibid. p. 1305 f.

litetskrænkelser netop paa dette Sted". (ved grænsen).¹⁾
Snarere end en beskyttelse så han en fare i troppernes til-
stedeværelse ved grænsen, idet han mente, at de ville van-
skeliggøre en i høj grad ønskelig national udsoning.²⁾ Slut-
teligen fremføres kravet om folkeafstemning eller valg med
de fra Betænkningen kendte argumenter.³⁾

1) Møderef. p. 1306.

2) Ibid.

3) Betænkning p. 372.

DE KOMMANDERENDE GENERALERS FORSLAG.

På anmodning fra det konservative Folkeparti og Venstre pålagde krigsministeriet i marts 1920 de kommanderende generaler og generalstabschefen at udarbejde en plan for hærens fremtidige ordning. Planen skulle bygge på Danmarks medlemskab af Folkeforbundet og tage størst muligt hensyn til ønsket om at nedsætte militæruddgifterne.¹⁾ At nå til enighed mellem de tre sidestillede myndigheder viste sig umuligt, og resultatet blev, at cheferne for generalkommandoerne indgav deres forslag, mens generalstaben udarbejdede sit eget forslag. Det ville i betydelig grad have lettet arbejdet, hvis det i Folkeforbundspagtens artikel 8 bebudede forslag havde foreligget, men den senest afholdte delegeretforsamling i Geneve gav ikke noget håb om, at sådan vejledning kunne ventes inden for en overskuelig fremtid.²⁾ Generalerne har derfor ment det fornødent selv at opstille de forpligtelser, som Danmarks medlemskab kan medføre:

- 1) Fuldstændig afspærring af dansk territorium over for en pagtbryder.
- 2) Med magt at bidrage til at håndhæve forbundsforpligtelserne.
- 3) At foretage nødvendige skridt til at lette passagen gennem dansk territorium for ethvert andet forbundsmedlem.³⁾

Medens punkt 2 i sig selv ingen anvisning giver på, hvilket omfang af militærvæsenet, der kunne blive nødvendigt,

1) Skrivelser fra Krigsministeriet Fortroligt A 1346-48 af 11/3 1920. Krigsministeriet 1.kontor, Hærlovsager 1922 174, pakke III g.

2) Betænkning p. 519.

3) Ibid.

giver punkterne 1 og 3 visse holdepunkter, især når de sammenstilles med Folkeforbundspagtens art. 8's påbud om indskrænkning af de nationale rustninger "til den laveste Grænse, som er forenelig med den nationale Sikkerhed", dog under behørig "Hensyntagen til hvert Forbundsmedlems geografiske Beliggenhed og særlige Forhold". I overensstemmelse hermed og af andre indlysende grunde har generalerne søgt at begrænse udgifterne mest muligt, idet de dog har ment, at hensynet til landets sikkerhed måtte være af afgørende vægt, og at Danmarks beliggenhed var af en sådan art, at det under visse, tilmed ret nærliggende, eventualiteter, ville være stærkt udsat under en ny europæisk konflikt.¹⁾ Da forslaget således er udtryk for et minimumskrav, vil en formindskelse af styrkemål eller uddannelsesetid eller en forrykkelse af forholdet mellem våbenarterne gøre Forsvaret til "en Illusion, der hurtigt vil briste i Alvorens Stund".²⁾

De militære chefers forslag indledes med nogle betragtninger om Danmarks strategiske situation, der bygger på den redegørelse herom, som de tilforordnede fra hæren gav forsvarskommissionen af 1902,³⁾ men med specielt henblik på de ændringer, som Verdenskrigens udfald har medført. Ved en indgående undersøgelse af den nye situation er generalerne kommet til det resultat, at der ikke er grundlag for at formode, at Danmark i større omfang end tidligere har mulighed for at holde sig ude af europæiske storkonflikter.⁴⁾ En af de mest iøjnefaldende militære følger af Verdenskrigen er den kraftige nedsættelse af de to store østersømagters potentiel. Dette gælder især Rusland, som ikke i lang tid vil kunne forventes at nå sit tidligere stade, mens Tyskland i langt højere grad har mulighed for igen at blive en stormagt i militær betydning. Versailles-traktatens bestemmelser om tysk nedrustning er nok strenge, men at få betingelserne overholdt, forudsiger generalerne,

1) Betænkning p. 520.

2) Ibid.

3) se afsnittet herom ovenfor p. 3 ff.

4) Betænkning p. 521.

vil volde store vanskeligheder.¹⁾ At Frankrig vil sætte alt ind på at få Traktaten overholdt er utvivlsomt, men alene kan det næppe magte det, og dets tidligere allierede kan det næppe vente effektiv støtte fra.²⁾ Diskussionen i Frankrig om militærets kommende ordning går da heller ikke på nogen måde i retning af afrustning.

Mens der ikke kan anføres noget til fordel for det synspunkt, at Danmarks situation er blevet mindre udsat, taler visse ting til fordel for det modsatte. Da den tyske flådebasis er blevet henlagt til Østersøkysten, er sandsynligheden for operationer mod denne kyst under en kommende krig forøget. Denne fare forøges yderligere af vestmagternes forpligtelser over for Randstaterne og Polen.³⁾ Modsat til tidligere er det nu vigtigt for Tyskland, at Storebælt spærres effektivt, og for at en mine-spærring skal være effektiv, må tungt artilleri på landjorden kunne standse forsøg på at rydde en passage. Fuld sikkerhed kan Tyskland således kun nå ved besættelse af i hvert fald en del af dansk territorium. Den store omklaring af Tyskland, som var ved at blive etableret mod slutningen af Krigen, kunne under en kommende krig blive forsøgt igen, og Tyskland kunne derfor have en yderligere interesse for i tide at sikre sig kontrollen med Danmarks territorium og dermed muligheden for tilførsler udefra. Fra tysk side nærede man desuden ved påbegyndelsen af den uindskrænkede ubådskrig frygt for, at den danske hær eventuelt i forbindelse med en engelsk landgang ved Esbjerg ville påbegynde operationer i Nordtyskland. En sådan udvikling så den tyske overkommando en stor fare i, da tropper vanskeligt kunne frigøres fra andre frontafsnit for at imødegå denne nye trussel.⁴⁾ Nogen sikkerhed mod, at Danmark kan blive krigsskueplads, tilbyder Folkeforbundet ikke. Men sikkerheden om, at hjælp vil komme, forøger udsigten til en gunstig løsning af en forsvarsopgave.⁵⁾

1) Betænkning p. 521.

2) Om hele problematiken omkring dette spørgsmål se:

Salewski, Entwaffnung und Militärkontrolle in Deutschland 1919-1927, München 1966.

3) Betænkning p. 521 f.

4) 1a Cour I, p. 99 f.

5) Betænkning p. 522.

For Tyskland (eventuelt sammen med andre østersømagter) rummer Danmark altså to områder af strategisk interesse, Storebælts kyster og Sønderjylland. En spærring af Storebælt lader sig bedst effektuere fra Sjællandssiden, hvorfor Hovedstaden bliver inddraget som militært mål, da dennes fald hurtigt vil gøre det muligt for en angriber at få kontrol over hele Sjælland. Nok kan Danmark forvente hjælp i tilfælde af et sådant angreb, men selv maritim hjælp vil næppe nå frem i tide, så landet må i første omgang klare sig med egne styrker, hvorfor det vil være nødvendigt at tilvejebringe en mobil forsvarsstyrke, der med kort varsel kan sættes ind mod en landgang på Sjælland. Denne styrke må, for overhovedet at have nogen berettigelse, være så stor, at en angriber ikke vil forsøge et angreb med en relativt ringe styrke.¹⁾ Selv ved et større angreb, hvor overraskelsesmomentet ikke består, kan Danmark ikke forvente øjeblikkelig hjælp, hvorfor landet i første omgang må søge at klare sig ved egen hjælp. Heraf følger nødvendigheden af med permanente værker at beskytte København mod angreb fra søen eller luften. Flåden er ikke tilstrækkelig stor hertil og bør frigøres til operationer andetsteds.²⁾ Skønnes et angreb på Sjælland at være en forkrævende operation, kan en spærring af Storebælt søges gennemført ved en besættelse af Fyn. En sådan operation vil selvsagt ikke have samme alvorlige karakter for landet, og ydermere vil den jyske styrke i nogen grad kunne virke herimod, hvorfor der også i dette tilfælde vil kræves en anseelig styrke.

Et angreb op igennem Jylland er en mulighed, som det af ovennævnte grunde er nødvendigt at regne med. Angrebet kan enten være en isoleret aktion eller ske i forbindelse med et angreb på Sjælland. I begge tilfælde må man påregne, at den tyske flåde vil forhindre overførsel af soldater over Storebælt. Risikoen for angriberen i Jylland er langt ringere end ved et angreb på Sjælland, hvor

1) Betænkning p. 523.

2) Ibid. p. 524.

vestmagternes flådestyrker kunne nå frem og forhindre en eventuel tilbagetrækning. I Jylland må der så nødvendigvis findes en forsvarsstyrke, der i givet fald kan optræde selvstændigt. Da et angreb her kan komme med kort varsel, er en hurtig udvikling af forsvarskraften af væsentlig betydning. Den opstillede styrke må være så stor, at den kan bevare væsentlige dele af landets territorium på egne hænder, dels for at lette indsatsen af Folkeforbundets hjælp, og dels for i videst muligt omfang at undgå, at dansk jord bliver gjort til krigsskueplads med de deraf følgende omfattende ødelæggelser.¹⁾

Foruden de her gennemgåede kampopgaver ligger der bag fronten en række opgaver, hvis løsning er en betingelse for et gunstigt udfald af kampen. Det drejer sig om bevogtning af depoter og kommunikationslinier samt eventuelle foranstaltninger i forbindelse med passage igennem dansk område af Folkeforbundets hjælpetropper.²⁾ Under Krigen blev de forskellige bevogtningsopgaver løst af frivillig vej. Denne ordning fandt generalerne ikke tilstrækkelig effektiv og foreslog i stedet, at de ældste årgange anvendtes hertil. Disse skulle organiseres på mange måder som den af det konservative Folkeparti foreslåede landstorm.³⁾

Med den her skitserede opfattelse af Danmarks strategiske situation synes det indlysende, at generalerne ikke kunne anbefale en indskrænkning af styrkemålene i forhold til 1909-ordningen, og at der heller ikke kunne skæres ned på kvaliteten. Derimod var 1909-ordningen på en række punkter forældet af Verdenskrigens udvikling inden for våbentechnik. På visse punkter var ordningen endog forældet allerede ved sin ikrafttræden.⁴⁾ En påtrængende nødvendig ændring så generalerne i skabelsen af et samlende, overordnet kommandoorgan for hele hæren, en armé-

1) Betænkning p. 524 f.

2) Folkeforbundspagten art. 16, stk. 3.

3) Betænkning p. 525.

4) Ibid. p. 526.

chef, hvem generalstaben er direkte underlagt. En sådan måtte der nødvendigvis være under krigsforhold, og en række praktiske hensyn taler for at gøre stillingen permanent. Når, som hidtil, tre sideordnede kommandomyndigheder skal arbejde sammen, kan deres bestræbelser let gå forbi hinanden, til tider endog mod hinanden. Umuligheden af at tilvejebringe et hærlovsforslag, som alle tre myndigheder kunne godtage, taler sit tydelige sprog herom. Da krigsministeren er hærens øverste chef, kunne det synes naturligt at gøre ham til arméchef. Denne kan imidlertid ikke under krigsforhold forlade ministeriet for at drage i feltet, og da ministeren kan være en civilist, vil han mangle nødvendige kundskaber i forbindelse med hærens direkte føring. Krigsministeren er således ikke særlig egnet til denne post. Lignende betragtninger gør sig gældende over for muligheden for at have en fast direktør i ministeriet og gøre ham til chef for hæren. Det mest rimelige vil så være at udpege den ene af cheferne for generalkommandoerne til posten. Da et nært samarbejde med Krigsministeriet og de øvrige af hærens overordnede myndigheder, der findes i København, er nødvendigt, er det naturligt at udpege chefen for 1. Generalkommando til arméchef. Med generalstaben som sit personlige hjælpeorgan vil han ikke behøve nogen særlig stab, og tjenestegangen for hærens øverste ledelse vil i høj grad blive simplificeret med den deraf følgende besparelse som et yderligere gode.¹⁾

Foruden at bevare generalkommandoerne ønskede de kommanderende generaler oprettet i alt 5 divisionskommandoer, som skulle bestå af enheder af alle våbenarter og desuden råde over eget tungt artilleri som reserve.²⁾ Cheferne for disse divisioner skulle varetage den egentlige taktiske føring i et begrænset område, mens generalkommandocheferne skulle koordinere hele landsdelens indsats.

1) Betænkning p. 526 og 533 ff.

2) Ibid. p. 526 og 536.

Ikke bare hvad angik de højere føringsled, stillede generalerne krav om væsentlige ændringer. Infanteriets ildkraft måtte øges betydeligt, dels ved en rigeligere tildeling af rekylgeværer og dels ved oprettelse af særlige enheder, udrustet med tunge maskingeværer.¹⁾ Mulighederne for uddannelse af mandskabet måtte forbedres, især ved at forøge vinterholdets størrelse og ved en rigeligere tildeling af arbejdssoldater, således at man undgik afgivelser til køkkentjeneste og andet arbejde, der ikke var nødvendigt for uddannelsen. Selv med denne hjælp mener generalerne, at det er tvivlsomt, om et tilstrækkeligt uddannelsesniveau vil kunne nås. En udvidelse af selve tjenestetiden har generalerne af økonomiske årsager ikke villet foreslå, blot mindre forlængelser ved genindkaldelse.²⁾

Som nævnt var de militære chefer i høj grad positive over for en nedskæring af udgifterne. De så blot ikke store muligheder for forsvarlige besparelser. Muligheden for nogen besparelse ved forenklet administration er allerede nævnt. Ved at udelade generalinspektøren for fodfolket kunne der også hentes lidt.³⁾ Den eneste virkelig betydelige sparemulighed så generalerne i erstatningen af faste underofficerer med værnepligtige og reservebefalingsmænd. Dette ville nok i sig selv betyde en forringelse, men ved at give disse en tilstrækkelig god uddannelse kunne det forsvares. Den største vanskelighed lå i, at der ikke var tilstrækkeligt med kvalificerede emner, hvorfor generalerne foreslog en omlægning af uddannelsessystemet, således at de bedst egnede i første række indkaldtes.⁴⁾ Den almindelige værnepligt ønskes således bevaret; som argumentation angives, at det er væsentligt for hæren, at den har sin rod i og sympati hos folket som helhed, og yderligere skulle vel heller ikke være nødvendig. Alene økonomiske overvejelser skulle umuliggøre tanken om overgang til fri-

1) Betænkning p. 526.

2) Ibid. p. 543 og 553.

3) Ibid. p. 537.

4) Ibid. p. 529.

villigt mandskab. Den samlede udskrivning skulle ligge på lidt over 13.000 mand plus arbejdstropper o.l., der udskrives efter behov. Denne forøgelse i forhold til 1909-ordningen skyldes især den kraftige udvidelse af artilleriet, men da befolkningstallet ved Genforeningen blev forøget med ca. 170.000, bliver udskrivningsprocenten stort set uforandret.¹⁾

De to øverste militære chefers hærlovsforslag bygger således på et meget traditionelt grundlag. Organisatorisk ligner det 1909-ordningen, dog med den nævnte forenkling af den øverste ledelse. De vigtigste leds størrelse og fordeling fremgår af bilag 1. Målt i antal hoveder eller i forventet effektivitet er der tale om en betragtelig udvidelse i forhold til den foregående ordning, en udvidelse, som generalerne altså har fundet nødvendig af hensyn til den uafklarede udenrigspolitiske situation. Prismæssigt er der derimod tale om en betragtelig reduktion. De faste rammer af underofficerer var særdeles dyre, og ved disses erstatning med andet mandskab bliver den samlede udgift ca. 59 1/2 mill. kr.²⁾ i modsætning til de 65,2 mill., der var sat af til hæren på finanslovsforslaget for 1922-23.³⁾

1) Betænkning p. 530.

2) Ibid. p. 583.

3) Rt., Ft. 1921-22, tillæg C, sp. 593-94.

GENERALSTABSCHEFFENS FORSLAG.

I henhold til ovennævnte skrivelser fra Krigsministeriet¹⁾ føler generalstabschefen sig forpligtet til, da enighed med de kommanderende generaler ikke har kunnet tilvejebringes, at indgive et selvstændigt "Forslag til Nyordning af Hæren". Det forelå den 22. marts 1921 og hvilede på ganske samme opfattelse af Danmarks militærpolitiske situation som det andet militære forslag. Nu som før var landet bare ved sin geografiske placering i fare for at blive inddraget i en ny europæisk konflikt. Muligheden for et gunstigt resultat af en forsvarskamp var derimod øget betydeligt, da Danmark ikke længere måtte nøjes med håbet om hjælp fra andre nationer, men nu havde fuld sikkerhed for, at denne ville komme, omend det kunne tage tid. Folkeforbundspagtens artikel lo forpligter forbundsmedlemmerne "til at anerkende og beskytte mod Angreb udefra alle Forbundsmedlemmers territoriale Integritet og bestaaende politiske Uafhængighed".²⁾ Heraf følger, at ingen del af et land har så stor betydning, at landets eksistens afhænger af forsvaret af den, og selv om vitale dele af et land bliver besat, har landets regering ikke mulighed for at slutte fred.³⁾ Heraf følger, at 1909-ordningens koncentration omkring Hovedstaden ikke længere er nødvendig, og hæren kan spredes til imødegæelse af angreb over alt i landet.⁴⁾

1) se ovenfor p. 63.

2) Betænkning p. 794.

3) Ibid. p. 587 f.

4) Ibid. p. 587.

De militære konsekvenser af Danmarks medlemskab af Folkeforbundet samles i 4 hovedpunkter: (1) Når Pagtens artikel 8 angiver en minimumsgrænse, til hvilken de enkelte lande er forpligtede at reducere deres militærvæsen, så mener generalstaben, at der heri ligger et indirekte krav om, at de enkelte medlemslande ikke formindsker deres forsvarsstyrke så meget, at de ikke er i stand til selv at hævde deres nationale sikkerhed, i hvert fald en vis tid.¹⁾ (2) Når Pagtens artikel 16 kræver økonomiske tvangsforanstaltninger gennemført, forudsætter dette muligheden af at kunne gennemføre en effektiv bevogtning af land- og søgrænsen.²⁾ (3) Samme artikel indeholder også et krav om, at de enkelte lande skal lette Forbundets styrkers passage af deres territorium. Foruden de under (2) nævnte foranstaltninger medfører det en bevogtning af jernbanestrækninger, kommunikationslinier o.l. og kan eventuelt også komme til at omfatte afspærring af visse vandveje.³⁾ (4) Som det sidste punkt kan der blive tale om at stille et kontingent tropper til rådighed for Forbundet ved militær indgriben over for en pagtbryder. En sådan afgivelse kan vel kun tænkes i tilfælde, hvor landet ikke direkte er truet af krigsbegivenheder, hvorfor en opfyldelse af de øvrige punkter i sig selv vil muliggøre opfyldelsen af det sidste punkt.⁴⁾

Langt det vigtigste er selvsagt hævdelsen af den nationale sikkerhed. Forpligtelserne over for de øvrige punkter kan ikke overstige, hvad hensynet hertil kræver, dog er det naturligt, at der ved organiseringen lægges vægt på mulighederne for at imødekomme disse sekundære krav.⁵⁾

For vilkårene for dansk forsvar opstiller generalstabschefen to hovedbetragtninger. For det første gælder der det, at Danmark ikke har selvstændige aftaler med andre lande, hvorfor det i tilfælde af overlegent angreb alene

1) Betænkning p. 588.

2) Ibid.

3) Ibid.

4) Ibid.

5) Ibid. p. 589.

er henvist til at søge assistance fra Folkeforbundet. Før hjælp kan komme herfra, vil der gå nogen tid, for landstyrker kan der blive tale om endog særdeles lang tid,¹⁾ hvis Forbundet først skal søge at tvinge en pagtbryder ved økonomiske sanktioner. Det vil således være nødvendigt at have en hær, der ved egne kræfter kan gennemføre et landforsvar i længere tid.²⁾ For det andet grænser landet til Tyskland, der af mange grunde kan befinde sig i et politisk modsætningsforhold til Danmark. Der kan her kort nævnes ønsket om at spærre adgangen til Østersøen og den nyligt gennemførte grænserevision. Tyskland befinder sig ganske vist for tiden i en stærkt svækket position, men dets militære kapacitet vil altid være af en sådan art, at det er til stadig fare for Danmark. Dette forhold nødvendiggør, at den danske hær indrettes således, at den kan imødegå et alvorligt angreb fra tysk side.³⁾

For Sjællands vedkommende gør det sig gældende, at øen kan forsvares af en flåde. På grund af den tyske flådes øjeblikkelige situation er den danske flåde den overlegen, hvad angår flyvemaskiner og undervandsbåde, dog ikke i et sådant omfang at det opvejer underlegenheden for overfladeskibenes vedkommende. Til et effektivt søforsvar af Sjælland kræves altså støtte fra andre magter. Da en sådan hjælp ikke kan påregnes at nå frem i tide, er det nødvendigt, at der på Sjælland findes landstyrker, der selvstændigt kan tage kampen op mod en indtrængende fjende.⁴⁾ Lignende betragtninger gør sig gældende for Fyns vedkommende.

I modsætning hertil påhvilede forsvaret af Jylland i første række hæren, hvorfor dens tyngdepunkt skulle ligge her. Det var dog ikke meningen, at denne tyngdedannelse skulle ske ved fredstidsgarnisonering af store troppestyrker i Jylland, således at forsvaret af de øvrige

1) Betænkning p. 589.

2) Ibid.

3) Ibid.

4) Ibid. p. 589 f.

landsdele udtyndedes.¹⁾ Tanken var, at troppestyrker i Jylland skulle forstærkes, når Folkeforbundets flådestyrker havde sikret sig herredømmet over de danske farvande. Grænseforsvaret, der således var hærens hovedopgave, skønnedes at kræve 5 divisioner.²⁾ Denne styrke skønnedes tilføjede at være tilstrækkelig stor til om nødvendigt at forsvare Øerne; dog fremhæves det, at om et effektivt forsvar af selve Hovedstaden kunne der ikke blive tale.³⁾ På dette punkt var generalstabschefen i direkte modstrid med de kommanderende generaler ved ikke at ønske nogen form for befæstning af Hovedstaden, end ikke beskyttelse mod luftangreb.

Mens den nævnte forskel ikke kan siges at være væsentlig, da generalerne langt fra ønskede et eksistensforsvar for København, lå der en mere betydelig forskel i opfattelsen af selve forsvarsplanen. Mens de øverste generaler ikke så en rimelig mulighed for at flytte tropper fra én hovedlandsdel til en anden, byggede generalstabschefen sin plan direkte på denne mulighed.⁴⁾ Det var derfor nødvendigt i hver af disse landsdele at indrette et område, hvortil de derværende styrker i tilfælde af et overlegent angreb kunne trække sig tilbage i god orden og uden for store tab. Af disse reduitstillinger krævedes det, at de havde så kort en forsvarslinie som muligt, dog måtte området være tilstrækkelig stort til at muliggøre en spredning af styrkerne for at mindske faren ved luftangreb, og at tilførsler af forsyninger ikke kunne afskæres. Det skulle også være muligt i påkommende tilfælde at transportere hærstyrken bort ad søvejen.⁵⁾ Kravet om den korte forsvarslinie udelukker for Sjællands vedkommende valget af København som reduit, hvorimod Odsherred opfylder alle de nævnte fordringer.⁶⁾

Stedet for den jyske reduit var ikke endeligt besluttet, men det syntes, som om området nord for Limfjorden

1) Betænkning p. 590.

2) For sammensætningen af en division se Betænkning p. 598; se også bilag 1.

3) Betænkning p. 590.

4) Ibid.

5) Ibid. p. 592.

6) Ibid.

var det bedst egnede.¹⁾ At anvende de i de Slesvigske Krige benyttede flankestillinger havde været under overvejelse, men de var af flere grunde blevet forkastet. Sundved lå for nær grænsen, og selv om en benyttelse af Fredericia-stillingen ville give mulighed for at samvirke med de fynske tropper og for samarbejde med flåden i Lillebælt, gjorde den stedfundne udvikling af feltartilleriet den for sårbar.²⁾

Selve gangen i et aktivt forsvar er skitseret i generalstabsforslaget for hver af hovedlandsdelene for sig. Da et angreb på Sjælland må komme overraskende for at være virkningsfuldt, ses der bort fra den mulighed, at der er fornøden tid til mobilisering under fredsforhold. Ved mobilisering, efter at fjendtlighed er påbegyndt, er hurtig mobilisering nødvendig, og for at fremme den mest muligt foreslås gennemført en omfattende decentralisering af alle krigsfornødenheder.³⁾ Umiddelbart efter mobilisering af de enkelte enheder samles disse i et fælles basisområde, som er identisk med reduitstillingen. Herfra kan så, efter endt opmarch, det egentlige forsvar begynde. Under mobiliseringen og forskydningen til basis kan der foreligge kampopgaver, men disse må ikke hindre hovedmålet: hærstyrkens samling. Efter et eventuelt velgennemført forsvar vil styrken om nødvendigt kunne overflyttes til andre kampzoner.⁴⁾ Angribes Jylland overraskende, er fremgangsmåden i princippet den samme; enhederne mobiliseres enkeltvis og opmarcheres i basisområdet nord for Limfjorden, eller om muligt sydligere, hvorfra de egentlige operationer begynder. Muligheden for, at mobiliseringen kan foregå i tide, forekommer generalstabschefen at være langt større her end for Sjællands vedkommende.⁵⁾ Da hovedopgaven imidlertid er forsvaret af Landegrænsen, vil hærstyrken ved en uforstyrret mobilisering blive sam-

1) Betænkning p. 593.

2) Ibid. p. 592 f.

3) Ibid. p. 592.

4) Ibid. p. 590.

5) Ibid. p. 591.

let så nær denne som muligt. I selve grænseafsnittet er terrænet imidlertid ikke gunstigt for forsvar, hvorfor hæren tænkes samlet ved Aabenraa.¹⁾ Herfra føres så det egentlige forsvar; i tilfælde af fjendtlig overlegenhed trækker hæren sig langsomt tilbage til reduitstillingen, som så søges holdt, indtil hjælp når frem, enten i form af tropper fra andre dele af landet eller ved Folkeforbundets mellemkomst.²⁾ I yderste nød kan styrken evakueres herfra.³⁾

Som led i den foreslåede decentralisering og for at muliggøre en hurtig mobilisering foreslås garnisonerne spredt jævnt over hele landet efter befolkningstæthed, og at de værnepligtige udskrives til den nærmeste garniserende enhed.⁴⁾ Dette medfører, at Livgarden ikke kan opretholdes i den hidtidige form; i stedet for udpeges et "almindeligt" infanteriregiment til at gøre tjeneste som livgarde. Af almindelige retfærdighedshensyn afskaffes den fortsatte tjeneste. Foruden at en sådan foranstaltning fjerner en del af uligheden ved værnepligtssystemet, giver den en mere harmonisk sammensætning af hæren og sikrer, at fredsstyrken er konstant året rundt.

Af det regnskab, der fulgte med forslaget, fremgår det, at generalstaben har ment, at en antagelig hær, omend det understreges, at der er tale om et minimum,⁵⁾ kunne fås for en udgift på kun ca. 41 mill. kr., hvilket er ca. 18 1/2 mill. mindre, end hvad de øverste generaler fandt nødvendigt. Da generalstaben i alt væsentligt kun har kunnet anvise de samme sparemuligheder som disse: nemlig rationalisering og værnepligtige befalingsmænd til erstatning for fast personel, må denne prisforskel vække undren. Hærens størrelse i sin helhed er stort set den samme i begge forslag. Den største enkeltbesparelse hos generalstaben findes i konto B (lønninger), her er forskellen

1) Betænkning p. 593.

2) Ibid.

3) Ibid. p. 594.

4) Ibid. p. 599.

5) Ibid. p. 594.

alene ca. 9 mill. kr. Efter generalstabens forslag skulde de to generalkommandoer nedlægges, og det giver naturligvis nogen besparelse. Forskellen i lønninger til faste officerer af linien er imidlertid kun lidt over 1 mill., så her er kun en lille del af forklaringen. Ved en sammenligning af regnskaberne punkt for punkt fremgår det, at generalstabens forslag på næsten samtlige punkter ligger noget under det af de kommanderende generaler budgettede. Ganske vist regner de kommanderende generaler med ca. 1/2 mill tjenestedage mere om året end generalstabschefen (henholdsvis ca. 2,5 mill. og ca. 1,9), men forskellene er større, end dette forhold betinger.¹⁾

Da netop spørgsmålet om størrelsen af den nødvendige troppestyrke i de to hovedlandsdele er genstand for så megen debat, ville det være af stor interesse at vide, på hvilket grundlag de militære chefer når frem til netop de styrkemål, de opstiller. For cheferne for generalkommandodistrikterne's vedkommende er det ikke muligt at trænge om bag tallene, men Louis Nielsen holdt, mens han endnu var oberst og chef for generalstabens operative afdeling, et foredrag i Det krigsvidenskabelige Selskab i november 1919, hvor han gjorde udførligt rede for sine tanker om den kommende ordning, herunder også årsagerne til, at han ikke ønskede en befæstning omkring København, og de forhold, som nødvendiggjorde opretholdelsen af en styrke af den størrelse, som hans forslag indeholdt.²⁾ I Jylland kunne forsvaret med størst fordel føres nær Grænsen for at undgå, at store dele af landet blev besat eller gjort til krigsskueplads. En front her ville falde i tre naturlige afsnit. Til overvågning af strækningen langs Flensborg Fjord vil rytteriet være bedst egnet. Opgaven skønnes at kræve ca. 1.000 mand. Hele den vestlige fløj består af sumpede, vanskeligt tilgængelige områder, der ved over-

1) sammenlign f.eks. udgifterne til forplejning og beklædning. Betænkning p. 579 f og 643 f.

2) Krigsministeriets 1.kontor. Hærløvsager 1922, nr. 174, pakke 5, læg 1.

svømmelser kan gøres endnu mere ufremkommelige. Impassable vil disse strækninger dog ikke være, hvorfor en styrke på 20.000 mand fodfolk og artilleri skal lægges her. I centrum er så tilbage et åbent stykke på ca. 10 km. Her koncentrerer hærens hovedstyrke, ca. 30.000 mand fodfolk og artilleri. Denne styrke skal ligge omkring Tinglev, hvorfra mulighederne for at hindre fjentlig fremrykning skulle være gunstigst, og hvorfra fløjene også, om nødvendigt, kan støttes. Med forskellige støttetropper kommer styrken ved Grænsen til at andrage ca. 64.000 mand. Til etape-tjeneste og erstatningsmandskab kræves yderligere 13.000 mand, hvilket bringer den samlede styrke i 2. generalkommandodistrikt op på ca. 77.000 mand.

For Sjællands vedkommende er situationen ganske anderledes. Her gælder det, at den styrke, der skal være til rådighed, skal være af en sådan størrelse, at den kan være en sandsynlig modstander overlegen. Kun fra tysk side bestod en egentlig militær trussel. For at vurdere størrelsen af en mulig invasionsstyrke går obersten ud fra den reducerede tyske hær på 100.000 mand, spredt i en række "Wehrkreise" over hele Tyskland. Da dette land nødvendigvis måtte have størstedelen af sin hær bundet ved grænserne til sine tidligere modstandere, især Frankrig og Belgien, kunne kun tropperne fra Wehrkreis Stettin umiddelbart bringes til at virke mod Danmark. Der var dog mulighed for, at nogen støtte kunne hentes fra Königsberg og Berlin, ialt næppe mere end 11.000 mand. Til at imødegå en styrke af denne størrelse kræves 22.000 mand kamptropper, da disse vil være spredt over det meste af Sjælland og først kunne samles efter nogen tid, og for at tage højde for, at angrebsstyrken alligevel kunne være større end beregnet. Med forsynings- og arbejdstropper og folk til etapeopgaver og erstatning kommer den sjællandske hærstyrke op på ialt ca. 33.000 mand. Af disse skulle Livgarden garnisonere i København og resten af regimenterne spredes over hele Sjælland, men lægges ved jernbaner, så de hurtigst muligt kunne samles.

Dette giver en samlet hærstyrke på 110.000 mand, beregnet ud fra, hvad der mindst ville være tilstrækkeligt,

hvor hovedforsvarsopgaver forelå. Det er vigtigt at erindre, at tallene er baseret både på, at Folkeforbundet etablerer maritim overlegenhed i Bælterne, og at den tyske hærstørrelse ikke overstiger de i Versaillesstraktaten nedlagte bestemmelser. I denne grundholdning ligger den egentlige forskel på generalstabschefens og de kommanderende generalers opfattelse af situationen.

DET KONSERVATIVE FORSLAGS TILBLIVELSE.

Det konservative Folkeparti er meget længe om at komme i gang med realitetsdrøftelser om, hvorledes Forsvarets fremtidige ordning skal være. På landsrådsmødet i 1920 bliver sagen kun perifert berørt med nogle bemærkninger om, at det endnu er for tidligt at stille konkrete forslag i kommissionen,¹⁾ da man nok er klar over, at Danmarks medlemskab af Folkeforbundet vil medføre forpligtelser, men disses nærmere udformning ligger ikke fast endnu, idet man ventede et udspil fra Folkeforbundet,²⁾ et udspil, der imidlertid aldrig kom. På repræsentantskabsmødet d. 25/4 1921, hvor Piper, den konservative leder, endnu tålmodigt venter for at se, hvad Folkeforbundet udvikler sig til, prøver Pürschel at fremme sagen med en henvisning til befolkningens voksende utilfredshed med den bestående militærordning, og Holstein søger at starte en debat om den udenrigspolitik, partiet ønsker ført, idet han mener, at før de udenrigspolitiske mål er fastlagt, kan bestemmelser om Forsvarets størrelse ikke træffes, et synspunkt, som nok kan forekomme rimeligt, men som ikke vinder gehør blandt de øvrige mødedeltagere.³⁾

Først på gruppemødet d. 1/6 1921 kom der gang i forhandlingerne.⁴⁾ Pürschel anbefalede, at partiet hurtigt traf en beslutning om, hvilken linie der skulle føres. Selv ønskede han besparelser i de nuværende rammer, da

1) K. møderef. nr. 11, p. 73.

2) Folkeforbundspagt, art. 8., stk. 2.

3) K. møderef. nr. 11, p. 74.

4) K. møderef. 26 b, p. 246 ff.

han mente, tiden endnu ikke var moden til at træffe en endelig ordning. Om forholdet til Venstre sagde han, at der var mange af dette partis tanker, han kunne godtage, men visse ting var uacceptable, f.eks. Venstres ønske om besparelser på helt op til en trediedel. En del medlemmer mente stadig, at det var nødvendigt at vente på et forslag fra Folkeforbundets side, således Ibsen og Holstein. Spørgsmålet om forligsmulighederne var genstand for nogen diskussion. Der var i partiet en naturlig frygt for et forlig mellem Venstre og det Radikale Venstre, men Harboe så i Rodes talen om "forbitret Kamp om Militærspørgsmålet" en sikkerhed for, at et sådant forlig ikke kunne bringes i stand. Og Abrahamsen mente yderligere at spore et frieri til de Konservative i Kraghs og Neergaards taler uden dog at præcisere, hvad han sigtede til. Parkov oplyste, at Venstre ikke ville stille forslag i militærkommissionen, før det var forelagt "os", hvad enten det så er partiet som sådant eller dets repræsentanter i kommissionen, han mente. Videre mente han ikke, der ville komme et konkret forslag fra Folkeforbundet, så Danmark måtte indrette sig, som det selv fandt bedst. Selv ønskede han en ordning som den schweiziske, men fandt, at hensynet til de økonomiske krav var af større vigtighed, og foreslog, at Forsvaret indskrænkedes til det allermost nødvendige med bevarelse af den almindelige værnepligt. Som noget nyt ønskede han indført en såkaldt væneskat lagt på de tjenstedygtige, der ikke blev udskrevet, og demokratisering, som skulle fjerne mange af de urimelige forhold, der stadig fandtes inden for Forsvaret, og som i høj grad bidrog til at gøre militærtjenesten så uønsket, ja forhadet, som den var.

For Holstein var det væsentligt, at hæren indrettedes i henhold til Folkeforbundspagtens art. 8. Han anbefalede, at man i England og Frankrig søgte oplysninger om, hvad disse lande mente om dansk militærvæsen. Hvis Folkeforbundet en gang skulle beslutte noget om den sag, blev det i hvert fald ikke imod disse landes vilje. Parkov mente det umuligt at gå til Folkeforbundet, før der var opnået et flertal for en ordning, da det ville være for

usikkert at komme med flere forskellige forslag. Pürschel så adskillige fordele ved at nøjes med en midlertidig ordning. Det ville bl.a. give mulighed for, at de kommanderende generaler kunne komme til enighed med chefen for generalstaben, og, hvad der i høj grad var af betydning, om en sådan midlertidig ordning kunne der ikke kræves valg. Parkov kunne ikke godtage en midlertidig ordning, idet han fandt, at et sådant arrangement ville blive usikkert, da det ville være for let at ændre bestemmelser eller undlade udgifter. Abrahamsen vendte tilbage til spørgsmålet om Venstres stilling og mente, at Venstre var tvunget til at søge forlig med de Konservative, fordi afstanden til de Radikale var for stor, og at det ville være et stort politisk nederlag for Venstre, hvis det ikke lykkedes dette parti at få skabt et flertal for en nyordning. Ved mødets slutning berørte Ibsen et spørgsmål, som blev af stor betydning for den senere udvikling, nemlig hvad partiet skulle gøre i tilfælde af at måtte vælge mellem forlig med Venstre og sagkundskabens accept? Selv mente han, at hvis partiet ikke i den situation valgte at støtte Venstre, ville partiet miste sin indflydelse på sagens gang, og det fandt han var det dårligste alternativ.

På Landsrådsmødet i november 1921 ¹⁾ skitserer Pürschel en målsætning, idet han af hærordningen må kræve, at den giver mulighed for en landmilitær sikring af grænsen. Han kommer så ind på spørgsmålet om forholdet til sagkundskaben og siger, at det må ligge helt fast, at partiet ikke på nogen måde kan acceptere en ordning, som de sagkyndige betegner som værdiløs. Men, siger han, intet land har den ordning, sagkundskaben kræver, og det er politikernes opgave over for sagkundskabens krav at stille økonomiens og finde et rimeligt kompromis mellem disse to til dels modsat rettede kræfter. Til slut tilråder han, at partiet hurtigt træffer sin beslutning og fremlægger den i kommissionen, idet han er bange for, at Venstre vil være

1) K. Møderef. nr. 11, p. 98 f.

fristet til, hvis deres forslag kommer først, at fremsætte et unødvendigt lavt forslag for senere at kunne gå med til et forlig uden at gøre for store reelle indrømmelser. Kommer det konservative forslag først, vil for stor afstand til Venstres på forhånd udelukke muligheden for et kompromis.

På fællesmødet d. 14/12 1921 blev diskussionen fortsat, idet Piper indledte med nogle politiske betragtninger, der gik ud på, at hvis det konservative Folkeparti skulle gøre sig noget håb om at få deres forslag accepteret af et flertal i Folketinget, måtte det indeholde betydelige besparelser. Dette ville støde på vanskeligheder hos sagkundskaben, der f.eks. var stærkt imod en nedsættelse af tjenestetiden under henvisning til, at den i forvejen korte tjenestetid ikke rummede mulighed for at lære den almindelige soldat alt det, som Verdenskrigens udvikling yderligere havde ført med sig. En nedsættelse af antallet af befalingsmænd ville medføre lignende vanskeligheder for uddannelsen. Som sparemulighed anviste han indførelsen af en landstorm, hvorved alle tjenestedygtige skulle have en kortvarig militær uddannelse og erstatte egentlige kampenheder på opgaver, hvortil kun ringe uddannelse var nødvendig. Dette ville yderligere have den fordel, at værnepligten blev almindelig, og ingen tjenestedygtige blev fritaget.

Parkov så store vanskeligheder for partiet i uenigheden mellem de kommanderende generaler og generalstabschefen, da man næppe med tilstrækkelig vægt kunne pege på nødvendigheden af de sagkyndiges accept, så længe disse ikke var enige. Et forslag, som var ønskværdigt for de Konservative og sagkundskaben, ville koste ca. 70 mill. kr. i materielanskaffelser. Det var især inden for artilleriet, der var behov for meget nyt materiel, hvorfor reduktioner i beløbsrammen især ville ramme dette værn. Det endelige forslag måtte efter hans mening i hvert fald til en vis

1) K. møderefer. 26 b, p. 323 ff.

grad have de sagkyndiges støtte, ellers kunne de Konser- vative ikke medvirke. Det konservative forslag havde ef- ter hans mening gode muligheder for at få et flertal i mi- litærkommissionen. Piper fandt det konservative forslag meget dyrt. Han ønskede en udsættelse af afgørelsen og udtalte sin frygt for, at sagkundskaben ville betegne det som værende "værre end intet".

I modsætning til Piper mente Pürschel ikke, det kunne nytte noget at vente længere. Fra Folkeforbundets side ville der ikke komme noget, og Venstre arbejdede sig læn- gere og længere nedad. Hvis det konservative Folkeparti ønskede at løse opgaven forsvarligt, ville det uundgåeligt komme til at stå som det parti, der forlangte mest. Han mente, at der kunne fås en acceptabel hærordning for 33,7 mill. kr. Et lille land ville aldrig kunne hævde sig på det militære område og kunne lige så godt lade sig nøje med det mest nødvendige. Han fandt det mere rime- ligt først at se på, hvilke anskaffelser der i hvert fald var nødvendige, i stedet for først at afgøre, hvor meget der kunne blive råd til.

Parkov mente sig sikker på, at partiet ville få den tilforordnede oberst Molktes godkendelse, og det var til- strækkeligt for ham. Han tilrådede, at partiet straks op- tog forhandling med Venstre. Ellinger indvendte, at Ven- stre havde bundet sig til en udgiftsramme på ca. 48 mill. kr. Ligesom Piper var han i tvivl om, hvorvidt Venstre i virke- ligheden ønskede et forlig. Efter Christmas-Møllers me- ning var det Venstres ønske, at de Konservative skulle fremsætte et vidtgående forslag, for at det skulle være dette parti, der ved de senere forligsforhandlinger måtte give de største indrømmelser. For de Konservative var det langt at foretrække, at der blev fremsat et fælles forslag. Som konklusion på mødet udtaltes almindelig enighed om at stræbe efter, at Venstre og det konservative Folkeparti fremsatte et fælles forslag for militærkommissionen.

Den 11/1 1922 fortsatte forhandlingerne på et nyt fællesmøde.¹⁾ Piper udtrykte sin utilfredshed med det forslag, de to kommanderende generaler havde fremsat; efter hans mening var det ikke alene politisk uigennemførligt, men langt mere vidtgående end nødvendigt i den foreliggende situation. Han mente, at de økonomiske krav måtte komme i første række, og lagde op til en debat om partiets forhold til Venstre.

Parkov fandt, at Venstres forslag i organisatorisk forstand var meget tilfredsstillende, men at styrkemålene var for små, dog ville et par millioner kr. mere være tilstrækkeligt. Han forventede, at de sagkyndige ville forkaste Venstres forslag, en situation, der ville gøre det muligt for de Konservative at komme igennem med deres højere krav. Hvis sagkundskaben godtog Venstres forslag, kunne det konservative Folkeparti vanskeligt kræve mere. Ligesom Pürschel ønskede han, at ordningen skulle være midlertidig for at undgå kravet om valg eller folkeafstemning. Han gik stærkt ind for oprettelsen af en landstorm, og hvis ikke alle tjenestedygtige kunne indkaldes, fandt han det rimeligt at pålægge de fritagne en værneskat. En sådan skat ville efter Pipers mening blive meget dyr at opkræve og ville blive upopulær i befolkningen.

Pürschel erklærede sig på mange punkter enig med Parkov og understregede, at kun hvis partiet var enig, kunne det gøre sig håb om at påvirke Venstre. Han mente, at det måtte være muligt at finde en ordning med 4 divisioner mod Venstres 3, som sagkundskaben kunne godtage, uden at den blev væsentligt dyrere end Venstres forslag, og Ibsen foreslog, at når det alligevel ikke var muligt at finde en ordning, der kunne tilfredsstille både militærets og vælgernes ønsker, skulle partiet hellere søge at forbedre Venstres forslag end at overbyde det med nogle få millioner. Partiet måtte efter hans mening gøre op med sig selv, om det ville skabe et forsvar, som

1) K. møderef. nr. 27, p. 19 ff.

de militære autoriteter kunne sige god for, eller tage konsekvensen af de vanskelige økonomiske forhold og foreslå en ordning, der betød virkelige besparelser. Stadig som den eneste var Holstein optaget af den udenrigspolitiske situation, som han fandt var den mest væsentlige faktor at tage hensyn til. Størst vægt lagde han på hærens rammer og artilleriets størrelse og mente, at besparelser i hvert fald ikke kunne gennemføres her. Han var tilhænger af værneskat, og hvad ordningens midlertidighed angik, påpegede han, at alle ordninger var midlertidige. Drachmann fandt ligeledes, at når det var større beløb, der var tale om, kunne de økonomiske hensyn ikke være så altafgørende, som de blev gjort til.¹⁾

Andersen understregede vigtigheden af sagkundskabens accept og sagde, at et lands forsvarsordning måtte være et udtryk for folkets vilje til at forsvare landet. Han lagde stor vægt på denne vilje og mente f.eks., at uden kamp ved Dybbøl, hvor håbløs den end havde været, ville Genforeningen aldrig have fundet sted. Ind i debatten kaster her Ulrich et forslag, som er udtryk for egentlig nytænkning og ikke bare lapper på den eksisterende ordning. Han foreslog et militsagtigt system med lokal uddannelse, strakt over to år. Dette forslag, mente han, ville blive meget populært ude i befolkningen. Holstein støttede straks ideen, men mente, at den måtte kombineres med rammer til 3 stærke divisioner. Der kunne være mange fordele ved en sådan ordning, mente Piper, men frygtede, at der ville opstå vanskeligheder med opretholdelsen af diciplinen, og da Parkov kunne oplyse, at han havde drøftet tanken med oberst Moltke, og at denne havde betegnet ideen som uanvendelig, endte det konservative forsøg på militær nytænkning næsten før det begyndte.

1) K. Møderefer. nr. 27, p. 22.

På fællesmødet d. 16/1 1922¹⁾ kunne Piper meddele partiet, at han sammen med partiets øvrige repræsentanter i Kommissionen og Pitzner havde haft et møde med Venstres ledere²⁾, på hvilket han havde gjort rede for ønskeligheden af, at de to partier stillede et fælles forslag. Parkov viste sig at nære den opfattelse, at der ville være mulighed for at nå til enighed med Venstre med en beløbsramme på ca. 48 mill. kr. Personligt kunne han godt acceptere et forslag på 3 divisioner med i alt 10 regimenter. Pürschel var enig med ham i, at Venstre vanskeligt kunne afvise et forlig på den finansielle grundlag. For at imødegå kravet om folkeafstemning måtte et eventuelt lovforslag vedtages med så stor majoritet som muligt. Piper mindede om, at generaløjtnant Wolff havde accepteret 4 divisioner, men ikke 3. Ellinger så med pessimisme på mulighederne for at få et fællesforslag i stand; for Venstre ville det være taktisk uklogt. Dog mente han, at Neergaard kunne fastholdes på de nævnte 48 millioner. Dette fik Christmas Møller til at sige, at det var mere rimeligt først at søge enighed med Venstre om målet, så kunne man altid senere tale sig til rette om midlerne. Parkov gjorde opmærksom på, at Neergaard og Kragh havde givet udtryk for, at grundsynet måtte være, at neutralitetskrænkelser skulle kunne imødegås. Nu var han pludselig villig til at gå ned til 9 regimenter. Mødet endte med en vedtagelse af, at forhandlingerne med Venstre skulle fortsætte.

Den 26/1 1922³⁾ kunne Piper oplyse, at der havde været et nyt møde med repræsentanterne fra Venstre. Ifølge disse var Venstres forslag allerede et kompromis, og en ny forhandling kunne meget vel skabe åben splittelse i partiet. Senere kunne mulighederne dog blive bedre. På baggrund heraf og på Pipers og Pürschels anbefaling vedtog partiet

1) K. møderef. nt. 27, p. 28 ff.

2) Disse var Neergaard, Kragh, I.C. Christensen, Berntsen, I.A. Hansen og Maegaard.

3) K. møderef. nr. 27, p. 44 ff.

med stort flertal at fremsætte et selvstændigt forslag i Militærkommissionen. (Af 33 fremmødte stemte 24 for og 3 imod).

Da kommissionen havde afsluttet sit arbejde med betænkningen, holdt partiet et fællesmøde,¹⁾ hvor Pürschel redegjorde for situationen. Der var ikke blevet etableret et flertal i Kommissionen. Han redegjorde kort for indholdet af de 6 forslag og oplæste den konservative indstilling. Herom mente Holstein, at den gjorde alt for meget ud af Folkeretten. Han ønskede iøvrigt, at der blev tid til fornyede overvejelser, og foreslog sagen udskudt et år endnu. Dette kommenteredes ikke nærmere, men Pürschel tog betækningsforslaget i forsvar og forklarede, at den megen tale om, at Danmark ikke skulle være en militærmagt, mest var taget med for at imødegå radikal kritik.

Da Venstres forslag havde været til 1. behandling i Folketinget, blev forhandlingerne mellem de to borgerlige partier genoptaget. Den 14/6 kunne Pürschel melde, at Venstre var gået med til 8 regimente og en indskrænket form for landstorm.²⁾ Det konservative krav var stadig 10 regimente. Efter Parkovs mening pressede I.C.Christensen og Neergaard på for at få en hurtig løsning. To muligheder stod nu åbne; enten kunne forhandlingerne med Venstre fortsætte eller også kunne partiet stille ændringsforslag i Rigsdagen. Korsgaard påpegede, at hvis et forlig ikke blev etableret, ville enten Venstres forslag blive vedtaget, eller også ville der blive udskrevet valg. En tredje mulighed så Pürschel i, at visse kredse i Venstre ønskede sagen udsat. Parkov gik stærkt ind for et forlig, først og fremmest fordi det var så vanskeligt at videreføre 1909-ordningen. Ved mødets slutning var der almindelig enighed om det ønskelige i at fortsætte forhandlingerne med Venstre. To dage senere var sagen genstand for en kort forhandling.³⁾ Det væsentlige var, at Wolff, ifølge Parkov,

1) 5/4 1922, K. møderefer. p. 105 ff.

2) K. møderefer. nr. 27, p. 139 ff.

3) Ibid. p. 148 ff.

havde godtaget nedlæggelsen af 2. generalkommando, mod at generalinspektøren for fodfolket flyttedes til Jylland for at overtage generalkommandoens funktioner i krigstilfælde.

Forhandlingerne med Venstre fortsatte, og d. 23/6 fik partiet påny en redegørelse for disses forløb.¹⁾ Der var blevet nedsat et udvalg, bestående af de konservative kommissionsmedlemmer og Brorson, I.A.Hansen og Maegaard. Venstres seneste tilbud bød på 8 regimente, 1.500 mand landstorm plus nogle småændringer, altsammen inden for et budget på 47 1/2 millioner. Partiet anmodedes om at give sin tilslutning til, at udvalget sluttede forlig, dog kun i tilfælde af enighed mellem de tre konservative repræsentanter. Piper gjorde opmærksom på, at han ligesom Wolff ikke fandt, at mindre end 9 regimente ville være forsvarligt. Holstein lagde stor vægt på Wolffs mening og foreslog, at man skulle bede ham udtale sig om, hvorvidt det ville være bedre at bevare 1909-ordningen end at acceptere Venstres forslag. Der fulgte nu en længere drøftelse om det betimelige i at indkalde partiets repræsentantskab, nogen beslutning blev ikke truffet. Pürschel sagde, at han ikke ønskede forlig for enhver pris, og gjorde opmærksom på, at Venstre kun havde budt ét regiment mere, mens Konservative havde slået 3 regimente af deres oprindelige krav. Han fandt det ikke rigtigt at rette den omtalte forespørgsel til Wolff med den begrundelse, at det ville sætte ham i en vanskelig situation. Det kunne Wolff nu nok komme over. Årsagen er nok snarere den, at hvis han foretrak 1909-ordningen med dens mangler fremfor det, som nu kunne opnås, kunne de konservative "afvigere" med langt bedre samvittighed stemme imod forslaget i Folketinget. Enden på mødet blev dog, at de tre konservative i tilfælde af enighed og med Wolffs accept blev bemyndiget til at slutte forlig. (22 stemte for, 4 imod, antallet af mødedeltagere oplyses ikke).

1) K. møderefer. nr. 27, p. 152 ff.

En uge senere kom et helt nyt moment ind i billedet, idet Venstres stilling til grundskyldsproblematikken fik Piper til at anbefale en udsættelse af de videre forhandlinger om forsvarsforliget.¹⁾ Christmas Møller frarådede stærkt en udsættelse; han så i et forlig en sejr for partiet. Gennemførte Venstre grundskyldsloven, ville det gavne det konservative Folkeparti, mente Drachmann, men Holstein greb Pipers forslag med begejstring. Et dårligt forlig ville åbne vejen for en forståelse mellem Venstre og de Radikale, hvorfor det måtte skrinlægges. Pürschel viste sig at være tilhænger af, at Venstre skulle fastholdes ved de givne løfter. Resultatet blev, at man vedtog at lade bestyrelsen henvende sig til Neergaard for at drøfte sagen med ham.

Samtidig med, at 2. behandlingen af lovforslaget begyndte, tog modstanden mod forlig så småt form. Den 25/7 kunne Piper meddele sit parti, at Lemvigh-Müller skriftligt havde erklæret, at han agtede at stemme imod.²⁾ Dette gav Pürschel anledning til at søge at få et overblik over medlemmernes stilling. Han mente, at en stor del af officererne indså, at et bedre resultat ikke var politisk muligt. Der var væsentlige fordele i forhold til 1909-ordningen, visse beklagelige mangler var der også. Nu var det for sent at gøre noget ved det; havde sagkundskaben været enig, kunne nogle af dem måske have været undgået. Lou fremsatte et ønske om, at afgørelsen blev lagt ud til folket, og Fraenkel erklærede at ville følge Lemvigh-Müller. Christmas Møller mente ikke, der kunne opnås noget ved at stemme imod. Heller ikke folkeafstemning var han tilhænger af. Piper afviste også tanken om folkeafstemning og havde helt forladt sit ønske om at udsætte sagen. Han mente, at "Forliget er bedre, end det ser ud til". For Drachmann ville forligets fald betyde ubodelig skade for forsvarssagen og konservatismen i Danmark. Hvis Fraenkel, Lemvigh-Müller og Holstein stemte imod, og fru

1) K. møderef. nr. 27, p. 166.

2) Ibid. p. 168 ff.

Hauschultz og Sven afholdt sig fra at stemme, ville der kun være 1 stemmes flertal for forliget. Var det tilfældet, mente Pürschel, at kravet om valg eller folkeafstemning vanskeligt kunne afvises. På mødet blev der lagt et stærkt pres på "afvigerne" for i det mindste at få dem til ikke at stemme imod forslaget. Den sidste oplysning i denne forbindelse i det Konservative Folkepartis mødereferater stammer fra et møde for rigsdagsgrupperne og repræsentantskabet d. 27/7 1922.¹⁾ Her bifalder repræsentantskabet den med Venstre førte forhandling og dens resultat med et stort flertal (44 for - 1 imod)²⁾. Forud var der gået en livlig debat, hvor især Holstein havde markeret sig med sin helt uforbeholdne kritik af forliget, og Lehmann udtalte, at "Rent ideelt set er de fleste af os enige med ham".³⁾ Flere andre støttede ham også, og selv Pürschel gik så vidt som til at sige: "... jeg staar tvivlende over for, om Forliget er anbefalelsesværdigt".⁴⁾ Det synes, som om kun usikkerheden over for, hvad en forkastelse af forliget ville medføre, førte til ovennævnte afstemningsresultat.

1) K. møderef. nr. 11, p. 117 ff.

2) Imod stemte Lemvigh-Müller.

Det Konservative Folkepartis Historie, bd. 1, p. 180.

3) K. møderef. nr. 11, p. 121.

4) Ibid.

VENSTRES FORSLAGS TILBLIVELSE.

Den første antydning af, hvad Venstre tænkte sig på det forsvarspolitiske område, kommer allerede i Neergaards trontale d. 7/5 1920: "Ogsaa vor Militærordning maa tilpasses efter de nye Verdensforholds Krav og Udgiften til den nedbringes saa meget, som Danmarks Stilling som Medlem af Folkenes Forbund tillader det".¹⁾ Under behandlingen af forslag til finanslov for 1921-22 uddybede Brorson disse betragtninger: "... ogsaa paa Militærvæsenets Omraade maa der økonomiseres saa meget som muligt", og "Det er givet, at i de urolige Tider, vi lever i, kan vi ikke fuldstændig blotte os for Forsvarsmidler, men vi venter dog, at Folkenes Forbund, og hvad dertil hører, skulde kunne føre til, at man overalt, baade i de store og i de smaa Lande, i den kommende Tid kunde bringe Militærudgifterne betydeligt ned".²⁾ Særlig konkrete oplysninger er det jo ikke; lidt mere "kød" er der på en tale af Neergaard senere under samme debat: "Denne Regering vil arbejde med paa en rimelig Nedsættelse af Militærudgifterne, og hertil er der saa megen mere Anledning, som den økonomiske Situation er saa spændt, som den er Og til en Omformning af hele vort militære Apparat er der den særlige Grund, at de nuværende Militærlove hviler paa en fuldstændig anden militær-politisk Situation i Verden end den, der nu er raadende Folkeforbundspagtens Bestemmelser i sig selv ... viser med fuldkommen Tydelighed, at

1) Rt., Ft. 1919-20 II, sp. 5227 f.

2) Ibid. 1920-21 I, sp. 73 f.

Forudsætningen er den, at enhver Stat maa have et passende Værn, hvormed den er i Stand til at møde pludselige Angreb paa dens Territorium, ...".¹⁾ To hovedpunkter er hermed slået fast. De nye tider kræver nedsættelse af udgifterne, men Folkeforbundet kræver stadig opretholdelsen af et vist militærvæsen, altså indirekte en indrømmelse af, at Danmark, ihvert fald formelt, har afgivet noget af sin suverænitet.

Den interne debat om partiets stilling tager sin begyndelse midt i februar på et stort møde for Venstres rigsdagsmænd, redaktører og organisationsbestyrelse.²⁾ Neergaard redegør for nødvendigheden af at reducere udgifterne og for at ændre grundlaget i forhold til 1909-ordningen. Den nye ordning skal begrænses, både hvad angår mennesker og udgifter. Det var desuden ikke hans tanke straks at søge et forlig, tværtimod ville Venstre "kæmpe for sit Forslag til alle Sider". Moltesen var uenig med ham i spørgsmålet om opfattelsen af Folkeforbundspagten og mente, at Danmark havde mulighed for at afruste. Han gjorde opmærksom på, at Danmark i så fald ville blive stillet lige med Luxembourg, og han fandt det pinligt, hvis udlandet skulle varetage danske militære opgaver. Heri var Neergaard helt enig og mente, at Danmark ville blive betragtet som en Pariastat, hvis det ikke opretholdt en neutralitetsvagt.

Senere samme måned holdtes et møde for Venstre i begge Ting.³⁾ Maegaard kunne oplyse, at Venstres kommissionsmedlemmer var tilhængere af almindelig værnepligt. Han redegjorde for det radikale frivillighedssystem og påpegede en række ulemper ved systemet. Han mente, at der i partiet var flertal for bevarelsen af værnepligten, således som den hidtil var praktiseret, og at systemet skulle udvides, således at alle ikke-indkaldte skulle betale en væneskat, som skulle anvendes til bedring af soldaternes kår. Forsvarsministeren var meget enig med ham og anbe-

1) Rt., Ft. 1920-21 I, sp. 774 f.

2) 17/2 1921. V. møderefer. p. 117.

3) 24/2 1921 V. møderefer. p. 125.

falede, at det hidtidige skel mellem officerer og under-officerer skulle søges slettet ved, at der kun skulle være én befalingsmandsklasse. Forslaget om værneskat blev genstand for nogen debat, således mente H.I. Sørensen, at skatten var uretfærdig, da alle tjenestedygtige ville blive anvendt ved mobilisering, og at det ville være partitaktisk uklogt at agitere for nye skatter, mens Kragh mente, at en værneskat ville blive opfattet som retfærdig. Værneskatproblemet blev taget op på et nyt møde,¹⁾ hvor Mægaard søgte at få partiets stilling gjort klar. Neergaard var imod, vel mest på grund af de praktiske vanskeligheder. Nogen afgørelse i sagen kom ikke. Også værnepligtsproblematikken blev sat til drøftelse. Flere, bl.a. Steengaard-Kirkegaard, ønskede en mellemtning mellem værnepligt og frivillighed. Forsvarsministeren gik imod, fordi han mente det uigennemførligt i praksis, og at der var vanskeligheder nok i forvejen. Uenigheden i partiet er tydelig, og på et ordinært partimøde henstillede Mægaard, at partiet ikke indlod sig på en almindelig debat om militærvæsenet.²⁾ Brorson støtter ham, men alligevel fremsættes en række bemærkninger af ret kontroversiel karakter; således siger Vanggaard, at "det, man forbereder, er en Karikatur af et Forsvar", og Kloppenborg-Skrumsager, at besparelser ikke var af altoverskyggende vigtighed, mens Kragh fandt, at det ville være umuligt at få et værn, der kunne betrygge Danmark, og at indskrænkninger var bydende nødvendige af nationaløkonomiske hensyn.

Partiet måtte jo dog tage et standpunkt, og for at få lavet et oplæg, som partiet kunne samles om, blev sagen behandlet i et udvalg, bestående af Neergaard, Berntsen, I.C. Christensen og Venstres kommissionsmedlemmer. Sagkyndig bistand søgtes hos generalstaben. Om selve forhandlingernes gang er der kun bevaret, at Neergaard d. 26/4 forventer et resultat "om et Par Dage",³⁾ og en uge senere

1) 3/3 1921 V. møderef. p. 130.

2) 4/3 1921 Ibid. p. 132.

3) 26/4 1921 Ibid. p. 15.

forkynder på et fællesmøde, at Venstre denne gang vil tage stilling til forsvarsspørgsmålet i fuld enighed.¹⁾ Det viste sig dog snart, at det var så som så med enigheden. Midt i maj holdtes et møde for begge rigsdagsgrupper.²⁾ Udvalget var langt fra enigt. De tre ministre ønskede en budgetramme på 27 1/2 mill. for hærens vedkommende. For dette beløb mente de at kunne få 7.800 rekrutter årligt og en samlet krigsstyrke på 69.000, fordelt i 3 divisioner, 1 ved København, 1 i Nørrejylland og 1 i Sønderjylland. Venstres kommissionsmedlemmer mente det forsvarligt at nedsætte den årlige rekrutstyrke til 6.000 mand. Det ville give en samlet krigsstyrke på 48.000, delt i 2 divisioner. Dette ville ialt koste 27 mill. kr. Om prisberegningen skal det siges, at det første forslag er beregnet efter priserne i april 1921, mens det andet forslag er baseret på november 1920. Denne forskel gør, at ministrenes forslag i virkeligheden er 3-4 millioner dyrere end det andet. Besparelserne i det ministerielle forslag skyldtes især reorganiseringen af befalingsmandsgrupperne, som Neergaard havde foreslået det, enklere administration, overgang fra faste befalingsmænd til værnepligtige og en reduktion af uddannelsestiden til 4 1/2 måned for infanteriet og 7 måneder for rytteri og artilleri. Forslagets principper var godkendt af generalstaben, som dog påpegede, at et forsvar af grænsen mod et egentligt angreb ville kræve en samlet styrke på ca. en halv gang mere end det foreslåede. For kommissionsmedlemmernes forslag talte Kragh. Han understregede, at der var fuld enighed blandt disse for forslaget, både hvad angik opgavernes art og deres løsning. Selv om man nok kun kunne se en skrøbelig sikkerhed i Folkeforbundet, betød Tysklands svækkede stilling, at der ikke var behov for så stærk en ordening som i 1909. Således betød den tyske flådereduktion, at der var skabt sikkerhed for, at overførsel af tropper over

1) 4/5 1921 V. møderefer. p. 20

2) 11/5 1921 Ibid. p. 21.

Storebælt kunne finde sted. Den mest nærliggende fare så han i, at bolchevikiske eller nationalistiske uroelementer skulle gå over grænsen. Han gjorde opmærksom på de tilforordnedes alvorlige kritik af det radikale forslag, men mente ikke, at den højst betingede tilslutning, der kunne fås fra generalstaben ved at ofre 4-5 millioner mere end de foreslåede 27, var det værd. Hertil svarede ministrene, at de stod fast på de 27 1/2 mill., og hvis det tal ikke kunne holde på anden måde, ville de slå af på deres krav. Budgetrammen skulle være 27 1/2 mill. regnet i priser af april 1921, sagde Neergaard, således at fremtidige konjunkturvælgelser ingen indflydelse ville få. Han mente, at hæren måtte kunne give et virkeligt værn, dog mente han ikke, at befolkningen ville acceptere en ordning, der ikke indeholdt reelle besparelser og en demokratisering af hæren. Et virkeligt angreb, som generalstaben havde talt om, mente han ikke, Danmark havde mulighed for at værne sig imod. Om muligheden for at få forlig med de Konservative sagde han, at det var hans indtryk, at i den sidste ende ville de stemme for Venstres forslag. Andre Forligsmuligheder kom han ikke ind på. Slutteligen fandt han det uheldigt, hvis afgørelsen blev rent politisk uden nogen støtte fra den militære sagkundskab. I.C.Christensen mente, at 2 divisioner ikke var nok til at demonstrere en ærlig vilje til at værne den nye grænse. Hvis de personlige byrder blev lettet, ville befolkningen også godtage en så forholdsvis ringe besparelse som 17. millioner, dog, understregede han, betingelsen for, at noget overhovedet kunne gennemføres, var, at partiet stod samlet. Vanggaard mente, at sagen burde lægges ud til de enkelte medlemmer, og gjorde opmærksom på, at generalerne Louis Nielsen og Ulrich, som støttede forslaget, var lidet velanskrevne i officerskredse, og at det ville være bedre at betale en lidt højere pris frem for at skulle kæmpe mod samlet modstand fra de Konservative og den militære sagkundskab. Kragh mente, at det mest væsentlige hensyn var hensynet til vælgerne, og derfor måtte forslaget være billigt. Af taktiske grunde måtte Venstres første forslag være lavt for ikke, ved

et senere kompromis, at blive drevet for højt op. Som den eneste af kommissionsmedlemmerne gik Nørskov ind for ministrenes plan for at kunne bevare 2 divisioner i Jylland. Der var således ikke enighed blandt Venstres kommissionsmedlemmer. Neergaard lovede, at der ikke ville blive tale om et kompromis med de Konservative: "Vi vil ikke stille et Forlig op, der skal tinges om. De Konservative vil komme til at staa over for et Valg. Dette eller intet", og at udgiftsrammen under ingen omstændigheder ville overskride 27 1/2 millioner. På denne baggrund stemte forsamlingen så om partiets stilling. For ministrenes forslag stemte 33, imod stemte ingen, mens 31 undlod at stemme. Således stod det til med enigheden i Venstre!

Ved finanslovsdebatten i oktober prøvede Munch at rejse en debat om militærspørgsmålet og afkrævede statsministeren klar besked om, hvad Venstres planer var, både hvad angik beløbsramme og formål, idet han henviste til den af Venstre proklamerede enighed.¹⁾ Noget konkret svar fik han ikke, men dog noget i den retning: "... den Nedsættelse, der maa komme i Militærudgifterne, maa være en væsentlig Nedsættelse ..., men hvor stor Nedsættelsen bliver, vil naturligvis først kunne foreligge, naar Forslagene fremkommer fra Venstre i Militærkommissionen og derefter i dette høje Ting", og videre: "Jeg har aldeles ikke tænkt paa, at vi skulde kunne levere Feltslag, hverken paa Danmarks nye Sydgrænse eller andre Steder, jeg har som altid, naar jeg har talt om Militærspørgsmaalet, kun tænkt paa den Neutralitetsbevogtning, som vi er pligtige til at foretage, ...".²⁾

Den 18/10 blev sagen taget op igen på et møde for bestyrelsen for Venstre i begge Ting. Det var især spørgsmålet om muligheden for at skære ned på den økonomiske ramme, der blev lagt på mødet d. 11/5, der blev behandlet.³⁾

1) Rt., Ft. 1921-22 I, sp. 1330.

2) Ibid.

3) V. møderefer. 18/10 1921, p. 49.

I.A.Hansen, Kragh og Maegaard stod fast på, at med et samlet budget på 48 1/2 millioner, hvoraf flåden skulle have sit, kunne der ikke blive råd til mere end 2 divisioner og 6.000 rekrutter årligt. Ifølge Berntsen ville det være utilstrækkeligt, og han indbød til nye forhandlinger mellem ministeriet og kommissionsmedlemmerne, mens Brorsen ikke mente, at partiet ville gå med til højere udgifter. De fortsatte forhandlinger endte "i enighed" med et kompromis, som fremlagdes på et ekstraordinært partimøde.¹⁾ Forslaget gik nu ud på, at hæren organiseredes i tre ulige store divisioner, 2 i Jylland/Fyn og 1 på Sjælland. Årligt skulle der indkaldes 6.700 rekrutter, hvilket ville give en krigsstyrke på 48.000 mand, når til og med 12. årsgang medregnedes. Infanteriets uddannelsestid foresloges sat til 5 måneder. Prisen herfor ansloges til 24 millioner, hvad der betød en besparelse på ca. 1 trediedel. Efter talerens mening skulle alle tilforordnede kunne give deres tilslutning hertil! Maegaard mindede om, at der hertil kom udgifter til ventepenge og pensioner, et ikke ringe beløb når 300 officerer skulle afskediges. Her kom så oberst Birke ind i billedet for første gang med et længere indlæg, i hvilket han først tog den så stærkt kritiserede 1909-ordning i forsvar. Han var af den ellers sjældne mening, at forsvarslovene måtte tilpasses både den inden rigs- og den udenrigspolitiske situation. Efter hans mening ville Tyskland snart igen være en militærmagt, og for stor reduktion af militærvæsenet ville være risikabel. En ny ordning skulle derfor være af rent midlertidig art, indtil situationen blev mere afklaret. Hærens størrelse måtte ikke reduceres væsentligt, artilleriet skulle styrkes, især med svært skyts. Tyngdepunktet skulle flyttes til Jylland, således at krigsstyrken blev bragt op på 55.000 mand, altsammen til en pris af 28 mill.kr. Af hensyn til befolkningens tilslutning var det af stor betyd-

1) V. Møderef. 19/12 1921, p. 96.

ning, at Venstre ikke fremkom med et forslag, som blev forkastet af sagkundskaben. Vanggaard lagde vægt på, at når forslaget kom til behandling, skulle ordføreren pointere, at Danmark var det første land, der gik til en væsentlig nedsættelse af militærudgifterne, og at man stadig forventede, at Folkeforbundet ville udstikke nogle retningslinier. Om selve forslaget fandt han, at det i for høj grad reducerede hærens rammer, så man fik en lille styrke til en forholdsvis høj pris. Birkes forslag kunne han derimod godt gå ind for. Berntsen fandt det beklageligt, at forslaget gjorde den almindelige værnepligt endnu mindre almindelig end før. Man fjernede sig yderligere fra Venstres gamle tanke om en virkelig folkelig hær. Birkes forslag gav han ikke en chance for, at partiet ville godtage, det var for dyrt, og det måtte de sagkyndige affinde sig med. Det foreliggende forslag var det yderste, partiet kunne strække sig til. Også I.A.Hansen gik imod Birkes forslag, fordi det sigtede på opgaver, der var større end dem, man med rimelighed kunne påtage sig. Han understregede også vigtigheden af enighed i partiet, de Konservatives stilling ville i høj grad være afhængig heraf. Neergaard anbefalede, at partiet gav sin tilslutning til det her fremsatte forslag. Det var efter hans mening det mest nøgterne af de forslag, der havde været fremsat. Det ville kunne få nogen tilslutning fra sagkundskaben, og det fandt han væsentligt af politiske grunde. Mødet sluttede med en afstemning, ved hvilken det, med 50 stemmer for, blev vedtaget at fremme forslaget.

Samtidig med at 1. behandlingen i Folketinget begyndte, gav Neergaard på et ordinært partimøde meddelelse om de påbegyndte forhandlinger med det konservative Folkeparti.¹⁾ Hensigten med disse forhandlinger var ikke at tilvejebringe et forligsgrundlag, men at gøre de Konservative klart, at Venstre allerede havde strakt sig så langt

1) V. møderef. 15/5 1922, p. 155.

som muligt, hvad udgifter angik. Det var hans indtryk, at de Konservative var klare over, at deres krav umuligt kunne opfyldes. Venstre ønskede en hurtig behandling af forslaget, og hvis det ikke blev vedtaget, ville det i hvert fald give den partitaktiske fordel, at vælgerne kunne se, hvem der havde ansvaret herfor. Brorsen understregede vigtigheden af, at det blev gjort klart for de Konservative, at udgiftsniveauet lå helt fast. I.A.Hansen kunne slet ikke se nogen værdi i en landstorm; det, der var brug for, var en lille hær med den bedst mulige uddannelse og udrustning.¹⁾ Moltesen gjorde opmærksom på, at han fandt, at styrkefordelingen ikke var udtryk for ligelig neutralitet, mens Neergaard fandt det logisk at lægge tropperne der, hvor sandsynligheden for neutralitetskrænkelser var størst.

På et nyt partimøde d. 11/6 redegjorde I.A.Hansen for det hidtidige forløb af forhandlingerne med de Konservative.²⁾ Venstre havde tilbudt at forøge fodfolket med endnu et regiment og en 1.000 mand stor landstorm. Dette forslag var blevet afvist. Fra flere sider anbefalede tilbageholdenhed i forhandlingerne. Neergaard syntes ret opsat på at nå et forlig og gjorde opmærksom på, at partiet havde givet sin tilslutning hertil, hvorfor han ikke ville lade nogen mulighed uforsøgt. I.A.Hansen mindede om, at den "dyre og uheldige" 1909-ordning ville være i kraft, indtil en ny blev vedtaget. Det var kun disse to muligheder, der forelå. Hvis de Konservative fik tid til "at modnes", ville de gå ind på Venstres forslag, mente I.C.Christensen. Ikke alle kunne acceptere tilbudet til de Konservative, således ikke H.J.Sørensen, der påpegede, at tilbudet stred mod den vedtagne beslutning om nedsættelse af udgifterne med en trediedel.

1) Når de sagkyndige kun nødtvungent kunne gå med til ikke at udvide uddannelsestiden fra de hidtidige 5 1/2 måned, virker det påfaldende, at han kunne forvente, at "den bedst mulige uddannelse" kunne nås på 4 1/2.

2) V.møderefer. p. 163.

Efter nye forhandlinger med de Konservative, hvor Venstre øgede tilbudet om landstormen til 1.500 mand, dog med fastholdelse af de 47 millioner, søgtes partiets tilslutning hertil på et nyt partimøde.¹⁾ Fra flere sider blev det fremhævet, at det var en partipolitisk nødvendighed at nå en overenskomst. Således fra Birke, der dog tilføjede, at også de sagkyndige måtte give deres tilslutning. I.A.Hansen mente ikke, at en sådan tilslutning kunne nås, så længe disse havde håb om at opnå mere. Ud over de 47 millioner kunne der dog ikke blive tale om at gå. Ved den afsluttende afstemning stemte alle tilstedeværende for en fortsættelse af forhandlingerne undtagen to, der afholdt sig fra at stemme.

På et ekstraordinært partimøde blev partiet anmodet om at acceptere et sidste tilbud om at forøge fodfolket med 550 mand og budgettet med 350.000,- kr.²⁾ Sagen kom ikke til egentlig afstemning; ved mødets slutning blev det blot konstateret, at "størsteparten" godtog tilbudet. Det var det sidste møde i rækken, og partiet blev ikke orienteret om, at de Konservative afslog tilbudet, og heller ikke om de senere forhandlinger eller det endelige forligs indhold.

1) 23/6 1922 V. Møderef. p. 166.

2) V. Møderef. 28/6 1922, p. 167.

FOLKETINGETS FORHANDLINGER.

Midt i marts måned 1922 anmodede statsminister Neergaard gennem Munch kommissionen om at fremskynde sit arbejde mest muligt, således at regeringen kunne fremsætte et lovforslag i Folketinget omkring 1. april.¹⁾ Hvis kommissionen ikke kunne blive færdig med udarbejdelsen af sin betænkning til den tid, så regeringen sig nødsaget til, uden at afvente arbejdets færdiggørelse, at fremsætte det forslag, som partiets repræsentanter i kommissionen havde udarbejdet, som lovforslag. Oppositionspartierne så ingen grund til at fremskynde arbejdet;²⁾ de så vel en partitaktisk fordel i, at Venstre tilsyneladende lod hånt om kommissionens resultater. Ydermere var den beretning, som regeringspartierne var ved at skrive, endnu ikke færdig, og da netop disse partier havde fået gennemført bestemmelsen om, at beretningen skulle skrives, fandt oppositionen det påfaldende, at regeringen ikke kunne afvente dens færdiggørelse. Sagen kompliceredes yderligere af en typografstrejke, der næsten umuliggjorde trykning af kommissionens betænkning. Fra Venstres side fremhævede Kragh, at når partiet havde ønsket fremstillet en beretning, så var det for at have et materiale, ud fra hvilket et forslag til en betænkning kunne udarbejdes. Når først betænkningen var udarbejdet, så han ingen grund til, at den ikke skulle kunne forelægges Folketinget i lovforslags form.³⁾

1) Møderef. p. 1408.

2) Ibid. L.Rasmussen p. 1410, Slengerik p. 1411.

3) Møderef. p. 1417.

Der viste sig at være principiel enighed om dette synspunkt, og kommissionen fortsatte sit arbejde med gennemgangen af betækningsforslagene. Den 3. maj 1922 kunne kommissionen afgive sin betænkning efter over 3 års arbejde og efter at have holdt 125 møder.

Den 10. maj forelagde forsvarsminister Klaus Berntsen så regeringens lovforslag, som var identisk med Venstres kommissionsindstilling. I sin forelæggelsestale¹⁾ fremhævede han, at det lå partiet stærkt på sinde at nedsætte udgifterne mest muligt, dog under behørig hensyntagen til den nationale sikkerhed og landets internationale forpligtelser. Han beklagede meget, at det ikke var lykkedes kommissionen at nå frem til et fælles forslag, at der end ikke var blevet tilvejebragt et flertal. Forsvarsministeren gennemgik herefter kort partiets opfattelse af landets stilling som medlem af Folkeforbundet, således som det også fremgår af indledningen til Venstres mindretalsindstilling. Han fremhævede, at han i Folkeforbundspagten, artikel 16, så en absolut pligt til at opretholde et vist militærvæsen, som muliggjorde en direkte militær hjælp til andre medlemmer af Forbundet om nødvendigt. Der var dog ikke tale om, at denne hærstyrke skulle være så stærk, at den kunne føre et selvstændigt forsvar; den skulle blot yde førstemodstand og søge at vinde tid, indtil hjælp kunne nå frem.

Folketingets 1. behandling foregik i dagene 15.-24. maj, 2. behandling skete 25.-26. juli og 3. behandling 27. juli. Om lovforslagets behandling i dette Ting skriver la Cour: "I Rigsdagstidende fylder Debatterne i alt 794 Spalter. Man kan altså ikke beskyide de Herrer Lovgivere for, at de sparede paa Ordene. Men hvilken Strøm af Gentagelser rummer ikke disse godt halvanden hundrede Meter Tryksværite! Hvilken Mængde af ligegyldig Snak, personlige Opgør, taktiske Kneb og daarlige Vittigheder falder man ikke over un-

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 6838 ff.

der Læsningen! Hvilket Fond af uklare Definitioner, bevidste Fortielser og dobbeltbundede Erklæringer dukker ikke Gang paa Gang frem! ... Man har en tydelig Fornemmelse af, at man staar over for et Spørgsmaal, som Politikerne i Aartier har tærsket Langhalm paa, og hvor det gælder om enten stædigt at fastholde tidligere Standpunkter eller - hvis dette er ugørligt - mindst muligt at fjerne sig fra dem... Men ellers falder der næppe en Ytring, anføres intet Synspunkt, som man ikke paa Forhaand er fortrolig med".¹⁾ Man fristes til at give ham ret!

Som regeringspartiets ordfører åbnede I.A.Hansen debatten.²⁾ Man pointerede den væsentlige forskel, der var på den nærværende debat om forsvaret og de tidligere, idet Københavns befæstning nu var endegyldigt nedlagt, og alle partier gik ind for betydelige besparelser. Selv en så vigtig afgørelse som Forsvarets indretning mente han ikke kunne være upolitisk. Afvejningen af, hvad sikkerhedspolitiske hensyn og internationale forpligtelser krævede af et land i form af økonomiske og personelle ofre, måtte altid hvile på et skøn, uanset om man vurderede højt eller lavt. Venstres standpunkt var udtryk for en mellemvej mellem de partier, der allerede havde glemt Krigen og ville lægge landet blot, og de kredse, der ville kvæle landet i rustninger. Han søgte derefter at klarlægge, hvad der efter hans mening krævedes af Danmark fra udlandets side. Til bedømmelse heraf opregnede han 4 holdepunkter. (1) Haagerkonventionerne af 1907 pålægger neutrale lande at føre opsigt, så vidt deres "midler" rækker.³⁾ Netop om tolkningen af ordet midler har der været nogen uenighed. Efter Venstres mening kunne dette ord ikke defineres snævert som militære midler, men skulle snarere betyde landets samlede evne til at løse opgaven. (2) Det var værd at mærke sig, at ingen andre lande, uanset deres regerings politiske observans, har turdet afruste. (3) Erfaringerne fra Verdenskrigen forekom ham at have fjernet grunden under de mili-

1) la Cour p. 151.

2) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7038.

3) 13. konvention, art. 25. Betænkning p. 785.

tærpolitiske teorier, man prædikede fra radikal og socialdemokratisk side i forbindelse med 1909-ordningens gennemførelse. Artikler af P.Munch i "Det ny Aarhundrede" og "Politiken", hvori faren for en stormagtskrig i Europa bagatelliseres, fremdrages.¹⁾ To socialdemokratiske folketingsmedlemmer citeres for udtalelser om, at henholdsvis tyske og franske socialdemokrater ikke ville gå i krig - at den internationale socialisme skulle være stærkere end de enkelte stormagter. Som bevis henvises der til, at Munch ikke under Krigen turde administrere sin post som forsvarsminister ud fra radikale principper, men gjorde langt mere, end 1909-ordningen krævede. "Han spærrede Bælterne med Miner, indkaldte Sikringsstyrken, satte Københavns Sundbefæstning i Forsvarsstand, styrkede den, opførte en ny Linie, Tunestillingen, og han nøjedes ikke med de Skibe, der var, han byggede Skibe og købte flere i Udlandet. Han monterede alt, hvad der overhovedet kunde flyde paa Vandet".²⁾ Det er også værd at mærke sig, at i modsætning til tidligere radikale synspunkter havde i hvert fald flåden ordre til i visse tilfælde ufortrødent at gribe ind med magtanvendelse om nødvendigt.³⁾ Om sin administration af 1909-ordningen udtalte Munch på et lukket rigsdagsmøde i oktober 1915, at "... dens Forudsætninger maa opfyldes - og opfyldes med hensynsfuld Loyalitet ..." og "Det skulde ikke med Rette kunne siges om os, at vi misrøgtede det af andre skabte og gennemførte System, som det er faldet i vor Lod at arbejde med". Gennemførte Munch virkelig de nævnte ret omfattende foranstaltninger for at skaffe indrepolitisk ro,⁴⁾ med den overbevisning at de øgede faren for, at Danmark blev draget ind i Krigen, er der tale om ikke mindre end kriminel forflygtigelse af det ansvar, han som minister havde over for vælgerne. Forklaringen er imidlertid langt snarere den, at han så en praktisk fordel i, hvis Danmark skulle blive draget ind i Krigen, så senere at kunne lægge skylden herfor på den af Venstre og

1) se også la Cour p. 20 f.

2) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7044

3) Militærkommissionens bilag 85.

4) Munch IV, p. 321.

og Højre gennemførte ordning. (4) Folkeforbundet er det sidste punkt i rækken. Her tilsluttede I.A.Hansen sig ubetinget det, Berntsen havde sagt i sin forelæggelsestale, og som også findes i indledningen til Venstres forslag. Specielt nævnte han artikel 8, der efter hans mening påbød medlemslandene ikke at have mindre forsvar end hensynet til den nationale sikkerhed krævede.

Ud fra disse grundlæggende betragtninger måtte Venstre være modstander af de radikale og socialdemokratiske forslag. Der var meget stor afstand mellem Venstres og de andres forslag. Det var ikke så meget et spørgsmål om kroner og ører eller antal soldater som et spørgsmål om grundlag - om idé - bag Forsvarets indretning.

Grundsynet i den foreslåede ordning var det samme som i 1909-ordningen, at Forsvaret skulle være således indrettet, "at vi derigennem viser vor Vilje til efter Evne at modsætte os Neutralitetskrænkelser, hvor som helst saadanne maatte forekomme".¹⁾ I 1909 havde man anset Sjællands kyster for at være det mest udsatte område og garnisoneret hæren i henhold hertil. Nu efter Verdenskrigen var landegrænsen det sted, hvor en neutralitetskrænkelser var mest sandsynlig, og i overensstemmelse hermed ville Venstre lægge hovedparten af hæren i Jylland. Flåden skulle fortsat have sin base i København, hvorved resultatet blev en nogenlunde ligelig fordeling af Forsvaret. De radikale påstande om, at Venstres forslag ikke var udtryk for en ligelig neutralitetspolitik, men rettet mod en bestemt nation, Tyskland, var efter ordførerens mening helt grundløs.

Imod de radikale og socialdemokratiske ideer om, at den danske hær aldrig vil kunne stå sig mod et alvorligt angreb fra en stormagt, indvendtes det fra Venstres side, at under krigeriske forhold i Europa ville en stormagt have andre grænser end den danske at tage hensyn til; således ville kun en begrænset styrke kunne sættes ind mod Danmark, en styrke som en velindrettet omend lille dansk

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7050 f.

hær skulle have gode muligheder for at føre en henholdende kamp overfor, indtil hjælp fra Folkeforbundet nåede frem. At Danmark ikke blev tvunget ind i Verdenskrigen, tilskrev Venstre det faktum, at de kæmpende parter var så hårdt engagerede med hinanden, at de ikke turde risikere at øge deres fjenders antal.

Spørgsmålet om værnepligt kontra frivillighed var genstand for indgående drøftelser i kommissionen og senere i Folketinget. Venstre stod fast på bevarelsen af den almindelige værnepligt, fordi det var det eneste system, der gav sikkerhed for, at man kunne få det antal soldater, man mente at have brug for. Det radikale system med frivillighed rummede efter Venstres mening en række farer, idet det gav mulighed for, at der ikke kom tilstrækkeligt mange frivillige, og/eller at den styrke, der kom, var ensidigt sammensat. Det kunne f.eks. være folk med en bestemt politisk overbevisning, der meldte sig, eller arbejdsløse, der valgte militærtjenesten som det mindste onde.¹⁾ I begge tilfælde ville det efter Venstres mening betyde en fare, fordi en sådan hær i en tilspidset politisk situation kunne vende sig mod landets lovlige regering i et forsøg på at fremme egne interesser.

Venstres forslag var beregnet til at koste ca. 43 1/2 mill.kr., mens udgifterne til Forsvaret på finansloven 1922-23 var beregnet til ialt ca. 65,2.²⁾ Der var således på papiret tale om en betydelig nedgang i udgifterne. Imidlertid var de hidtidige udgifter faktisk langt lavere, fordi den store øvelsesaktivitet og de store materielanskaffelser under Krigen nu muliggjorde manøvrene bortfald, indskrænkning af mandskabet og reduktion på udrustningskonti og flådens nybygningskonto. Disse midlertidige besparelser udhulede naturligvis besparelsen i Venstres forslag, men da en hær ikke gennem længere tid kan undvære større manøvrer - det radikale forslag indeholdt også forslag om større øvelser - og selv de righoldige lagre, som

1) Arbejdsløsheden var i 1921 19,7%, Tabel 107 B, p. 127, Statistisk Aarbog 1922, Kbh. 1922.

2) Rt. 1921-22, tillæg C, sp. 593-94.

regeringen Zahle havde opbygget under Krigen, før eller senere ville blive brugt op, måtte efter Venstres mening den budgetramme, der blev vedtaget, være fastlagt uden hensyntagen til sådanne midlertidige sparemuligheder.

Ved slutningen af sin ordførertale kom I.A.Hansen ind på muligheden for at høre vælgernes mening, før nye forsvarslove kunne træde i kraft. De radikale var meget ivrige herfor under henvisning til, at ved valget i 1920 vidste vælgerne ikke, hvordan partierne tænkte sig Forsvaret indrettet. Det radikale program havde imidlertid indeholdt ret klare angivelser af, hvad dette parti ønskede, og Venstre havde karakteriseret sin politik med ordene "... Nyordning med betydelige Indskrænkninger i Udgifterne ...".¹⁾ Ordningens reelle indhold kunne dog først afgives efter aftale med Folkeforbundet. Venstres egen stilling var kun meget upræcist beskrevet, men partiets almindelige stilling til Forsvaret måtte være velkendt i befolkningen. Efter Venstres mening var vælgerne således tilstrækkeligt orienteret i 1920 til at kunne træffe en afgørelse, og desuden ville ved et almindeligt folketingsvalg en lang række andre emner spille ind, således at man ikke kunne få et klart billede af vælgermassens ønsker. Spørgsmålet egnede sig heller ikke til afgørelse ved folkeafstemning p.g.a. de praktiske vanskeligheder. Venstre så tre principper, egentligt værn, skinværn og intet værn, stå over for hinanden. Hvis ingen af disse kunne samle absolut flertal, hvad så? De Radikale havde foreslået, at en vedtaget forsvarslov skulle forsynes med en klausul om, at den ikke kunne træde i kraft, før den var bekræftet ved en folkeafstemning. Men blev en sådan lov nedstemt, stod Folketinget uden vejledning om, hvordan den hellere skulle have været udformet. En afgørelse ville måske aldrig kunne nås på den måde. Emnet egnede sig således ikke til forelæggelse for befolkningen.

Som ordfører for Socialdemokratiet talte Laust Rasmussen. I første del af sin tale beskæftigede han sig med

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7067.

Venstres og det konservative Folkepartis kritik af regeringens embedsførelse under Krigen og den Beretning, som Militærkommissionen skulle udfærdige. Når Beretningen endnu ikke var færdig til offentliggørelse for Rigsdagens medlemmer, skyldtes det efter hans mening, at det materiale, kommissionen havde samlet, snarere var gunstigt for de Radikale end kompromiterende, hvorfor de partier, der havde faet gennemført, at det blev kommissionen pålagt at udfærdige Beretningen, nu så en interesse i at holde denne tilbage. Hele talen er holdt i en stærkt polemisk form med det gennemgående træk, at anklager eller bebrejdelser fra Venstre-Konservative mod de Radikale eller Socialdemokraterne ikke i egentlig forstand gendrives, men i stedet vendes de samme anklager mod de partier, som fremsatte dem. Typisk er hans behandling af påstanden om, at regeringen Zahle havde ført en tysk-venlig politik. I stedet for at tage stilling til, om regeringens politik havde været tysk-venlig, fremdrager han Lütken-forhandlingerne¹⁾ som eksempel på Venstres tysk-venlighed²⁾. Meget rigtigt - men uden betydning for spørgsmålet om regeringen Zahles tysk-venlighed! Et andet eksempel: Hvis det socialdemokratiske afrustningsforslag var blevet gennemført i 1909, havde regeringen ingen miner haft at lægge ud d. 5. august 1914. Det blev så senere bebrejdet dette parti, at faren for, at Danmark var blevet draget ind i Krigen, derved var stærkt forøget. Ordføreren berører overhovedet ikke denne problematik, men henviser til Venstres og konservative Folkepartis stilling til spørgsmålet om mineudlægningen.³⁾ Sideløbende med afvisningen af kritikken af den socialdemokratiske militærpolitik retter taleren en voldsom kritik mod 1909-ordningen under henvisning til, at de militære autoriteter ikke i 1914 havde ment, at København kunne forsvares mod et bombardement. Når fæstningen København, som man i den grad havde

1) Troels Fink: Spillet om dansk neutralitet, Aarhus 1959.

2) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7073.

3) Ibid. sp. 7074 f.

koncentreret sig om for dog at have et fast holdepunkt, ikke engang var sikker, så måtte hele ordningen siges at være totalt ubrugelig og snarere til skade end gavn.¹⁾

De Konservatives og Venstres påstand om, at de socialdemokratiske partier ved krigsudbrudet svigtede tidligere løfter og stemte for krigsbevillingerne i stedet for at prøve at umuliggøre Krigen ved generalstrejker, blev gjort til genstand for en indgående behandling,²⁾ hvorunder Rasmussen først redegjorde for socialdemokratiernes stilling før Krigen med vægten på samarbejdet over landegrænserne. Især fremhævede han de engelske og tyske socialdemokratiske partiers enighed.³⁾ Derefter opregnede han en række vanskeligheder, der gjorde, at de ideelle ideer aldrig blev omsat til praksis. I ingen af de krigsførende lande havde Socialdemokratiet flertal i den lovgivende forsamling og kunne således ikke gennemtvinge nogen lovgivning. Straks ved krigsudbrudet var de internationale telegraflinier blevet lukket, så der ikke kunne træffes aftaler partierne imellem. (Der havde været rigelig tid før Krigen til at træffe aftaler!) Værst var det næsten, at der ikke i Rusland fandtes en organiseret fagbevægelse, således at der ikke med dette land kunne træffes aftaler om generalstrejke, hvorfor Tyskland risikerede at ligge blot for den russiske krigsmagt. Alle disse faktorer giver naturlige og rimelige forklaringer på, hvorfor det gik, som det gik, men det ændrer intet ved det faktum, at der ikke efter Krigen, så lidt som der kunne før, kan tillægges den internationale arbejdersolidaritet nogen form for fredsbevarende betydning.

Den socialdemokratiske ordfører vendte sig herefter mod det forslag, partiet Venstre havde fremsat. Når Frankrig så sig nødsaget til at opretholde en millionhær, fandt han det nærmest latterligt, at nogen kunne tro, at det, Danmark kunne præstere på det militære område, var af nogen værdi. Tværtimod fandt han, at med den troppe-

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7073. f.

2) Ibid. sp. 7083 ff.

3) Ibid. sp. 7084.

fordeling, Venstre foreslog, havde ordningen en tydelig slagside, der i Tyskland kunne opfattes som en provokation, hvorved ordningen snarere end at beskytte landet ville nedkalde ulykker over det.¹⁾

Med hensyn til udgifter til militæret finder taleren, at der nok er tale om endog betragtelige besparelser i forhold til 1909-ordningens normalbudget, men også her møder vi den ejendommelige argumentation, at de besparelser, den øgede øvelsesvirksomhed og materielanskaffelserne under Krigen muliggjorde, kunne regnes ind i et normalbudget.²⁾ Også spørgsmålet om værnepligt bliver berørt. Han kommer ind på den strid, der har været ført i henholdsvis "Politiken" og "Social-Demokraten" om værnepligt.³⁾ Den har givet anledning til nogen omtale i kommissionen, og taleren ønsker at bilægge den med en forklaring om, at det radikale forslag om frivillighed ikke havde været forklaret tydeligt nok. Han vender sig derefter mod Venstre, og med megen ironi udtrykker han sin forbavselse over, at et parti, der ellers bekender sig til liberalismen, vil være med til et tvangssystem, som værnepligten efter sin natur er.⁴⁾

Det konservative forslag var med sin ligelige troppefordeling på det punkt at foretrække frem for Venstres, men dets indledningsord: "Hærens Hovedopgave er at forsvare Danmarks Jord og dets Uafhængighed imod ethvert Angreb ...", var for ham kun anvendeligt til at indgyde falsk tillid i befolkningen og ville, hvis omsat i virkelighed, betyde et nyt blodigt nederlag for den danske hær.⁵⁾ Den konservative (og Venstres) tolkning af Folkeforbundspagten artikel 8 vender han sig kraftigt imod, men hvis disse partier virkelig mente, at artiklen påbød de enkelte lande at opretholde en militærordning, der kunne værne den nationale sikkerhed, så kunne disse ikke samtidig negligere-

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7078.

2) Ibid. sp. 7099.

3) Ibid. sp. 7103.

4) Ibid. sp. 7103 f.

5) Betænkning p. 157.

re de militære autoriteters krav og foreslå noget, som disse finder ligger under minimumsgrænsen.¹⁾

Interessant er ordførerens holdning til det radikale forslag.²⁾ Ud over den nævnte redegørelse for "misforståelsen" mellem de to blade siger han kun om det radikale forslag, at det "er mere, end der er nødvendigt".³⁾ Men at der fra det radikale partis side ligesom fra Socialdemokratiets er tale om et skøn, uden at det kan afgøres, hvor meget der egentlig er nødvendigt. Ikke et ord om den principielle forskel: soldater contra politi. Var denne forskel blevet understreget, ville der ikke have eksisteret en alternativ løsning til det forventede forlig mellem Venstre og Konservative.

Gennemgangen af det socialdemokratiske forslag indeholdt intet, der ikke tidligere er nævnt, ud over at partiet ikke mente, at den foreslåede styrke ville være tilstrækkelig ved en gentagelse af vagttjenesten under Verdenskrigen, men måtte fordobles i så tilfælde.⁴⁾ Når Verdenskrigen er den nærmeste militære erfaring, man har at bygge på, kunne det nok synes at være et krav til en forsvarsordning, hvordan den end ellers skulle udformes, at den kunne have været anvendt under Krigen. Mod slutningen af sin tale tilslutter ordføreren sig kravet om valg eller folkeafstemning, da han mener, at regeringen ikke længere har et flertal i befolkningen bag sig. Nogen anvisning på, hvordan de af Venstres ordfører angivne tekniske problemer kunne løses, angiver han ikke.

I sin indledningstale kom ordføreren for det konservative Folkeparti, Pürschel, først ind på Danmarks ændrede situation som følge af dets medlemskab af Folkeforbundet. Selv om partiet var tilhænger af fortsat neutralitetspolitik, mente han ikke, at en sådan politik kunne føres under såkaldt ulovlige krige, hvor Danmark kunne blive op-

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7100 f.

2) Ibid. sp. 7102 f.

3) Ibid. sp. 7103.

4) Ibid. sp. 7106.

fordret til at stille tropper til rådighed for Forbundet. Juridisk pligt til at efterkomme en sådan opfordring forelå ikke, men nok en tungtvejende moralsk forpligtelse. Under lovlige krige skulle Danmark udvise streng neutralitet, men være villig til at HÆVDE denne, ikke bare KONSTATERE den. Disse to klare forpligtelser påbød Danmark at opretholde et militærvæsen med den størrelse, som de Konservative foreslog, som minimum. At en politivagt skulle være tilstrækkelig, som Radikale og Socialdemokrater hævdede, tog han klar afstand fra under henvisning til, i hvor høj grad regeringen Zahle havde måttet handle imod sine egne teorier under Krigen.

Pürschel fandt det væsentligt at vurdere den internationale situation for at få et indtryk af, om der nu var mulighed for en fredelig udvikling, eller om der var sandsynlighed for, at en ny krig ville bryde ud, når den nuværende krigstræthed havde fortaget sig. Han fandt, at når stormagten Tyskland blev holdt kunstigt nede og true- des af økonomisk krise, og når Rusland, som i århundreder havde stræbt efter at nå ud til åbne have, nu var mere afskåret herfra end næsten nogensinde tidligere, befandt Europa sig i en så ustabil ligevægtstilstand, at der kun skulle et lille puf til at forstyrre den.¹⁾

Taleren tog herefter fat på spørgsmålet om økonomien og påviste, hvordan militærbudgetets andel af det samlede statsbudget over en 50-årig periode var blevet stadig mindre (undtagen for fæstningsperioden og krigsårene), og nu var nået ned på ca. 12%. Da det yderligere efter det konservative forslag skulle skæres ned, var der efter talerens mening ingen grund til at tale om store økonomiske ofre i forbindelse med en eventuel gennemførelse af det konservative forslag.²⁾

I forhold til Venstres forslag var der ikke store af- vigelser; den væsentligste nok den, at afdelingerne gar- nisonerede i det område, de var udskrevet fra, og således var fordelt efter befolkningstæthed. Det skulle give en

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7114.

2) Ibid. sp. 7116 ff.

hurtig og smidig mobilisering. De to generalkommandoer var bevaret for at muliggøre selvstændig optræden for hver landsdel. Landstormen var også et punkt, hvor de Konserervative afveg væsentligt fra Venstre. Landstormens mange formål og fordele er gengivet andetsteds og behøver ikke gentagelse.

Om det socialdemokratiske afrustningsforslag siges det, at det "bærer i en udpræget Grad Husflidens Præg",¹⁾ og at "Forslaget er jo slet ikke ment ... at skulle danne Grundlaget for nogen som helst Ordning i Virkeligheden".¹⁾ Det var simpelthen ikke umagen værd at bruge tid på at gennemgå det. Det radikale forslag forekom ham også at være et paradeforslag, da det aldrig var meningen, det skulle tildeles nogen form for forsvarsopgave, og til politivagtstjeneste var der alt for meget, der slet ikke egnede sig (undervandsbåde - feltartilleri). Pürschel hæftede sig ved det faktum, at det forslag, de Radikale fik trykt i Kommissionsbetænkningen, var væsentligt forskelligt fra det, der var fremlagt til behandling i kommissionen. Det var reduceret på en række punkter, og taleren så heri, at de Radikale nu havde opgivet at få forlig med Venstre og i stedet nærmede sig Socialdemokratiet. Forskellen mellem det radikale og det socialdemokratiske forslag forekom ham imidlertid så stor, at der her var tale om et svælg, mens der mellem de øvrige kun var en gradsforskel.²⁾

Som næste taler fik den radikale ordfører, P. Munch, ordet.³⁾ Han mente at kunne dele debatten op i to hovedafsnit, et der bestod af angreb på hans varetagelse af ministeriet under Krigen, og et, der drejede sig om den fremtidige ordning. Han vendte sig først i et langt afsnit mod den kritik, der fra flere sider var rejst imod ham. Meget omhyggeligt punkt for punkt og særdeles dygtigt imødegik han alle angreb. Noget nyt fremkom imid-

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7122,

2) Ibid. sp. 7226 f.

3) Ibid. sp. 7128.

lertid ikke, og da disse stridigheder er gennemgået ovenfor, vil de ikke blive nærmere kommenteret her. Om den kommende ordning sagde Munch, at man måtte være opmærksom på, at forholdene i Europa var meget ustabile. Den overalt rådende krigstræthed måtte ikke forveksles med fredsvilje og ville måske ikke vare så lang tid, som det ville tage at skabe en international retsudvikling. Udeblev en sådan udvikling, var udsigterne for Europas fremtid mørke. Grundlaget for det radikale forslag til forsvarsordning var den opfattelse, at nok var Tyskland for tiden afmægtig, men at der bestod en mulighed for, at det hurtigt kunne genvinde sin tidligere magtposition, eventuelt i forbund med Rusland. Imellem de sejrende Vestmagter var forståelsen ved at bryde, især var England og Frankrig stærkt uenige om Tysklandsspørgsmålet. Trods indre splittelse var Vestmagterne militært set totalt overlegne. Over for de nordiske lande ville danske rustninger være overflødige, og så længe Tyskland respekterede Versaillesfreden, ville rustninger over for det være unødvendige, og hvis denne tingenes tilstand skulle ophøre og Tyskland igen blive en militærmagt, ville alt, hvad dansk militærvæsen på nogen måde kunne udrette, være værdiløst. (Nogen mellemtid gaves tilsyneladende ikke). Dansk forsvar skulle således ikke indrettes med henblik på egentligt forsvar, men med henblik på mulige neutralitetskrænkelser af den art, som forekom under Verdenskrigen, og som lige så vel kunne tænkes fra Vestmagternes side som fra Tysklands. I henhold til den radikale opfattelse af, hvad Neutralitetskonventionerne og Folkeforbundspagten krævede, skulle militærvæsenet udelukkende indrettes med henblik på et vagthold og med en størrelse afpasset efter de erfaringer, partiet havde gjort under Krigen. Forslagets ringe mandskabsstyrke muliggjorde ophævelsen af den almindelige værnepligt. Så sikker er Munch på rigtigheden af sin egen tolkning, at han fremdrager den af Venstre nævnte udtalelse af den engelske regering "Det er sandt, at i Mangel af en stærk international Styrke, ..., maa Ligaens Medlemmer selv træffe deres egne Arrangementer til

øjeblikkelig Selvforsvar ...", for at afvise den som bevis for, at det kunne kræves af en nation, at den opretholdt et egentligt forsvar.

Det socialdemokratiske forslag fandt han ikke var et egentligt afrustningsforslag; efter Munchs mening var opgaverne de samme efter begge forslag. Som et eksempel på, at militært afmægtige lande godt kunne være fuldgyldige medlemmer af Folkeforbundet, nævntes Luxembourg, og det understreges, at Folkeforbundsrådet i flere tilfælde ikke har villet godkende landes forslag til deres militærers størrelse, fordi Rådet fandt dem for vidtgående. Om det modsatte havde der derimod aldrig været tale. Om spørgsmålet om danske troppers deltagelse i eventuelle forbundsaktioner mente Munch, at Vilna-sagen var et typisk eksempel på opgaver, Danmark kunne og ville medvirke i. Vilna-kontingentet skulle kun være på et par hundrede mand og kun have politimæssige opgaver. Nogen forpligtelse til at deltage mente han imidlertid ikke, der forelå, end ikke en moralsk. Det havde Robert Cecil gjort klart allerede ved Crillon-forhandlingerne i marts 1919,¹⁾ og desuden gav Pagtens artikel 3 og 5 hver enkelt nation vortoret. Om Folkeforbundets militære betydning for et lille land som Danmark sagde Munch, at sandsynligheden for, at der kunne skaffes midler nok til at tvinge en stormagt mod dens vilje, var uendelig lille. En konflikt med Tyskland ville blive en tro kopi af 1864, hvor den danske hær kæmpede tappert, men nytteløst, mens de engelske og franske regeringer så til med al mulig sympati, hvad der dog ikke betød, at en eneste soldat blev flyttet i den anledning. Ved siden af denne tvivl om, hvorvidt hjælpetropper ville komme, mente Munch, at en dansk hær med den af Venstre foreslåede størrelse ikke ville være i stand til at føre et henholdende forsvar længe nok til at muliggøre direkte assistance til den danske krigsførelse. Af væsentlig betydning var det, at den tyske flåde trods omfattende reduktioner stadig var mere end tre gange så stærk som den danske. Og til krigsførelse på land mod

1) Munch IV, p. 76.

et genoprustet Tyskland anslog Munch behovet for soldater til ialt 200.000 mand, og det var der jo ingen, der foreslog, end ikke generalerne, der burde vide, hvor meget der kunne blive behov for. Et værn mod et afvæbnet Tyskland kunne der aldrig blive brug for, og et forsvar mod Tyskland som militær stormagt anså han for at være umuligt. Det forholder sig dog således, at der efter befolkningstallets udvidelse var mandskab nok til at stable en hær på 200.000 mand på benene.¹⁾ De styrkemål. Venstre stillede op både i Jylland og på Sjælland var alt for små til egentlig kamp og alt for store til varetagelse af politimæssige opgaver. Da uddannelsestiden heller ikke var lang nok til at give soldaterne en egentlig kampuddannelse, måtte Munch drage den konklusion, at det ikke var det radikale forslag, der var et skinforslag, men derimod Venstres.

Munch havde endnu en væsentlig anke mod Venstres forslag: den "skæve troppefordeling". Ved at lægge så forholdsvist store styrker i Sønderjylland viste regeringen, at den på forhånd regnede Tyskland for en fjende og England/Frankrig for venner, altså som var man medlem af en entente, hvad Danmark efter Munchs mening bestemt ikke var. Hvad forskellen var på at være med i en entente og være med i et forbund, der tilbyder kollektiv sikkerhed for sine medlemmer, kom aldrig helt klart frem. Troppefordelingen ville også vanskeliggøre en fredelig udvikling af forholdet mellem den danske og tyske befolkning i det nye grænseland. Også budgettet fandt Munch lejlighed til at kritisere, dels vanskelighederne ved at få et klart overblik over, hvad forslaget i realiteten ville koste; han gik så vidt som til at beskyldte officererne for bevidst at sløre billedet, dels selve budgettets størrelse og grundlag. Ved en gennemførelse af Venstres plan ville der ikke blive tale om nogen nedskæring af udgifterne. En sammenligning med den oprindelige 1909-ordning fandt han irrelevant, da den i realiteten var afskaffet. Budgettets beregningsmåde var også kritisabel. Således var der f.eks. kun sat halvt så meget af til vedligeholdelse af bygninger

1) Samlet udskrivningsmasse for 1922: 22.205 mand.

som hidtil, og hele nybyggeriet i forbindelse med omgarnisoneringen af styrken var slet ikke opført - at kommunerne ville påtage sig dette var tvivlsomt. Sit lange indlæg sluttede Munch med at gentage sit krav om folkeafstemning eller nyvalg, fordi valget 1920 havde drejet sig om helt andre emner end forsvarspolitik.

Da "de fire store" havde haft ordet og gjort rede for partiernes principielle stilling, begyndte den egentlige debat, hvor en lang række mindre detaljer blev trukket frem, mens der kun blev gjort enkelte forsøg på at sætte militærpolitikken ind i en større sammenhæng. At gennemgå debatten i enkeltheder vil føre alt for vidt; et enkelt underpunkt er dog værd at beskæftige sig nærmere med, da det er ganske illustrativt for oppositionens modstand mod forslaget, og fordi den valgte fremgangsmåde i høj grad kunne medvirke til at fremkalde den reaktion i Tyskland, som oppositionen ventede, at regeringens forslag ville gøre. Det drejer sig om spørgsmålet om troppernes fordeling. Allerede inden Venstres forslag blev forelagt Folketinget, havde Munch kommenteret det på et politisk møde i Grundtvigs Hus! Ifølge "Politiken"s referat havde han bl.a. sagt, at to trediedele af hæren i fremtiden skulle garnisoneres i Sønderjylland, således at forslaget vendte "Brodden mod Tyskland", og at ordningen dermed ville være "farlig og skadelig for Landet" (Danmark)¹⁾. Munch har dog næppe sagt, at så stor en del af troppstyrken skulle ligge i Sønderjylland, men meningen bag hans ord kan der ingen tvivl være om. At sådanne udtalelser kunne give anledning til bekymring i Tyskland og gav gode muligheder for den tyske propaganda mod Versaillesfreden er forståeligt. I Tinget blev tanken fulgt op af repræsentanten for det tyske mindretal, pastor Johs. Schmidt, som dog ikke gik nær så vidt som Munch og hans meningsfæller, men erklærede, at "det tyske Folk alligevel ser noget truede i denne omgruppering, derom kan der ingen Tvivl være".²⁾ Munch gik videre endnu og sagde, at regeringen ved

1) Politiken 10/5 1922, p. 8.

2) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7202.

gennemførelsen af sit forslag "gør sig i en vis Forstand i sine Tanker og ved hele Tilretteleggelsen af sit Militærvæsen til Deltager i en Art Entente".¹⁾ Den socialdemokratiske ordfører kaldte forslaget "... en Udfordring af en saadan Art, at den efter min Overbevisning vil hævne sig frygteligt", og sagde om Jylland, at det ville blive spækket med militær "fra øverst til nederst".²⁾ Disse udtalelser taget i betragtning kan det vel ikke undre, at socialdemokraten J.P.Nielsen havde fået indtryk af, at man i Tyskland opfattede Venstres forslag som "et Led i hele den Jernring, som nu lægges omkring Tyskland, og at man vedblivende vil sætte Benene paa Nakken af Tyskland."³⁾ Munch havde kaldt det en "uklog Handling"⁴⁾ og mente, at det i stedet ville være "klogt at indrette os saaledes, at der ikke her vækkes en for Danmarks hele Stilling skadelig Opmærksomhed, thi Forholdet er og bliver dette, at denne Fordeling af Styrken begrundes kun ved, at dér er Faren, ...". Ikke alle tillagde dog regeringens forslag så stor betydning; således skulle en af pastor Schmidts nære meningsfæller, bryggeridirektør Neven, have udtrykt ønske om, at Tønder af økonomiske grunde måtte få garnison, og sagt, at "--- politisk Betydning har denne Sag ikke, det Par Soldater ved Grænsen er ingen som helst Trussel mod Tyskland".⁵⁾ I virkeligheden forholdt det sig således, at efter forslaget skulle 1.250 mand om sommeren og 650 mand om vinteren garnisoneres syd for Kongeåen.⁶⁾ Munch søgte at trække i land ved at hævde, at det, kritikken i virkeligheden gik ud på, var, at hoveddelen af hæren kunne samles ved grænsen⁷⁾ - en temmelig besynderlig påstand, da hæren, uanset hvor den blev garnisoneret, kunne samles ved grænsen om nødvendigt! At det skulle være uforeneligt med neutralitet at have tropper ved landets grænse er en urimelig påstand. En anden ting er så, at tropper i et område med nationale modsætninger

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7173.

2) Ibid. sp. 7573.

3) Ibid. sp. 9469.

4) Ibid. sp. 7433.

5) Ibid. sp. 9335, Holger Andersen.

6) Ibid. sp. 7427 f.

7) Ibid.

kan uddybe disse; om denne fare i realiteten bestod, må stå hen, sandsynligt forekommer det ikke.

Foruden de fire ordførere fortjener en enkelt person nærmere omtale. Det drejer sig om det ærede medlem fra Aarhus-Olderkredsen, grev Bent Holstein. Når han fremhæves særligt, skyldes det ikke hans betydning for sagen, for den var i realiteten ubetydelig, men at han var den eneste konservative politiker, der tog konsekvensen af sin holdning til forsvarssagen og stemte imod, hvad han betegnede som en "militærpolitisk Køkkenmødding".¹⁾ Hans taler er en underlig blanding af uforsonlige, næsten ubeherskede angreb på partifæller og modstandere og en kold og klar analyse af, hvad den udenrigspolitiske situation - især Tysklandsspørgsmålet - betød for dansk sikkerhedspolitik. I sin lange tale d. 17/5 under 1. behandlingen giver han en meget detaljeret redegørelse dels for Tysklands opfattelse af Versaillestraktaten og specielt for forsøgene på at omgå dens kapitel 5 med de for landet så ydmygende begrænsninger i militærvæsenet, og dels for Englands svækkede landmilitære stilling og for Frankrigs manglende evne til på egen hånd at gennemtvinge Pagtens overholdelse.²⁾ Det er blevet sagt, at udenrigspolitik er mere eller mindre "terra incognita" for flertallet af Folketingets medlemmer.³⁾ For denne periode synes det i hvert fald at gælde, at ellers ingen i regeringspartierne betragter militærpolitiken som andet end primært et indenrigspolitisk spørgsmål. Havde det ikke været tilfældet, ville det ikke have været nødvendigt for ham at påpege, at hele diskussionen om Haagerkonventionerne var totalt overflødig, da disse var både formelt og reelt ophevet med at eksistere. Såvel den 5. som den 13. konvention indeholder en artikel, der siger, at de kun gælder, hvis alle krigsførende parter har ratificeret dem.⁴⁾ Under Verdenskrigen gjorde England, at de ikke havee gyldighed!

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7671.

2) Ibid. sp. 7235. Se også Holstein, Bent: Vort Forsvars Nyordning, København 1922, p. 40 ff.

3) Sven Henningsen: The Foreign Policy of Denmark, p.95.

4) Artiklerne 20 og 28 henholdsvis. Betænkning p.780 og 786.

Og sandsynligheden for, at bare én krigsdeltager i en kommende konflikt ikke har undertegnet aftalerne, forekommer at være temmelig stor. Det havde heller ikke været nødvendigt for ham at citere Robert Cecil for at have sagt, at det er umuligt og uforsvarligt for de enkelte stater at gå til en metodisk reduktion, således som Folkeforbundet efter sin ide tilsiger den, med mindre man samtidig har en indbyrdes garanti mellem Forbundets medlemmer.¹⁾ Er dette citat korrekt, slår det i nogen grad benene væk under Munchs og ligesindedes opfattelse af, hvad Robert Cecil, som de selv betegner som en autoritet,²⁾ mente om afrustningsproblematikken.

Parallelt med sin rolige og saglige redegørelse for visse udenrigspolitiske kendsgerninger angriber Holstein såvel regering som opposition i heftige vendinger, og senere, efter forligets etablering, vender han sig med en sådan voldsomhed mod sit eget parti, at han d. 27/7 bliver ekskluderet. Om Munch sagde han i indledningen til sin store tale d. 17/5 "... al det ærede Medlems politiske Stræben og Tragten har jo i den Tid, han har været Politiker, drejet sig om at dræbe den nationale Forsvarsvilje i vort Folk og knække dets nationale Værn".³⁾ Om regeringen, at "For Venstre er Forsvarssagen, ..., først og fremmest et finansielt Reduktionsspørgsmaal;"⁴⁾ og partiets ordfører, I.A.Hansen, fik følgende svada med på vejen: "Det ærede Medlem har sammen med den højtærede Indenrigsminister stadig gjort sit Yderste for at presse Forslaget finansielt saa langt ned som muligt, for at det paa en Gang kunde blive velsmagende for de Tusinder radikale Husmænd, der sidst stemte Venstre, ..., og dernæst paa den anden Side med Tilsætning af lidt Ingredienser blive spiseligt for de Konservative. Det er virkelig et godt Stykke partipolitisk Arbejde, de Herrer her har præsteret".⁵⁾

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 9288.

2) Betænkning p. 356.

3) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7222.

4) Ibid. sp. 7224.

5) Ibid.

Under 2.behandlingen sagde han om sin egen stilling til forliget: "Jeg vil stemme imod denne uanstændige Foragtelse af den mest elementære Hensyntagen til politisk Redelighed" og betegnede det som: "Svindelse og Svindelse og intet andet end Svindelse",¹⁾ og om selve forslaget: "... , det Militærforlig, som Regeringens respektive Skræddere, mere eller mindre selvbestaltet, har skaaret og syet sammen, og som de nu tror at kunne narre Vælgerne med, medens Virkeligheden er den, at det er de Herrer selv alene, som er til Nar - jeg tror, at dette Forlig er et anløbet Foretagende".²⁾ I sin kritik af de fremlagte forslag var han således særdeles skarp og klar. Når man skal finde frem til, hvad han i stedet ville, kniber det straks mere med klarheden. En udtalelse som, at det, han stod for, var "... en positiv Udenrigspolitik Militærpolitik, ikke en negativ Militærpolitik Udenrigspolitik",³⁾ kan være udmærket, men er ikke egnet til at bringe klarhed. Lidt hjælper det, at han fremhæver Folkeforbundspagtens artikel 8, men i betragtning af, hvor omdiskuteret denne artikel var, er det ikke til megen nytte. Udenrigspolitisk kan der ikke være tvivl om, at han stod for en ren opportunitetspolitik, som han også mente, at Venstre og de Radikale havde ført, Venstre p.gr.a. Lütkensamtalerne⁴⁾ og de Radikale, fordi de fraveg erklæringen af 20/12 1912, som gik ud på, at Danmark ikke ville spærre bæltene, og som blev gentaget d. 1/8 1914 for kun 4 dage senere at blive forladt.⁵⁾ Han mente, at Danmarks historie gav talrige eksempler på, at det ikke var muligt for landet at gå imod den magt, der var herre i Østersøen, og det var for tiden England. Danmarks neutralitet havde desuden lidt et alvorligt knæk, set fra tysk side, ved at Danmark uden egen indsats havde fået en del af det territorium, Tyskland havde måttet afgive ved Versaillesfreden. Mens Holstein således udfør-

1) Rt.,Ft. 1921-22 III, sp. 9294.

2) Ibid. sp. 9205.

3) Ibid. sp. 7232.

4) Troels Fink: Spillet om dansk neutralitet, Aarhus 1959.

5) Beretning p. 21. Se også bilag 14 til Beretning Bd. II, p. 149.

ligt redegør for sit syn på landets udenrigspolitik, bliver hans militærpolitiske tanker ikke klarlagte. Hvad han ønskede på langt sigt, vil der ikke være anledning til at komme nærmere ind på her, men han må have gjort sig nogle tanker om, hvilke følger, det ville få, hvis regeringens forslag blev nedstemt. Tanken om valg ville i dag have været nærliggende, men på det tidspunkt var det nærmest uhørt, at en regering gik i utide, og nogen særlig lyst til at risikere taburetten kan der heller ikke spores hos regeringsmedlemmerne. For Forsvaret ville en forkastelse betyde, at den lemlæstede 1909-ordning skulle føres videre, men den kunne vel ændres, så den i nogen grad tilpasses de nye tider, uden at det var nødvendigt at lave en helt ny hærlov. De argumenter, der fremførtes for at reducere den gældende ordning, de store beholdninger og Sikringsstyrkens aktivitet, måtte vel snart siges at være uanvendelige, det var ved at være 4 år siden, Sikringsstyrkens hjemsendelse påbegyndtes. Ved at videreføre 1909-ordningen i ændret skikkelse så han mulighed for at vinde tid til en afklaring af situationen og dermed bedre muligheden for at træffe en beslutning, der harmonerede med Danmarks sikkerhedspolitiske behov.

1. behandlingen fortsatte med en række korte indlæg om detaljer (Bornholms væbning, militærmusik etc.) og stadig gentagelser af de samme påstande, uden at nogen af parterne havde noget nyt at tilføje, og uden at nogen veg den mindste smule fra deres hidtidige synspunkter. Den 24/5 ebbede diskussionen ud, og forslagets overgang til 2. behandling blev vedtaget uden afstemning. På foranledning af Venstres I.A.Hansen nedsattes et udvalg på 15 medlemmer, som skulle gennemgå forslaget, inden Tinget fortsatte behandlingen af det.¹⁾ Mandatfordelingen gav Venstre og Konservative ialt 8 pladser og dermed flertallet. Stor betydning fik udvalget som sådant ikke. De egentlige forhandlinger foregik "i korridorerne", og først da de var

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 7691.

afsluttet, blev udvalget samlet til en éndags drøftelse og afgivelse af betænkning.¹⁾ Denne var færdig d. 20/8,²⁾ og fem dage senere kunne 2.behandlingen begynde. Venstres forslag var udvidet på en række punkter, af hvilke de væsentligste var, at fodfolksstyrken på Sjælland var forøget med et linieregiment, at der af hvert linieregiment udskiltes en reservebataillon, som samlede i tre reserveregimenter. Hertil oprettedes så tre reserveregimentsstabe og tre reservemaskingeværkompagnier. Artilleriet udvidedes med et let linie- og to lette reservebatterier. Generalinspektøren for fodfolket genindførtes og fik som ekstraopgave at være øverstkommanderende i Jylland i tilfælde af, at den kommanderende general ikke kunne nå frem hertil. Venstre gik med til at gøre et forsøg med en slags landstorm på 1.500 mand. Til deres uddannelse oprettedes to bataillonsrammer.³⁾ Om dette resultat sagde I.A.Hansen: "Ved gensidig Hensyntagen og Imødekommenhed er der skabt Enighed om en Ordning, som vi mener er egnet til at løse de Opgaver, der maatte paahvile dansk Forsvar ..., samtidigt med, at man føleligt letter de økonomiske Byrder".⁴⁾ For overskuelighedens skyld fremstod ændringerne ikke som enkelte ændringsforslag, men som et helt nyt lovforslag. Det var der ikke noget usædvanligt i. Værre var det, at lovforslaget blev delt i to, således at det ene indeholdt de almindelige bestemmelser for hæren, mens det andet drejede sig om de ekstraordinære foranstaltninger, der skulle træffes i forbindelse med indførelsen af den nye ordning. (Enheders omgarnisonering og materielanskaffelser). I sig selv indeholder dette forslag intet, der ikke i princippet fandtes i Venstres forslag,⁵⁾ men det, at det fremstod som et selvstændigt lovforslag, gav dets modstandere lejlighed til at hævde, at det ikke havde gennemgået den i Grundloven påbudte 1.behandling. Med

1) Rt.,Ft. 1921-22 III, sp. 9210.

2) Udvalgets betænkning findes i Rt.,Ft. 1921-22, tillæg B, sp. 3703 ff.

3) Om selve forligets tilblivelse se Rt.,Ft. 1921-22 III, sp.9273.

4) Rt.,Ft. 1921-22 III, sp. 9194.

5) Rt.,Ft. 1921-22, tillæg A II, sp. 7305 ff og tillæg B, sp. 3831 ff.

Holstein som banebryder søgte oppositionen at nægte at 2.behandle dette forslag, men Tingets formand, en venstremand, påpegede, at der intet nyt var i det, og ved afstemning blev regeringens fremgangsmåde accepteret.

Selve 2.behandlingen drejede sig i det væsentligste om udgifterne og budgetberegningen. Især Munch søgte at vise, hvorledes en gennemførelse af forliget reelt ville være en udvidelse af militærvæsenet snarere end en indskränkning.¹⁾ Munch går i sin sammenligning ud fra den reducerede 1909-ordning. Efter denne ordning indkaldes et stød mellem 7.000 og 8.000 rekrutter årligt, men da der efter forliget skulle indkaldes årligt ca. 7.800, bliver forholdene stort set uændrede. Udgifterne anslår han til at blive 48-50 mill.kr.²⁾ Der synes dog at herske nogen usikkerhed på dette punkt. Ved behandlingen af finanslovforslaget for 1922-23 sagde Munch, at "Forholdet er dog dette, at vi paa dette Omraade vedblivende staar med en Udgift, der svinger omkring 70-80 Mill. Kr., ... Gennemførelsen af det radikale Forslag vilde betyde en Lettelse, svarende til de Renter af Statsgæld, der for Tiden betales".³⁾ Renterne af statsgælden for 1922-23 var beregnet til ialt 53,8 mill.kr.⁴⁾ Venstres budget ligger på ca. 49 millioner, men det mener Munch er uholdbart, da flere poster i forligets budget er identiske med eller lavere end de tilsvarende poster i Venstres oprindelige forslag. På flere punkter forekommer regeringens budgetberegning at være stærkt kritisabel og præget af et altoverskyggende ønske om at holde udgifterne nede. Således beregnede det oprindelige forslag 1 kr. pr. mand pr. dag til kostforplejning, mens forliget kun regner med 86 øre.⁵⁾ Til beklædning var der hidtil blevet anvendt 1 kr. pr. tjenestedag. Da der efter forliget skulle være ca.

1) Rt.,Ft. 1921-22 III, sp. 9226.

2) Ibid. sp. 9239.

3) Ibid. sp. 1334.

4) Ibid., tillæg C, sp. 593-4.

5) I en skrivelse af 25/4 1922 meddeler krigsministeriet Militærkommissionen, at mindre end 1 kr. vil ikke være tilstrækkeligt. Militærkommissionens bilag 331.

2 1/4 millioner tjenestedage, virker den opførte sum på 1 1/2 mill. urimelig lav. På en række andre punkter er der også indført relative besparelser, som begrundes med faldende priser,¹⁾ men at priserne skulle være faldet så voldsomt som med ca. 30% er langt fra korrekt. Udgifterne til krigsmateriel havde hidtil været ca. 5. mill., men blev nu skåret ned til 2,8 mill. For at muliggøre denne nedskæring Ville Venstre bruge af de under Verdenskrigen tilvejebragte beholdninger,²⁾ men herved bliver budgettet jo ikke et sandt billede af de reelle udgifter. Også for flådens vedkommende er budgettet på visse punkter forbavsende lavt. Således er nybygningskontoen næsten halveret, uden at der er sket nævneværdige ændringer i flådens ønskede størrelse. Det er således ikke uden rimelighed, at Munch forudsiger, at de reelle udgifter til det, som regeringen foreslår, vil ligge omkring 5 mill. højere end beregnet, altså på ca. 54 mill. At selv denne sum skulle ligge højere end de hidtidige faktiske udgifter er et rent gætteri fra Munchs side. Han oplyser ikke, hvad han bygger det tal på. Finansloven for 1921-22 budgetterer med en udgift på 74,3 mill.³⁾ og for 1922-23 med 65,2 mill.⁴⁾ Så store udgifter regner I.A.Hansen imidlertid ikke med, men forventer en reel udgift på ca. 57 mill.⁵⁾ Det er bl.a. øvelsernes og genindkaldelsernes bortfald og den reducerede indkaldelse, der muliggør dette lavere beløb. Regeringens forslag skulle således udgøre en reel besparelse i forhold til den reducerede 1909-ordning. Alle sammenligninger med denne ordning er imidlertid, som vist, kunstige, da de gennemførte reduceringer kun var muliggjort af den ekstraordinære aktivitet under Krigen. Det radikale forslag indeholdt da også bestemmelser om større øvelser. I sammenligning med en fuldt gennemført 1909-ord-

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 9351 f.

2) Ibid. sp. 9352.

3) Rt., Ft. 1920-21, tillæg C, sp. 513-14.

4) Rt., Ft. 1921-22, tillæg C, sp. 593-94.

5) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 9261.

ning viser regeringspartiernes forslag en absolut reel besparelse.

Til 2.behandlingen var der stillet flere ændringsforslag til forligsforslaget, idet Holstein havde foreslået, at der tilføjedes en bestemmelse om, at loven først skulle træde i kraft, efter at nyvalg til Folketinget havde været afholdt,¹⁾ og de Radikale og Socialdemokraterne fremkom med de forslag, de havde udarbejdet i Militærkommissionen.²⁾ I lyset af begivenhederne i begyndelsen af denne behandling kunne man fristes til at spørge om, hvorledes det stod til med 1.behandlingen af disse forslag! Alle tre forslag blev forkastet, idet det radikale forslag kun fik 18 stemmer, det socialdemokratiske 48, mens Holstein kunne samle 67 stemmer. Herimod stemte 76. Stemmeafgivelserne fulgte partiliniere bortset fra Holsteins, og med 75 stemmer mod 66 kunne Venstres ændrede lovforslag overgå til 3.behandling.

3.behandlingen drejede sig i det væsentligste om, hvorvidt regeringen havde mandat fra folket til at gennemføre de foreslåede love. Fra Venstres side understreges det, at alle partierne havde fremhævet, at valget gjaldt for 4 år, og at ingen kunne være i tvivl om, at der inden for den periode måtte findes en løsning på forsvarsspørgsmålet.³⁾ Herimod kunne Laust Rasmussen indvende, at det flertal, regeringen oprindeligt byggede på i denne sag, var svundet så kraftigt ind, at kun det, at Neergaard havde gjort sagen til et kabinetspørgsmål, muliggjorde afvisningen af Holsteins ændringsforslag.⁴⁾ Til denne behandling var der stillet ændringsforslag af ledende Radikale og Socialdemokrater gående ud på, at lovens ikrafttræden blev gjort afhængig af udfaldet af en folkeafstemning⁵⁾ - et forslag, som taleren støttede varmt. Herefter gik

1) Rt.,Ft. 1921-22 III, sp. 9193-4.

2) Rt.,Ft. 1921-22, tillæg B, sp. 3839 ff og 3835-8.

3) Rt.,Ft. 1921-22 III, sp. 9396 ff.

4) Ibid. sp. 9401 f.

5) Ibid. sp. 9390.

statsministeren på talerstolen for at afvise tanken om folkeafstemning, fordi en sådan ville skabe en præcedens, der var uforenelig med det hidtidige parlamentariske styre.¹⁾

Munch vendte kort tilbage til 2.behandlingens budgetdebat og sammenligning med 1909-ordningen. Det er bemærkelsesværdigt, at Munch godtager de tilforordnedes beregninger over det radikale forslag, mens han kritiserer deres beregninger for regeringsforslagets vedkommende.²⁾ Han gik derefter over til kravet om folkeafstemning og dvælede længe ved de konservative folketingsmænd, der havde erklæret sig positivt indstillet over for folkeafstemning. Det var især Lou, Christmas Møller og Steengaard-Kirkegaard, med hvem han havde et længere ordskifte herom. Han og flere andre konservative gik imod en folkeafstemning, fordi den ikke ved forkastelse gav vejledning i, hvordan en ordning hellere skulle have været udformet.

Ved 2.behandlingen havde Lemvigh-Müller været syg, men nu var han kommet sig så meget, at han kunne give en kritisk gennemgang af lovforslagets enkeltheder. Om hans egentlige mening om det forelagte lovforslag var der efter hans afslutning ingen tvivl: "Med disse Udtalelser skal jeg gentage, at Hærlovsforslaget er utilstrækkeligt. Det vil blive et Værn, som intet Værn er, som kun vil berøve Skatteyderne ca. 50 Mill. Kr. om Aaret og lade Borgerne fejlagtig tro, at vi virkelig kan forsvare vor Neutralitet".³⁾ Fra den konservative Fraenkel fremkom lignende udtalelser, hvad der endnu engang bragte Neergaard på talerstolen for at udsende en stærk appel til det konservative Folkeparti om dog at holde sammen længe nok til, at lovene kunne vedtages. Om denne appel havde nogen betydning må stå hen. I hvert fald endte Folketingets behandling af forsvarslovene med, at ændringsforslaget om folkeafstemning blev forkastet, idet der var 77 stemmer imod det og kun 68 for, mens 4 undlod at stemme. Holstein og

1) Rt.,Ft. 1921-22 III, sp. 9414 f.

2) se dog møderefer. p. 536 ff.

3) Rt.,Ft. 1921-22 III, sp. 9464.

Lou stemte sammen med de Radikale og Socialdemokraterne. Erhvervspartiet og pastor Schmidt undlod at stemme. Om selve hærloven stemtes der umiddelbart herefter. For stemte 73, imod 70, mens 6 medlemmer svarede : stemmer ikke. Af disse var de fem konservative, den sidste den hjemmetyske repræsentant. Holstein stod fast på sin modstand og stemte igen sammen med oppositionspartierne. De øvrige love vedtoges med samme stemmetal. Med yderste besvær var det så lykkedes at hale forliget gennem Folketinget, men uden at der skabt flertal for det. En beklagelig omstændighed, der synes at understrege rimeligheden i oppositionspartiernes stadige krav om, at sagen blev lagt ud til afgørelse hos folket.

LANDSTINGETS FORHANDLINGER.

Som følge af Klaus Berntsens sygdom forelagde indenrigsminister Kragh regeringens forslag.¹⁾ Han understregede, at det foreliggende forslag havde samlet langt flere stemmer end nogle af de andre forslag, der havde været stemt om i Folketinget. Ønskede man en ændring af den hidtidige ordning, var det foreliggende forslag således det, der måtte antages at have den største folkelige støtte bag sig.²⁾ Han kom herefter ind på de uantagelige forhold, under hvilke 1909-ordningen nu administreredes, og gav så en kort oversigt over forslagets indhold. Heri var der intet nyt og heller ikke i hans udtalte ønske om, at behandlingen måtte blive kort. For Venstre talte endvidere Maegaard, der heller ikke på nogen måde havde noget nyt at tilføje. Den socialdemokratiske C.F.Sørensen talte om Landstinget som: "det prøvende, det overvejende og det regulerende Ting",³⁾ og mente, at Tinget i denne egenskab burde standse behandlingen af lovforslaget, fordi det ikke havde et flertal i befolkningen bag sig. For at bevise denne påstand opstilles et indviklet regnestykke, baseret på den gennemsnitlige stemmeafgivelse på de forskellige partier, sat op i grupperne "for", "imod" og "stemmer ikke". Udregnet på denne måde bliver gruppen "imod" ca. 1.700 stemmer større end gruppen "for".⁴⁾ Til støtte for "imod" regner han yderligere de seks, der undlod at stemme; da fem af disse var konservative, er de næppe særlig tilfredse hermed. På grundlag af disse betragtninger kræver han sagen afgjort ved valg eller folkeafstem-

1) Rt., Lt. 1921-22 III, sp. 2833 ff.

2) Ibid. sp. 2834.

3) Ibid. sp. 2851.

4) Ibid. sp. 2851 f.

ning. (Det forekommer ham åbenbart overflødig at komme ind på stemmeafgivelsen til Landstinget). Talen ender med en række gentagelser af Munchs budgetberegninger og Laust Rasmussens opfattelser af den rette tolkning af Folkeforbundspagten.

Som man kunne forvente, var debatten i Landstinget kun en gentagelse af de vigtigste punkter af folketingsdebatten. Lidt nyt var der dog i Inger Gautier Schmits forsøg på at drage kvindesagen ind i billedet.¹⁾ Det er nærmest, som prøver hun at rejse en debat om dette emne, og hendes afstandtagen fra militærvæsenet som sådant lader ingen tvivl om hendes personlige følelser. Hun ender dog med at stemme for, fordi hun værdsætter militærets opdragende virkning på ungdommen. Denne stillingtagen kritiserer Nina Bang kraftigt, og hun udtrykker også sin dybe beklagelse over, at fru Hauschultz, der i Folketinget undlod at stemme, ikke "fulgte sin Overbevisning" og stemte imod.²⁾ Nina Bang tager klart hendes afvigende standpunkt som et udtryk for, at hun ønskede mindre eller intet militærvæsen; en opfattelse, der ikke er grundlag for at nære. Den radikale Veistrup tager denne tankegang op og interesserer sig tilsyneladende mere for splittelsen i det konservative Forkeparti end for militærlovene.³⁾

Med 1.behandlingen var sagen i realiteten afgjort, ingen tog ordet under 2. og 3.behandlingen, og den endelige afstemning fulgte partiliniere og gav resultatet 39 for og 25 imod.⁴⁾

SAMMENFATNING - KONKLUSION

Et spørgsmål, der jævnligt drages frem i dansk politik, og specielt i forsvarspolitik, er spørgsmålet om, hvem der skal træffe den egentlige afgørelse, politikerne eller sagkundskaben. Således som spørgsmålet oftest formuleres, giver det selv svaret på forhånd: det skal politikerne selvfølgelig. Sådan må det nødvendigvis være i et folkestyret land, men det er dog sandheden med modifikationer, for tænker man sig en situation, hvor politikerne opstiller et mål, men kun anviser utilstrækkelige midler til at nå dette mål, må sagkundskaben skride ind og gøre opmærksom på misforholdet, og så er det politikernes pligt enten at ændre målet eller også at forbedre midlerne. Sker dette ikke, må den førte politik betegnes som utilbørlig og uansvarlig. På mange måder vil risikoen ved en sådan praksis være til at overskue, men netop på det forsvarspolitiske område kan følgerne blive katastrofale. Det er blevet sagt, at netop en sådan kritisabel politik førte regeringen ved gennemførelsen af 1922-ordningen.¹⁾ Det er imidlertid min opfattelse, at denne kritik hviler på et forkert grundlag. Tværtimod, mener jeg, fik mindretalsregeringen Neergaard under vanskelige forhold gennemført sin politik på alle væsentlige områder. Denne påstand bygger på den opfattelse, at regeringens hovedmål var bevarelsen af regeringsmagten. Dette skulle bl.a. muliggøres ved at føre en politik, der lettest kunne bringe landet igennem de vanskelige økonomiske

1) se f.eks. la Cour p. 168.

tider. Besparelser på statsbudgettet var hertil en bydende nødvendighed, og da forsvarssektoren regnedes for uproduktiv og desuden var upopulær i kredse af befolkningen, hvis stemmer regeringen bejlede til, var det nærliggende at søge besparelser her. Dette synspunkt kommer klart frem, da I.A.Hansen siger om Venstres forslag, at "det er Forslag, som ikke indeholder andet end een Ting, nemlig betydelige Besparelser i de militære Udgifter".¹⁾

Da regeringspartiet ikke havde flertal i Folketinget, måtte et eller flere partier bringes til at støtte Venstres forslag. Som det fremgik af referaterne af møderne i Venstres rigsdagsgrupper, var partiet stærk uenigt om, hvor støtte helst skulle søges. I.A.Hansen, Kragh og flere andre af de yngre venstrefolk ønskede et samarbejde med de Radikale i denne sag. Det ville give de bedste muligheder for besparelser. Munch skriver, at I.A.Hansen en af Tingets sidste mødedage i 1921 opsøgte ham for at sondere mulighederne for et forlig. Hvis blot de Radikale ville bevare værnepligten, lod resten sig nok ordne,²⁾ idet Venstres forslag kun ville blive ca. 10 millioner dyrere end det radikale.³⁾ Munch måtte imidlertid påpege, at uden Socialdemokratiets medvirken kunne et flertal ikke stables på benene, og foreslog, at de tre partier skulle søge at enes om det radikale Venstres forslag.⁴⁾

Da denne føler ikke gav det ønskede resultat, og da et V-R-S forlig kunne medføre regeringens fald, fordi de Konservative herefter muligvis ikke ville medvirke til regeringens øvrige politik, var partiet henvist til at søge forlig med sit hidtidige støtteparti, hvad da også var at foretrække for partiets store gamle mænd, Neergaard, I.C. Christensen og Berntsen. Det var vel nok især det, at regeringens økonomiske politik i sin helhed kun kunne forven-

1) Rt., Ft. 1921-22 II, sp. 5448.

2) Munch: Erindringer IV, p. 317.

3) Ibid.

4) Ibid.

te støtte fra konservativ side, der gjorde udslaget. Selv om Neergaard for at gennemtvinge sit standpunkt af taktiske grunde forsikrede, at Venstres forslag var det højeste, partiet skulle gå med til, synes han på intet tidspunkt at have overvejet andre forligsmuligheder end den, der blev etableret, og heller ikke kan han have troet, at det konservative Folkeparti ville acceptere Venstres forslag, sålænge ingen betydelige officerer ville sige god for det.

Dette viser også, at partiet ikke vurderede sagkundskabens accept så højt, at det ville udvide sit forslag. Udvidelsen blev kun foretaget for at give støttepartiet indtryk af, at det havde indflydelse. Når jeg vil hævde, at partiet ikke agtede på sagkundskabens udtalelser og alligevel følte sig som et forsvarspositivt parti, så hænger det nøje sammen med partiets opfattelse af Danmarks strategiske situation. Som omtalt betyder landets beliggenhed, at det under en europæisk konflikt let kunne blive gjort til krigsskueplads. Af mulige fjender pegede en realistisk vurdering kun på én: Tyskland. Dette land var efter Verdenskrigen så svækket, at et organiseret angreb på Danmark ville være utænkeligt. At den situation var uholdbar, var hævet over enhver tvivl, og Tysklands genrejsning var kun et spørgsmål om tid. Indtil da skulle landet blot værnes mod irregulære styrkers mulige virksomhed ved Grænsen. Venstre var helt klar over, at trods den strenge kontrol af det tyske militærvæsen kunne en kraftig hær hurtigt stilles på benene igen i tilfælde af kontrollens ophør. Den engelske flådedominans var imidlertid urokkelig, hvad der gjorde en spærring af Bælterne endnu mere ønskværdig for Tyskland end i 1914. Faren for, at Danmark blev involveret i en ny konflikt, var ligeledes forøget af dets medlemskab af Folkeforbundet, idet pligten til at lette allierede troppers fremrykning måtte forbyde en ny dansk minispærring.

Efter Venstreregeringens mening havde Danmark absolut ingen mulighed for at klare sig alene mod et genoprustet Tyskland, der sætter store styrker ind på at nå et militært mål i Danmark.¹⁾ Havde dette været den eneste tænkelige mulighed, der forelå, ville Venstre have indtaget samme standpunkt som Socialdemokratiet. Imidlertid forelå som nævnt ønsket om at sikre Grænsen og også den tanke, at Tyskland kunne frigøre en mindre styrke fra andre fronter for at nå en billig fordel i Danmark. Den væsentligste faktor i Venstres opfattelse af Danmarks situation ligger dog efter min mening i partiets opfattelse af Folkeforbundets betydning. Partiet nærede en næsten ubegrænset tillid til, at Forbundet ville virke efter sin hensigt. En konflikt mellem Tyskland og Folkeforbundet, hvori Danmark blev indviklet, ville nok påføre Danmark et militært nederlag, men et sådant offer ville samtidig garantere genoprettelsen af landets selvstændighed efter krigens slutning, hvis Folkeforbundet vandt. Kæmpede Danmark ikke, kunne det tænkes, at Forbundet ikke følte nogen forpligtelse over for det. På denne måde mente regeringen Neergaard at have skabt et militærvæsen, der sikrede bevarelsen af dansk selvstændighed og samtidig muliggjorde en nedsættelse af udgifterne - altså de to væsentligste punkter i partiets program gennemført uden større afvigelser fra det oprindelige forslag. At Folkeforbundet så ikke kunne opfylde de forventninger, Venstre stillede til det, er en anden sag. Det kunne regeringen næppe vide på det tidspunkt.

For det konservative Folkeparti tegnede situationen sig noget anderledes. Partiet kunne ikke nære den samme tillid til Folkeforbundets muligheder som Venstre,²⁾ og var per tradition nært knyttet til forsvarssagen. Blindt over for den økonomiske situation var partiet på ingen måde, og ligeledes havde det klar interesse i ikke at medvirke til regeringen Neergaards fald. Disse inkommensurable størrelser forårsagede en indre splittelse i parti-

1) Møderef. p. 1341.

2) Betænkning p. 150.

et, der havde som følge, at ét medlem ekskluderedes, og betød en svækkelse af partiet, som af gode grunde ikke er målelig, men i nok så høj grad følelig. Partiet delte sig i to, måske tre grupper. Den største gruppe så sig nødsaget til at støtte regeringen, koste hvad det koste ville, og søgte næsten desperat efter selv det mindste figenblad at skjule sig bag i form af bare én ledende officer, som ville lægge navn og autoritet til forligsforslaget. Han fandt partiet i chefen for 1. generalkommando, generalløjtnant Ellis Wolff, Til trods for at forliget på ingen måde levede op til de krav, han tidligere havde stillet,¹⁾ godtog han forslaget. fordi han anså det for at være det mindste onde. Han kunne, hvis han havde ønsket det, have hindret, at de Konservative stemte for 1922-ordningen, og dermed hindret dens vedtagelse, hvad der ville have betydet en fortsættelse af den lemlæstede 1909-ordning. Mens hans militære kvalifikationer givetvis har været upåklagelige, lader hans politiske forståelse noget tilbage at ønske, idet han sagde: "Det Grundlag, vi nu faar, har i Hærens Organisme bevaret Muligheden for Udvikling, hvis Tidens Fordringer skulde nødvendiggøre det, hvad der er mit og uden Tvivl manges Haab".²⁾ At have set den måde, hvorpå 1909-ordningen behandlede, og så stadig tro på en "Udvikling" af landets forsvar kræver en god portion naivitet.

Med denne officers autoritet kunne partiet hævde, at "højere militære Personer har udtalt sig for dette Forslag".³⁾ Dette er ubestrideligt, men lige så ubestrideligt er det, at når partiet på denne måde prøvede at få vælgerne til at tro, at den foreslåede ordning var i god

1) Wolff havde i en skrivelse til det konservative Folkeparti opstillet 8 punkter, som alle skulle opfyldes, før han kunne godtage en ordning. Denne skrivelse har ikke været at finde, men af Holsteins tale d. 27/8 i Folketinget fremgår det, at han i hvert fald krævede mindst 9 regimentør og øget uddannelsestid. Rt., Ft. 1921-22 III, sp.

2) Berl. Tid. (aften) 9/8 1922.

3) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 9349.

overensstemmelse med det konservative Folkepartis stilling som forsvarssagens repræsentanter i landets lovgivende forsamlinger, er der tale om bedrageri. At der desuden utvivlsomt var tale om et selvbedrageri, gør kun sagen så meget mere beklagelig. Der bestod ingen mulighed for at påvise andet end et svagt slægtskab mellem det oprindelige konservative forslag og det møjsommeligt udarbejdede forlig. Det er vanskeligt at tage stilling til, om de Konservative kunne have opnået mere, hvis partiet havde været mere enigt indadtil¹⁾ og vist mere fasthed udadtil. Uenigheden mellem de militære chefer gjorde også sit til at svække partiets stilling. At Neergaard var stærkt opsat på at få et forlig i stand er utvivlsomt, men om partiet ville have fulgt ham er straks mere problematisk. Det er heller ikke særlig væsentligt. Det skulle dog være mærkeligt, om netop et ekstra regiment kom til at gøre udslaget. Det væsentlige er den holdning, partiet indtager til hele problematiken. Når det konservative Folkeparti ikke kunne nære så stor tillid til Folkeforbundet som Venstre, men mente det nødvendigt at have en hær af en rimelig styrke, så er det en særdeles nøgtern vurdering af situationen, hvad senere begivenheder da også viste med al ønskelig tydelighed. En sådan holdning kræver imidlertid, at man står fast på de mindstekrav, som eksperterne opstiller, baseret på en gennemgribende analyse af hele situationen, herunder såvel en eventuel fjendes muligheder som ens egen ydeevne, alle samfundsforhold taget i betragtning. Når det konservative Folkeparti i sin tid bad de militære chefer udarbejde et hærlovsforslag,²⁾ skyldes det utvivlsomt sådanne betragtninger. Forslaget, som i mellemtiden blev til to, viste sig imidlertid ved fremkomsten at være uantageligt af politisk-økonomiske årsager. Partiet forsøgte så med et væsentligt billigere forslag, som stadig havde de tilforordnede accept, omend kun nødtvungent, at forene sagkundskab og Venstre. Dette mislykkedes imidlertid totalt,

1) Bemærk f.eks. Parkovs noget flagrende stillingtagen.

2) Skrivelser fra Krigsministeriet Fortroligt A 1346-48 af 11/3 1920. Krigsministeriet 1.kontor, Hærlovsager 1922, nr. 174, pakke III, læg g.

delvis fordi partiet stod så svagt udadtil.¹⁾

Når det var tilfældet, havde den eneste redelige kurs været at tage et klart standpunkt. Enten at kaste sagskundskaben over bord og sige, at ordningen er nødvendig af økonomiske hensyn og så stå ved det, eller også sige klart fra med den motivering, at det foreslåede var utilstrækkeligt og uforsvarligt. At så mange konservative politikere valgte en mellemvej tjener dem ikke til ære! Om den gruppe, der undlod at stemme, skal det siges, at den medvirkede til, at forslaget blev vedtaget, fuldt så meget som hvis medlemmerne havde stemt for. Blot gjorde deres aktion, som skulle dulme deres samvittighed - to af dem havde klart erklæret, at de ville stemme imod -, at forslaget blev vedtaget med en så snæver margin, at man på forhånd kunne vente, at det ville blive mødt med mistro i befolkningen og blandt de officerer og befalingsmænd, der skulle administrere det. 1 mand af 27 stod op og sagde det, som partiet oprindeligt havde stået for, - at Danmark skulle have en ordning, der gav mulighed for at forsvare landet. Vanskeligheden ved hans standpunkt lå i, at selv han måtte erkende, at over for et genoprustet Tyskland måtte alt håb lades ude, hvis Danmark var alene.

I 1922 har det sikkert forekommet det konservative Folkeparti at være taktisk klogt at stemme for forliget. Det bør ikke vurderes ud fra senere begivenheder, der ikke var til at forudse, men at søge at bibringe befolkningen den opfattelse, at forliget var militært acceptabelt ud fra de foreliggende præmisser (bortset fra de politiske) var forræderi.

Det radikale Venstre havde, alt hastværk til trods, svært ved at tage endelig stilling til, hvad det ville. Som det fremgår, har jeg ikke, sådan som det er tilfældet for Venstres og det konservative Folkepartis vedkommende, gjort rede for, hvordan partiets stilling blev til. For-

1) Medvirkende hertil var det f.eks., at næstformanden i den konservative gruppe i en samtale med I.A.Hansen betroede ham, at der var stemning for forlig blandt de Konservative. Det konservative Folkeparti ... I, p.180.

klaringen er den enkle, at der ikke findes et tilsvarende materiale. Det radikale forslag skyldes helt og holdent P.Munch. I forsvarsministeriets arkiv opbevares en række forskellige udkast til lovforslag.¹⁾ De er desværre ikke daterede, men man kan vel tænke sig, at det mest vidtgående forslag er ældst, og at der gradvis er skåret ned, indtil prisen passede den radikale chef-ideolog. Det viser sig, at hæren oprindeligt skulle have haft 1 maskingeværkompagni pr. infanteriregiment, og at rammerne for samtlige våbenarter blev skåret ned. For fodfolkets vedkommende blev officerernes antal således reduceret med 12 kaptajner og premierløjtnanter af linien, mens reserven måtte afgive 12 majorer og ikke mindre end 60 løjtnanter. Disse forandringer afspejler sig også i et par bemærkninger af P.Munch: "... vi har gjort saa store Indrømmelser til de Anskuelser, der næres inden for Venstre, som vi paa nogen Maade mente at kunne gøre i et Forhandlingstilbud over for dem".²⁾ og: "Af disse (de øvrige for Kommissionen foreliggende Forslag) er Socialdemokraternes Forslag jo ubetinget det, der staar vort Forslag nærmest".³⁾

Når det radikale parti således skifter heste, skal det ikke tages som noget ønske i partiet. Socialdemokraterne havde klart taget afstand fra den radikale tænke måde, og enighed med dette parti ville ikke etableres let. Denne politik vil også drive Venstre i armene på de Konservative. Munch havde langt hellere set, hvad der måske ville være blevet betegnet som "et sort forlig": "Jeg kunde have tænkt mig en Løsning af vort Militærspørgsmaal paa Grundlag af en lignende Stilling mellem de politiske Partier som den, der førte til Gennemførelsen af den nye Grundlov, ...". Kun i tilfælde af et sådant forlig kunde de Radikale få indflydelse på den nye hærlovs udseende. For Munch var hele dette spørgsmål i lige grad et finansielt og et militært reduktionsspørgsmål. Disse to

1) Forsvarsministeriets arkiv. Hærlovsager 1922, nr. 174, pakke III, læg a, h, j og k. Se også Militærkommissionens bilag 130 og 140.

2) Mødereferat. p. 1290.

3) Ibid. p. 1301.

vigtige punkter overgås dog begge, efter min mening, af et, nemlig Forsvarets demokratisering. Afskaffelsen af den almindelige værnepligt, erstatningen af faste underofficerer med "værnepligtige" befalingsmænd og indførelsen af kontrolrådet mener jeg, man kan opfatte som partiets kongstanke. Det bygger jeg dels på den radikale administration af 1909-ordningen under Krigen og dels på en udtalelse af Munch i Folketinget: "Jeg føler med overbevisning om, at den virkelige Drivkraft til Gennemførelsen af disse Forslag, naar de nu vedtages her i Tinget, er og bliver de velhavende Klassers Ønske om at bevare den politiske Overmagt i Danmark".¹⁾ At komme denne overmagt til livs er den egentlige drivkraft bag den radikale politik, som i denne omgang mislykkedes, men som senere gav så store resultater.

Heller ikke for Socialdemokratiets vedkommende har det været muligt at redegøre for beslutningsprocessen. Det forholder sig således, at partiet havde taget et standpunkt og endnu ikke havde taget et nyt, således at forstå, at partiet fra sin første begyndelse havde haft uforsonlig anti-militarisme på programmet. Jeg har givet eksempler på ordvalget i forbindelse med socialdemokratisk omtale af militærvæsenet, og talrige andre eksempler kan findes, især blandt partiets unge.²⁾

Denne partiets holdning kan tilskrives mange forskellige faktorer. Vigtigst er nok en opfattelse i partiet parallel med den radikale, at militærvæsenet var et redskab for de herskende klasser, parret med en udbredt følelse af håbløshed over for de forsvarsopgaver, der kunne komme til at foreligge. Værd at mærke sig er det, at partiet ikke lægger stor vægt på udgifterne og nok var at formå til at ofre endog store summer på forsvaret, hvis det kunne give absolut sikkerhed. Denne sikkerhed, mente partiet imidlertid, kunne opnås på anden vis, nemlig ved at ud-

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 9244.

2) se f.eks. bladet "Rød Ungdom" fra denne periode.

bygge og styrke samarbejdet mellem de enkelte landes Socialdemokratier. At et sådant forsøg havde været gjort og var endt med ynkelig fiasko betød mindre i denne sammenhæng, da forholdene var stærkt ændret af Krigens gang. Denne holdning har været stærkt kritiseret på baggrund af senere begivenheder. Det forekommer mig imidlertid, at der er noget rigtigt i princippet, og i begyndelsen af tyverne var det næppe muligt at forudse, hvordan udviklingen ville blive. For at denne socialdemokratiske kongstanke skulle blive til virkelighed, krævedes én ting, nemlig at det tyske Socialdemokrati kunne danne regering enten alene eller i en fast koalition. I 1922 havde ingen mulighed for at forudsige Weimarrepublikkens politiske magtesløshed.

Tilbage står så blot at se på værdien af den gennemførte ordning, d.v.s. gennemført blev den jo aldrig. Den følgerlov, der skulle muliggøre de nødvendige materielanskaffelser, indeholdt ekspropriationsbestemmelser, hvilket gjorde det muligt for oppositionen i henhold til Grundlovens § 80 at forlange den forelagt Folketinget påny efter et valg. Da valget i 1924 gav radikalt-socialdemokratisk flertal, var lovens vedtagelse utænkelig. Danmark stod således med en lov, der påbød ændringer, uden at det var muligt at få bevilget de nødvendige midler hertil. Oven i dette kommer så de ledende officerers udtalte kritik:¹⁾

Wolff: "... til yderste Nød 9 Regimenter plus Livgarden ...".

Lembke: "Jeg betragter en Ordning af Forsvaret, som den, det saakaldte Militærforlig hviler paa, for ganske ufyldestgørende, og jeg maa derfor paa det bestemteste udtale mig imod dets Vedtagelse".

Louis Nielsen: "Det er ganske umuligt paa Grundlag af denne Ordning at lave en Feltplan".

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 9272 og 9282.

Fandtes der militær sagkundskab i Danmark i 1922, må man gå ud fra, at disse tre besad den. Ydermere var de ikke ene om denne holdning: generalinspektorerne rapporterede, at med få undtagelser var uddannelsen ved de enkelte regimenter utilstrækkelig,¹⁾ og i Militært Tidsskrift rettede redaktionen et voldsomt angreb på forliget.²⁾ Når modstanden fra officerskredse ikke var større, end den var, kan dette måske tilskrives, at Wolff på et møde i det Krigsvidenskabelige Selskab 1/12 1919 havde pålagt sine kolleger ikke at udtale sig, for at deres udtalelser ikke skulle blive misbrugt.³⁾

Alt dette taget i betragtning må det om hærloven 1922 siges, at den var frembragt af indenrigspolitiske årsager uden skelen til situationen ude i Europa og heller ikke til, hvordan det ville gå, hvis ordningen nogensinde skulle prøves i krig.

1) Rt., Ft. 1921-22 III, sp. 9276.

2) Militært Tidsskrift 15/8 1922.

3) Krigsministeriets 1.Kontor. Hærlovsager 1922, nr. 174, pakke 5, 1.

BILAG 1.

Oversigt over styrkemålene og troppernes geografiske placering.

		1909-ord.	Konserv.	Venstre	Radikale	Kom. gen.	Gen. stab	1922-ord.	
	Antal generalkommandoer	2	2	1	1	2	-	1	
	Antal divisioner	-	4	3	2	5	5	3	
F O D F O L K E T	Antal linieregimenter ¹⁾	11	13	8	6	16	15	9	
	Antal reserveregimenter	5	-	-	-	-	-	3	
	Antal batailloner ²⁾ på Sjælland	linie	23	11	5	9	15	12	7
		reserve	13	11	5	-	15	6	7
	Antal batailloner ²⁾ i Jylland/Fyn	linie	8	14	10	9	18	18	10
		reserve	8	14	10	-	18	9	11
	Antal maskingeværkompagnier ³⁾	-	12	8	-	15	15	12 ⁴⁾	
R Y T T E R I E T	Antal regimenter	4	3	3	2	4	5	3	
	Antal eskadroner på Sjælland	linie	8	3	2	2	4	4	2
		reserve	-	2	1	1	2	1	1
	Antal eskadroner i Jylland/Fyn	linie	4	6	4	2	6	6	4
reserve		4	3	2	1	4	3	2	
A R T I L L E R I E T	Antal regimenter	3 ⁵⁾	4	3	1	5	5	3	
	Antal lette batterier på Sjælland	linie	20	6	3	4 ⁶⁾	8	8	4
		reserve	-	9	6		8	16	8
	Antal tunge batterier på Sjælland	linie	-	6	3		8	4	3
		reserve	-	5	3		8	8	3
	Antal lette batterier i Jylland/Fyn	linie	4	6	5	4 ⁶⁾	12	12	5
		reserve	-	11	10		12	24	10
	Antal tunge batterier i Jylland/Fyn	linie	-	6	6		12	6	6
reserve		-	7	6		12	12	6	

- 1) Livgarden medregnet.
- 2) Venstres, Konservatives og generalernes forslag har i hver liniebataillon 2 linie- og 2 reservekompagnier. I det radikale forslag er tallene henholdsvis 1 og 3.
- 3) Kun ved mobilisering for generalstabens vedkommende.
- 4) Heraf 3 reservekompagnier.
- 5) Hertil kommer kystartilleriet med 12 linie- og 6 reservekompagnier.
- 6) Der angives ikke nærmere om batteriernes art.

BILAG 2.

Oversigt over udskrivningens størrelse og tjenestetidens længde.

	1909-ord.	Konserv.	Venstre	Radikale	Kon. gen.	Genstab	1922-ord.
FODFOLKET							
Antal udskrevne	7900	6600	3850	1800	9000	8500	4400
Tjenestetidens længde ¹⁾	165	165	150	122	165	153	150
Udtagne til fortsat tj. ²⁾	750	1680	980	-	2400	-	1120
Længde af fortsat tj.	75	75	90	-	75	-	90
LIVGARDEN							
Antal udskrevne	272	272	430	-	272	3)	440
Tjenestetidens længde	150	150	305	-	150		305
Udtagne til fortsat tj.	180	180	-	-	180		-
Længde af fortsat tj.	350	350	-	-	350		-
RYTTERIET							
Antal udskrevne	420	380	300	210	480	556	300
Tjenestetidens længde	200	425	425	245	450	215	425
Udtagne til fortsat tj.	360	-	-	-	-	-	-
Længde af fortsat tj.	340	-	-	-	-	-	-
ARTILLERIET							
Antal udskrevne	792 ⁴⁾	1480	1036	292	1850 ⁵⁾	2240	1110
Tjenestetidens længde	385	215	215	185	245	215	215
Udtagne til fortsat tj.	156	260	182	-	325	-	195
Længde af fortsat tj.	60	195	195	-	185	-	195

1) Tjenestetidens længde er overalt angivet i dage.

2) Befalingsmandselever er overalt ikke medregnet.

3) Et af de almindelige infanteriregimenter gør tjeneste som Livgarde.

4) Kun feltartilleri medregnet; til kystartilleriet udskreves 800 mand. Den angivne tjenestetid er for trainkonstabler, resten tjener henholdsvis 280 og 110 dage.

5) Heraf er 1000 mand trainkonstabler, resten konstabler. For disse er tjenestetiden henholdsvis 185 og 285 dage.

LITTERATUR

KILDER.

Rigsdagstidende (Rt.): Folketingstidende (Ft.), Landstingstidende (Lt.) 1918-22.

Betænkning afgiven af Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flådens fremtidige Ordning Bd. I-II, Kbh. 1922

Beretning afgiven af Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flådens fremtidige Ordning Bd. I-II, Kbh. 1922.

Referat af Møderne i Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flådens fremtidige Ordning Bd. I-II, Kbh. 1922.

Betænkning afgiven af Forsvarskommissionen af 1902, kbh. 1908.

Nordisk Interparlamentariske Union 1919-22.

Det konservative Folkepartis arkiv (Rigsarkivet).

Venstres forhandlingsprotokoller for rigsdagsgrupperne (kopi i Rigsarkivet).

Aviser: Berlingske Tidende, Morgen og Aften,
Politiken,
Social-Demokraten.

MEMOIRER.

P. Munch: Erindringer Bd. IV, Kbh. 1963.

MONOGRAFIER.

- Bertolt, O. m.fl.: En bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevægelses historie i Danmark, Bd. II, Kbh. 1955.
- Bille, Lars: Samling af danske partiprogrammer.
- Cohn, Georg: Neo-neutralitet, Kbh. 1937.
- la Cour, Vilhelm: Paa Vej mod Katastrofen, Bd. I, Kbh. 1945.
- Fink, Troels: Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864. Kbh. 1958.
- Fink, Troels: Spillet om dansk neutralitet 1905-1909. Aarhus 1959.
- Fink, Troels: Ustabil balance. Dansk udenrigs- og forsvarspolitik 1894-1905. Aarhus 1961.
- Hatting, Jørgen og Karl Olsen (red.): Det konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede, Bd. I, Kbh. 1966.
- Henningsen, Sven: The Foreign Policy of Denmark, i: Black and Thompson (red.): Foreign Policies in a World of Change. New York 1963.
- Holstein, Bent: Vort Forsvars Nyordning. Kbh. 1922.
- Pedersen, Ole Karup: Udenrigsminister P.Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik. Kbh. 1970.
- Petersen, Ib Damgård: Et internationalt systems sammenbrud. Kbh. 1969.

Rasmussen, Erik og Roar Skovmand: Det radikale Venstre
1905-55. Kbh. 1955.

Ørvik, Niels: Sikkerhedspolitikken 1920-39, Bd. I-II,
Oslo 1960.

Friis, A, Axel Linvald og M. Mackeprang: Schulz Danmarks-
historie, Bd. VI,
Kbh. 1943.

TIDSSKRIFTARTIKLER.

Bjøl, Erling: P.Munch, Sociologisk og historisk set. Histo-
rie. Jyske samlinger. Ny række. Bd. 9, 1970.

Dalhoff-Nielsen, Victor: Nogle Bemærkninger til de saakald-
te "Forsvarsordninger". Gads Dan-
ske Magasin. 16. 1922.

Fink, Troels: Danmarks udenrigs- og forsvarspolitik 1814-1940.
Verdens Gang. 3. 1948.

Munch, Peter: Le projet danois de désarmement et la Société
des Nations. Revue Générale de Droit Internat.
Public 3. sér. I, 1927.